

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ *SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

İRAN'IN NÜKLEER SİLAHLANMA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zühal BAYINDIR

TEMMUZ – 2008

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

İRAN'IN NÜKLEER SİLAHLANMA POLİTİKASI

Zühal BAYINDIR

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Uluslararası İlişkiler)

Ünvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 13.06.2008

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 25.07.2008

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. Mohammad ARAFAT

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abdülkadir TOPAL

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

TEMMUZ-2008

TRABZON

0.SUNUŞ

00. Önsöz

Kendi karşısında ve kendisine karşı oluşacak hiçbir gücü kabul etmeyen ABD, dünyanın yeni gündemini İran'ın nükleer silahlanmasını önlemek olarak oluşturmuştur. Demokrasiyi yayma, kendisini koruma bahanesi yaratarak işgal ettiği Afganistan ve Irak gibi İran'ı da elinin altına alma niyetinde olduğunu söylemek çok doğru olacaktır. Bağımsız olan ve kendilerini yönetme hakkı olan devletlere sırf sizin gibi düşünmüyorlar diye istediğiniz gibi davranamazsınız, içişlerine müdahale edemezsiniz ya da kendi yazdığımız senaryolarla onları belirli alanlarda kötü gösteremezsiniz. Elbette ki; nükleer silahlara sahip olmak onları kullanma hırsına bürünmek doğru değildir. Dünya barışı açısından da bu doğru değildir, fakat dünya barışını sağlamak için başına buyruk hareket etmek, kendini tek doğru göstermek de doğru değildir. Araştırmamı yaparken dünya devletlerinin özellikle de büyük güçlerin dünya gündemini kendi istekleri doğrultusunda belirlediklerini gördüm.

Bu tezde beni destekleyen ve yardımını eksik etmeyen Yasemin Bekiroğlu'na, Araştırma Görevlisi Alper Tolga Bulut'a ve anlayışını eksik etmeyen Sayın Doç. Dr. Mohammad Arafat'a saygılarımı sunar ve çok teşekkür ederim.

Trabzon, Temmuz 2008

Zühal BAYINDIR

01. İçindekiler

Sayfa Nr.

0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	IV
02. Özet	VI
03. Summary	VII
04. Kısaltmalar Listesi	VIII
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÜKLEER ENERJİ KAVRAMI	3-11
10. Nükleer Enerjinin Elde Edilmesi	3
11. Nükleer Enerjinin Gerekliği	6
12. Nükleer Enerjinin Nükleer Silaha Dönüştürülmesi	9

İKİNCİ BÖLÜM

2. İRAN ve NÜKLEER SİLAH EDİNME PROJELERİ	12-25
20. İran'ın Nükleer Çalışmalarının Kısa Tarihi	12
21. İran'ın Nükleer Enerji ve Silahlanma Gereksinimi	14
22. İran'ın Nükleer Enerji Tesisleri ve Silahlanma Girişimleri	19
23. İran'ın Nükleer Enerji ve Silahlanma Konusunda İşbirliği Yaptığı Ülkeler	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İRAN'IN NÜKLEER SİLAH EDİNME POLİTİKASINA YÖNELİK DIŞ AKTÖRLERİN TUTUMU	26-51
30. ABD'nin Tutumu	26
31. AB'nin Tutumu	29
32. Rusya ve Çin'in Tutumu	33

33. Bölge Ülkeleri ve Komşu Ülkelerin Tutumu.....	39
330. İsrail'in Tutumu	39
331. Komşu Devletlerin Tutumu.....	42
332. Türkiye'nin Tutumu	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA İRAN'IN NÜKLEER SİLAH EDİNME POLİTİKASI	52-69
40. Uluslararası Hukuk ve Nükleer Silahlanma.....	52
41. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması	56
42. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun İran'daki Denetimleri	60
43. BM Güvenlik Konseyi ve İran	64
SONUÇ.....	70-72
YARALANILAN KAYNAKLAR.....	73-84

ÖZGEÇMİŞ

02. Özet

20. yüzyılın en önemli buluşlarından biri şüphesiz nükleer enerjinin kullanılabilir hale getirilmesidir. Bilim adamlarının çabaları ile ortaya çıkartılan ve diğer yeraltı enerji kaynaklarının tükenmesine alternatif olarak gösterilen bu buluş; insanlığın yararına kullanılması planlanırken birden karşımıza insanlığı yok edebilecek güçte bir silah olarak çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı ile ne kadar güçlü bir silah olduğunu gördüğümüz atom bombası, sahip olan devletler açısından da korku yaratmıştır. Soğuk Savaş döneminde düşmana karşı güçlü olmak düşüncesiyle nükleer silahlanma yarışı devam etmiştir.

Nükleer enerji ve dolayısıyla nükleer silah sahibi olan ülkelerin başında ABD gelmektedir. Nitekim 1950'li yıllarda kendisine yakın olan bir Ortadoğu ülkesinin böyle bir güce sahip olması için kendi çaba sarf etmiştir. Kendisinin yanında yer alan bir devletin nükleer enerji ya da nükleer silah sahibi olması ABD'yi rahatsız etmemekteydi.

1980'li yıllara gelindiğinde ise İran'ın nükleer alanda kendisini geliştirmesi ve giderek nükleer silah elde edebilecek duruma geldiğinin fark edilmesiyle "büyük" güçlerin hedef alanı haline gelmiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra tek süper güç haline gelen ABD'nin oluşturduğu yenedünya düzeninde nükleer güce sahip bir İran'ın varlığı kabul edilemez hale gelmiştir.

İran'ın çalışmalarını durdurması için ciddi baskılar yapılmasına rağmen ülkesinin devamlılığı için nükleer enerjiye sahip olmasının bir hak olduğunu ve bundan vazgeçmeyeceğini her seferinde dünyaya ilan etmekte çekinmemektedir. İran'ın bu tutumu dünya barışını bozucu nitelikte bir izlenim yaratmış olsa da tüm nükleer güce sahip olan devletler gibi Ortadoğu'da bulunan bir devletinde bu güce sahip olmak istemesi yadırganacak bir durum olmamalıdır.

03. Summary

One of the most important inventions of the 20th century is the use of nuclear power. This invention is used as an alternative to other sources of underground energy. Scientists invented this power for humanity's use, and suddenly we understand the power has become a huge power which dominates the world.

With the Second World War we see the power of the atomic bomb, and also the countries have nuclear power which gives people a fright. During the Cold War states continued having nuclear weapons against their enemies.

The U.S.A. is the first state which has nuclear power and also nuclear weapons. In the first half of the 20th century the U.S.A. gave a hand to Middle East countries which are nearby the U.S.A. If the state has the same opinion as this country, it is not important to have nuclear power.

At the end of the 1980s, Iran is the next target of the "big powers" because of its rising nuclear power. Especially, after the Cold War the U.S.A. is the most powerful country of the world. The New World Order is established by the U.S.A. and it doesn't accept any country opposite to it.

In spite of being under big pressure to stop its nuclear programme, Iran determines to go on, and it has the right to nuclear energy and never stops the nuclear energy programme. This behaviour of Iran seems to disturb world peace, but in fact, countries which are located in the Middle East have a right to nuclear energy powers as other nuclear power countries.

04. Kısaltmalar Listesi

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CTBT	: Comprehensive Test Ban Treaty Nükleer Silahların Test Edilmesini Yasaklayan Anlaşma
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
EU	: European Union Avrupa Birliği
GW	: Cigavat
MW	: Megavat
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NPT	: Nuclear Non-proliferation Treaty Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
OPEC	: Organization of The Petroleum Exporting Countries Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği
PU	: Plütonyum
RF	: Rusya Federasyonu
SALT-1	: Strategic Arms Limitation Talks Stratejik Silahların Kısıtlanması Görüşmesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Dünyadaki enerji kaynaklarının sınırlı olması, artan enerji ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Ekonomik ve sosyal yaşantımızda önemli bir etken haline gelen enerji sorunu, devlet politikalarının önemli bir belirleyicisi olmaktadır. Nükleer enerjinin önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Uranyumdan elde edilen enerjinin, fosil yakıtlardan elde edilenlere oranla çok daha ucuz ve doğaya salınan gazlar düşünüldüğünde de daha temiz olması nükleer enerjiyi önemli kılan nedenlerdendir. Ancak atomun enerji üretebilme gücü bu kadar yüksekken, atomdan üretilen enerji miktarı günümüzde hala çok düşük orandadır.

Dünyadaki en önemli ve miktar açısından en büyük enerji kaynakları Ortadoğu'nun içine aldığı topraklarda bulunmaktadır. Bu da birçok devletin bu bölge ile yakından ilgilenmesine sebep olmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle değişen dengeler, ABD'nin tek güç haline gelmesiyle birlikte netleşmektedir. ABD artan enerji ihtiyaçlarının giderilmesi yolunu bu bölgede stratejik politikalar belirleyerek yapmaktadır.

Dünya enerji tüketimine baktığımız zaman ABD'nin ilk sırada olduğunu görmekteyiz. ABD'nin geliştirdiği en büyük stratejik politika da 11 Eylül sonrasında önleyici savaş adı altında yapmış olduğu girişimleridir. Afganistan'la başlayan bu girişim – ki Usame Bin Ladin'in burada olduğunu söylemektedir- ikinci safhada Irak'ı da içine almaktadır. Irak'ta ABD'nin başarısı tartışılmakla birlikte akıllara ilk gelen soru bundan sonra hangi devletin ABD'nin işgaline uğrayacağıdır. ABD'nin Ortadoğu'da “Şer Eksenini” içinde gösterdiği İran'ın da nükleer programını bölgesel güvenliği tehdit olarak göstererek kendisine uygun zemin hazırlamakta olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır.

İran, İslam Devrimi'nden sonra “siyasal islam”, “devrim ihracı”, “terörizmi desteklemek”, “kitle imha silahı elde etme çabaları” nedeniyle, hem komşuları hem de Batılı güçler ile sorun yaşamaya başlamıştır. Özellikle ABD ile ilişkileri, İran'ın dış politikasını dünyaya karşı sert bir tutum içerisinde geliştirmesine neden olmuştur. İran'ın

çevresindeki değişimler ABD merkezlidir ve bu gelişmelerde ABD'nin temel amacı, İran'ın etkisini en aza indirerek kendisine karşı en zararsız hale getirmektir. Böylece İran'ın dış politikasına yön veren etmenler uluslararası fırsatları aramak ve iyi ilişkiler kurmak yerine, tehdit faktörlerini en aza indirmek ve kendini savunma politikası olmaktadır.

İran, yaşanan nükleer kriz sürecinde dengeli adımlar atmaya ve uluslararası tepkilerin hedefi olmaktan kaçınmaya çalışmışsa da bu konuda pek başarılı olduğunu söylememektedir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile yaşanan problemler İran'ın nükleer programına şüpheyle bakılmasına neden olmaktadır. İran, nükleer programını zaman zaman askıya almış olsa da nükleer enerji üretmede kararlı olduğunu ve buna kimsenin engel olamayacağını da her fırsatta vurgulamaktadır.

Bu çalışmada İran'ın nükleer güç olma çabalarını, ilgili devletlerin tutumlarını ve uluslararası hukuk açısından hangi boyutlarda olduğunu incelenmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde nükleer enerji kavramını ve bunun nükleer silaha dönüştürülmesini, ikinci bölümde İran'ın nükleerleşme sürecini ve bunun bir krize dönüşmesini, üçüncü bölümde ilgili devletlerin konuya yaklaşımları ve son olarak dördüncü bölümde de İran'ın nükleer programının uluslararası anlaşmalar ve uluslararası hukuk açısından bulunduğu yer incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÜKLEER ENERJİ KAVRAMI

10. Nükleer Enerjinin Elde Edilmesi

Ağır radyoaktif (uranyum gibi) atomların bir nötronun çarpması ile daha küçük atomlara bölünmesi (filyon - parçalanma - bölünme - bozunma) veya hafif radyoaktif atomların birleşerek daha ağır atomları oluşturması (füzyon - birleşme - bir araya gelme) sonucu çok büyük bir miktarda enerji açığa çıkmaktadır. Bu enerjiye nükleer enerji denir. Nükleer reaktörlerde filyon reaksiyonu ile edilen enerji elektriğe çevrilmektedir. Güneşteki reaksiyonlar ise füzyon reaksiyonudur. Bu reaksiyonun yarattığı sıcaklık filyon reaksiyonundakinden çok daha fazladır (birkaç milyon derece santigrad). Bu yüzden bu sıcaklığı kontrol edebilecek bir füzyon reaktörü henüz kurulamamıştır (http://www.taek.gov.tr/ogrenci/bolum1_01.html).

Einstein, 1905 yılında $E=mc^2$ formülü ile filyon sonucu açığa çıkabilecek enerji konusunda öngöründe bulunmuştur. Daha sonra 1930 yılında bu öngörü deneysel olarak Otto Hahn, Lise Meitner ve diğerleri tarafından doğrulanmıştır. Dünyadaki insan yapısı ilk nükleer reaktörü 1942 yılında Enrico Fermi'nin yürüttüğü bir proje sonucunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Chicago, Illinois kentinde kurulmuştur. Ancak, dünyadaki ilk nükleer reaktörün ortaya çıkışı milyonlarca yıl öncesine dayanmaktadır. Afrika'da Oklo, Gabon'daki bir uranyum madeninde, yeraltı sularının da maden içinde bulunması nedeniyle doğal bir nükleer reaktör olduğu ve binlerce yıl ısı ürettiği son yıllarda ortaya çıkarılmıştır. Her iki reaktör de filyonu kullanarak ısı üretmiş fakat hiçbiri elektrik üretmemiştir. Elektrik üreten ilk ticari nükleer güç santrali Shippingport, Pennsylvania'da (ABD) kurulmuş ve 1957'de işletmeye girmiştir. Filyon kullanılarak üretilen ilk elektrik ise, Aralık 1951'de Arco, Idaho'daki Deneysel Üretken Reaktöründe elde edilmiştir (http://www.taek.gov.tr/ogrenci/bo-um1_03.html).

Nükleer reaktörlerin yakıtı, kullanılan reaktörün türüne göre değişmekle birlikte genel olarak bu ya doğal uranyum yakıtıdır ya da U-235’ce zenginleştirilmiş uranyum oksittir. Bunlar genellikle zirkonyum ya da paslanmaz çelikten yapılmış boru kılıflar içerisinde çapı aşağı yukarı 1,25 cm kadar küçük haplar şekline sokulmaktadır. Bu haplar reaktörün içinde 3 yıl kadar kalmaktadır. Bu süre içerisinde var olan uranyumun %2–3 kadar yanmaktadır. Her bir hap kendisinin 50.000 katı ağırlıkta kömürün ürettiği ısıyı üretmektedir. Doğal uranyum yakıtı kullanan reaktörler ısısal reaktörlerdir. U–235 izotopunun zenginleştirildiği nükleer yakıtı kullanan reaktörler ise ikinci grubu oluştururlar. Doğada bulunan uranyum %99,28 U–238 ve %0,711 de U–235 içermektedir. Yakıt olarak kullanılan U–235 bu haliyle kullanılmamaktadır. Uranyum içindeki U–235 miktarını %0,711’den %2-3’e çıkarmak gerekmektedir. Bu işleme uranyum zenginleştirme denmektedir (DURU, 1980, s.49).

Zenginleştirme yöntemlerinden birisi, “gaz difüzyonu” yöntemidir. Normal şartlar altında metal olan uranyum, UF₆ gazı haline getirilir ve bir kabın, aralarında gözenekli bir zar bulunan iki bölmesinden birine konup, yüksek basınç altında sıkıştırılmaktadır. Gaz moleküllerinden U–235 içerenler, diğerlerine göre daha hafif olduklarından, herhangi bir sıcaklıkta daha hızlı hareket ederek zarın diğer tarafına sızmakta daha başarılı olmaktadırlar. Dolayısıyla diğer bölmedeki U-235’li molekül yoğunlaşması, az biraz artmaktadır. Kayda değer bir zenginleştirme için bu sürecin binlerce kez tekrarlanması, böylesine kaplardan binlercesinin art arda kullanılması gerekmektedir. Böyle bir tesiste, yılda tonlarca zenginleştirilmiş uranyum üretilebilmektedir. Fakat basınçlamanın gerektirdiği güç binlerce MW, kap sisteminin tesis maliyeti milyar dolar düzeyindedir. Oysa bir nükleer bombanın yapımı için onlarca kilogram zengin uranyum gerekmektedir. Zengin uranyumu az miktarlarda elde etmenin daha ucuz yolları bulunmaktadır (<http://www.zamandayolculuk.com /cetinbal/atomikbomba.htm>).

Bir başka zenginleştirme yöntemi, uranyum izotoplarının, aynı frekanstaki lazer atımları karşısında verdikleri farklı tepkiye dayanmaktadır. Buysa zahmetli ve yavaş çalışan bir yöntemdir. Malzemeyi küçük miktarlarda ve yavaş yavaş elde etmenin bir diğer yolu, uranyum izotoplarını iyonlaştırıp bir manyetik alanın üzerinden geçirmektir. Aynı hızla hareket etmekte olan iyonlar manyetik alandan geçerken, daha ağır olanlar daha küçük, hafif olanlarsa daha büyük yarıçaplı daireler üzerinden saptırılır ve karşıdaki bir

“toplayıcı levha”nın farklı yerlerine düşerler. Bu, fakirin zenginleştirme yöntemidir. Ancak sabır gerektirir. Çünkü gün boyunca hedef levhasında, gram düzeyinde az ürün birikmektedir

(http://www.biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=4&soru_id=3770).

20 Aralık 1942 yılında Enrico Fermi ve çalışma arkadaşları, Chicago Üniversitesi'ne ait bir tenis kortunda kurdukları deneyle dünyanın ilk nükleer reaktörünü çalıştırmayı başarmıştır. Bu, insanlığın atomik enerjiden kontrol edilerek yararlanılabileceğini gösteren ve kendi kendini idame edebilen zincirleme reaksiyonun gerçekleştirdiği ilk nükleer reaktör olarak yerini almıştır.

Daha sonraları bu çalışmalar ABD'de askeri amaçlarla yürütülmeye başlanmıştır. 30 bin insanın çalıştığı ve milyarlarca dolar harcanarak yürütülen ünlü “Manhattan Projesi” sonucunda, ilk atom bombası 1944'te Nevada Eyaleti çöllerinde denenmiştir. Böylece II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atılarak ilk kez silah olarak kullanılmıştır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Manhattan_Projesi).

Bombanın öldürücü gücü ve yarattığı yıkım ABD'li yöneticilerin gözünü korkutmuştur. Bu sebeple 1946 yılında Atom Enerjisi Yasası çıkarılmış ve yasaya göre bir Atom Enerjisi Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun başına sivil yöneticiler seçilmiş ve böylece askeri gücün bir parçası olması engellenmeye çalışılmıştır (http://www.ekoses.com/ekolojikyasa/mportali/bpg/publication_view.asp?iabspos=1&vjjob=vdocid,147239).

Tabi bu sivilleştirme atomun silah olarak kullanılmasını engelleyememiştir. Bundan dolayı da atomun enerjiye dönüştürülmesi için yapılan çalışmalar yavaş gelişmiştir. ABD Kongresi Atom Enerjisi yasasını kabul ederken devletin güvenliğini düşünerek bu konu üzerinde tam bir tekel kurulmuştur. Ancak Kongre, sivil amaçlar için reaktör yapımına 1953 yılında önemli miktarda fon ayırmıştır. Eisenhower'ın da büyük çabalarıyla özel sektöre reaktör yapma yetkisi tanınırken, dış ülkelerle de bu alanda alış veriş yapma olanağı sağlanmıştır. ABD Kongresi'nin bu tür tavizlere gitmesinde, bu enerjinin en ucuz enerji olması önemli bir faktör olmuştur.

1990 yılına kadar, nükleer silahlar Batılı ve Doğulu süper güçlere odaklıydı. Batılı nükleer güçler kendi nükleer doktrinlerini Sovyet saldırganlığını caydırmaya yöneltirken, bu ülke de nükleer silahlarını Batılı müttefiklere yöneltmiştir. Öte yandan, Hindistan, Pakistan, Güney Afrika, İsrail, Kuzey Kore, Japonya gibi ülkeler, Soğuk Savaş'ın dışında kalmanın rahatlığıyla, kendi nükleer silah programlarını yürütmüştür. Bunların bazılarının sessizce nükleer silah ürettiği herkes tarafından bilinmektedir.

11. Nükleer Enerjinin Gerekliliği

Nükleer reaktörler, yatırım maliyetleri yüksek, ileri düzeyde teknoloji gerektiren ve sürekli gelişmekte olan bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra güvenlik ile ilgili kaygıların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Nükleer enerji konusunda olumlu ve olumsuz yönde tepkiler mevcuttur ve bu yüzden nükleer reaktörler konusunda tam bir fikir birliği oluşmamıştır. Bu konuda yöneltilen olumsuz tepkiler genellikle çevre ve insan güvenliğinin tehdit altında olduğu yönündedir. 1986'daki Çernobil felaketinin ardından oluşan kamuoyu tepkilerinden dolayı birçok ülke ya nükleer faaliyetlerinin durdurmuş ya da nükleer reaktör yapmaktan vazgeçmiştir. Ayrıca nükleer santrallerde kullanılan yakıt atıklarının çevreye verdiği zararlar ile bu enerjinin elde edilmesi sürecinde doğaya salınan karbondioksit miktarı da tartışmalara neden olmaktadır. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun yaptığı araştırmalar sonucunda eleştirilere getirilen cevaplar şu şekildedir (http://www.taek.gov.tr/bilgi/bilgi_maddeler/gorus-ler.html):

- Elektrik üretiminin sürekliliği yönünden, nükleer santraller, termik ve hidrolik santrallere göre daha güvenli ve emre amadedir.
- Nükleer santrallerde kullanılan kullanılmış yakıtlar, 10–20 yıl süre ile santral sahasında saklanacaktır. Bu dönemde aktivitelerinin %98'inden fazlasını kaybedeceklerdir. Asıl sorunu oluşturan uzun ömürlü radyoaktif maddeler de camlaştırılacak, camlaştırılan bu maddeler de kademeli koruma mantığı çerçevesinde kurşun, beton ve korozyona dayanıklı kaplar içine konulacak, bu kaplar da jeolojik olarak kararlı bölgelerde yerin yaklaşık 1000 m altında hazırlanacak beton zırlı galerilerde saklanacaktır. Bugün Avrupa'da birçok ülkede yeni nükleer santral yapımından vazgeçildiği tam olarak doğru değildir. Bu

ülkelerin enerji santrallerine bakıldığında enerji açıklarını ağırlıklı olarak Fransa'dan karşıladıkları görülür. Fransa, toplam enerji üretiminin %75'ini nükleerden sağlamakla birlikte, aynı zamanda nükleer enerjiye dayalı bir enerji ihracatçısı konumuna gelmiştir.

- Fosil yakıtlı, özellikle kömür santrallerin, çevre etkisi nükleer santrallerle kıyaslanamayacak ölçüde olumsuzdur. Tam tersine, nükleer santraller, çevre etkisi bakımından tercih edilmesi gereken bir seçenektir.

Nükleer enerji santralleri en ufak bir hatayı kabul etmeyecek şekilde tasarlanmak durumundadır. Çevreye en ufak bir gaz salınımı düzeltilemez tahriplere sebep olabilecek durumdadır. Ayrıca nükleer tesislerin atıklarının da bir sorun teşkil edileceği kaçınılmazdır. Maddi açıdan baktığımızda nükleer tesis için harcanacak miktar kadar atıkların halli içinde gerekmektedir (<http://arkabahce.ada.net.tr/proje/gpeace/kitap.html>). Tabi hepsinden öte nükleer enerji sahibi olan ülkelerin nükleer silah yapımını da sağlayabilecek duruma gelebilmeleri ve bunun nükleer silahlanmayı arttıracacağı fikridir.

Dünyada 31 ülkede ticari olarak işletilmekte olan 435 nükleer reaktörün toplam kapasitesi yaklaşık 370 GW'dir. Nükleer güç dünya elektrik talebinin yaklaşık %17'sini karşılamaktadır. 13 ülkede 28 adet yeni nükleer reaktör inşaat halindedir. Dünya nükleer enerji programına sahip ülkeleri Kuzey Amerika, Güney Amerika, Batı Avrupa, Doğu Avrupa, Asya (Uzak Doğu dışında), Uzak Doğu ve Afrika olarak yedi bölümde incelenebilmektedir.

Batı Avrupa'da 9 ülke nükleer enerji programına sahiptir. Bunlar: Fransa, İspanya, İsviçre, İngiltere, İsveç, Finlandiya, Hollanda, Almanya ve Belçika'dır. İşletimdeki toplam reaktör sayısı 134'tür ve inşaat halinde reaktör bulunmamaktadır. Batı Avrupa'da en fazla nükleer güce sahip 3 ülke Fransa, Almanya ve İngiltere'dir. Bugün için Fransa, 59 adet reaktör ve bu reaktörlerden elde ettiği 63 bin MW elektrik gücüyle Avrupa'nın en büyük nükleer gücüdür. Fransa Avrupa'nın nükleer üssü durumunda olmakla beraber en büyük nükleer enerji ihracatçısıdır (http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/France/France2003.html).

Doğu Avrupa'da nükleer programa sahip ülkeler: Rusya, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Litvanya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'dir. Bölgede işletilmekte olan reaktör sayısı 69'dur. İnşaat halindeki reaktör sayısı ise 4'ü Rusya'da olmak üzere 9 tanedir. Rusya bu bölgenin en büyük nükleer enerji üreticisidir. Sahip olduğu 31 reaktörden 21 bin MW enerji elde etmektedir. Onu 15 reaktör ve 13 bin MW ile Ukrayna takip etmektedir (http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/Russia/Russia2003.html).

Asya'da; Hindistan, Pakistan, İran ve Ermenistan nükleer reaktöre sahip ülkelerdir. Bölgede toplam 19 aktif reaktör bulunmaktadır. İnşaat halindeki reaktör sayısı 9'dur. Hindistan nükleer enerjiye çok büyük önem vermektedir. Toplam 16 reaktöründen 3500 MW üretmekte ve şu anda 7 inşaat halinde tesisi bulunmaktadır (http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/India/India2003.htm). Bölgenin diğer önemli bir ülkesi olan İran'da 1 reaktör inşaat halindedir. İran henüz tam anlamıyla işler bir reaktör elde etmemiştir, fakat bölgedeki konumu ve uluslararası siyasetteki tutumu onun nükleer enerji çalışmalarının büyük tartışmalara sebep olduğunu söylemek gerekmektedir. İlerleyen sayfalarda bu açıklanacaktır.

Uzak Doğu'da; Japonya, Güney Kore, Çin ve Tayvan nükleer enerji tesislerine sahip ülkelerdir. Uzak Doğu'da gerçekleşen büyük ekonomik kalkınmanın nedenleri arasında nükleer enerjinin büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Çin de nükleer enerjiye büyük önem veren ülkeler arasındadır ve işleyen 10 reaktörü, 5'te inşaat halinde reaktörü bulunmaktadır. Bölgenin önemli ekonomik gücü Japonya da ise 55 işleyen reaktörden 47 bin MW üretilmektedir (http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/Japan/Japan2003.html).

Kuzey Amerika'da; ABD, Kanada ve Meksika üçlüsünün oluşturduğu bölgede 213 işleyen reaktör mevcuttur. 103 tane reaktörü bulunan ABD, bu reaktörlerden yaklaşık 100 bin MW elde etmektedir. Bu rakamlar, dünyanın en fazla reaktörüne ve dolayısıyla en büyük nükleer enerjisine sahip ülkenin ABD olduğunu göstermektedir (http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/USA/USA2003.html). Kanada'da 18 nükleer santral vardır. Gerçi Kanada hidrolik enerji

potansiyeli, petrol ve doğalgaz kaynakları yeterli miktarda olan bir ülkedir, buna rağmen uranyum kaynaklarını da değerlendirmektedir.

Güney Amerika'da Arjantin ve Brezilya'da toplam 4 santral bulunmaktadır ve yaklaşık 3 bin MW elde edilmektedir. Arjantin'de inşaat halinde 1 reaktör mevcuttur. Bu ülkelerdeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar programlarının ilerlemesini engellemiştir (http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/Argentina/Argentina2003.html).

Afrika'da ise sadece Güney Afrika Cumhuriyeti nükleer programa sahiptir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus Güney Afrika Cumhuriyeti'nin çok fazla uranyum kaynağına sahip olduğudur. 2 reaktörden yıllık enerji üretimi 1800 MW'dır (http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/SouthAfrica/SouthAfrica2003.html).

12. Nükleer Enerjinin Nükleer Silaha Dönüştürülmesi

Atom çekirdeğinin fisyon, füzyon ya da her ikisinin karışımıyla oluşan bir kimyasal reaksiyon ile enerji açığa çıkması sonucunda oluşan patlamayı yaratan her türlü silaha genelde nükleer silah adı verilir. Nükleer reaksiyon sonucunda enerji ortaya çıkaran silahlar için genelde farklı isimler kullanılmaktadır; atom bombası, hidrojen bombası, fisyon bombası, füzyon bombası, termonükleer silah gibi. Bu tür silahlar ilk olarak atom bombası diye adlandırılmıştır (ALTIN, 2003, s.7).

Atom bombası da denilen fisyonla dayalı patlayıcılar, uranyum parçaları halinde hazırlanıp son anda bir araya getirilirler. Orijinal parçaların her biri, zincirleme reaksiyonu başlatamayacak kadar küçük, fakat hepsi bir araya geldiğinde oluşan kütle, bunu fazlasıyla başaracak kadar büyüktür. Yani "süperkritik"tir. Bu "süperkritik kütle" orijinal parçaların etrafına yerleştirilen konvansiyonel patlayıcıların patlatılması sonucu bir araya getirildiğinde, zincirleme reaksiyon başlamaktadır. Buradaki olay, saniyenin milyonda biri kadar kısa süre içerisinde kütledeki fisil çekirdeklerinin hemen tamamının parçalanmasını ve sonuç olarak da açığa, yüzlerce kiloton TNT eşdeğerinde enerji çıkmasını sağlamaktadır (BOZBIYIK-HANCI, 2001, s.386).

Nükleer bombaların çalışma ilkesi 2 ayrı tür çekirdek tepkimesine dayanmaktadır. Ağır çekirdeklerin parçalanması; yani fisyon olayı ile enerji üreten bombalara “Atom Bombası” denilmektedir. Diğer bir bomba tipi ise; açığa çıkardığı enerjinin çoğunluğu hafif çekirdeklerin kaynaşmasına; yani füzyon tepkimesine dayanan, “Termonükleer Bomba” ya da “Hidrojen Bombası”dır. Henüz geliştirilme aşamasındaki çok yeni tasarımlar dışında, termonükleer bombaların ateşlenmesinde fisyon tepkimesinden yararlanılır. Diğer bir deyişle hidrojen bombasının tetik mekanizması bir atom bombasıdır. Dolayısıyla nükleer silahların yapılabilirliğini incelemede, atom bombası yapımı için gerekli malzeme ve teknolojinin belirlenmesi yeterlidir. Fisil, yani bölünebilir madde adı verilen uranyum izotoplarından U-233 ve U-235 ile insan yapısı olan plütonyum izotopu PU-239, nükleer silahların hammaddeleridir. Uygun miktar ve geometride bir araya getirilen bu malzemelerde fisyon tepkimesi, bir nötron kaynağı yardımı ile başlatılmaktadır. Kaynaktan çıkan bir nötron, fisil madde ile fisyon tepkimesine girerek, fisil maddenin çekirdeğinin parçalanmasına yol açmaktadır. Bu tepkime sonunda, yüksek kinetik enerjiye sahip iki hafif çekirdekten başka, iki veya üç tane de nötron ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu nötronlardan bazıları, sistemdeki diğer fisil çekirdeklerle fisyon tepkimesine girmeksizin sistemi terk ederler. Sistemden kaçan nötronların fisyon tepkimesine girenlere oranı, sistemin fiziksel büyüklüğü ile ters orantılı olmaktadır. Fisyon tepkimesinden çıkan nötronların bir kısmı ise, fisil madde veya sistemdeki diğer maddelerle fisyon yapmayacak tepkimelerle yutulurlar. Sızma ve yutulma kayıplarından arta kalan nötronlar yeniden fisyon tepkimesi yaratırlar. Eğer sistemde yeterli fisil madde varsa ve seçilen geometri uygunsa, ardı ardına gelişen zincirleme fisyon tepkimeleri sonucu, sistemdeki nötron sayısı da zamanla artar. Hızla oluşan bu zincirleme tepkimeler sonucu, çok büyük bir ısı açığa çıkar. Sıcaklığı artan sistem, genleşme eğilimi gösterir ve sistemden sızan nötronların oranı artar; bunun sonucu olarak da zincirleme tepkimeler sona erer. Dolayısıyla, nükleer bomba tasarımında en önemli konu, malzeme ve geometrinin seçiminin, zincirleme tepkimeleri mümkün olduğunca uzun süre devam ettirecek şekilde yapılmasıdır (KADİROĞLU-ÇUBUKÇU, 1994, s.13).

Uranyum zenginleştirme nükleer silah elde etmek için gerekli tek yol değildir. Yakıt olarak doğal uranyum kullanan “ağır su” reaktörlerinde plütonyumun PU-239 izotopu üretilmektedir. Ancak oluşan PU-239 uzun süre reaktörlerde kaldığı zaman nötron

bombardımanı ardında PU-240, PU-241, PU-242 izotoplarına dönüşebilmektedir. Böylece plütonyumun bomba imal malzemesi olarak kalitesi düşmekte ve kirlenmektedir. Dolayısıyla reaktörün sık sık durdurulup yakıtın reaktörden çıkartılması, içinde oluşmuş olan plütonyumun kirlenmeden ayrıştırılması gerekmektedir. Bu durdurma işlemi casus uydularca gözlenebileceğinden, NPT'yi imzalamış bir ülkedeki reaktörler Uluslar arası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetiminde olduğundan bu işlemi gizlice yapmak zor görünmektedir. Bu işlem güç reaktörlerinde yapılabileceği gibi "araştırma" reaktörlerinde de yapılabilmektedir. Ancak bazı tip güç reaktörlerinde, örneğin; Kanada'nın CANDU tipi reaktörlerinde yakıt elemanları reaktörün çalışmasını durdurmadan takılıp çıkartılabilmektedir. Bu tip reaktörlerde uluslar arası denetçilerin gözetiminden kaçırarak nükleer silah yapımında kullanılacak PU-239 izotopu üretmek daha kolay olmaktadır (ERSOY, 2006, s.7).

Sonuç olarak; nükleer enerji ile nükleer silah arasındaki bu derin ilişki, nükleer silah üretiminin engellenmesini ciddi bir şekilde engellemektedir. Nükleer enerji üretimi için gerekli yakıt, uranyum zenginleştirilmesi ile mümkündür. Zenginleştirilmiş uranyum ise nükleer silah yapımında da kullanılmaktadır. Bu nedenle İran'ın uranyum zenginleştirme programına büyük tepkiler yöneltilmektedir. Nükleer silah üretiminde en önemli unsurlardan biri olan fisil madde de uranyum zenginleştirme adı altında üretilebilir. Bir ülkenin uranyum zenginleştirme tesisi kurup yeterli miktarda uranyum ya da ağır su reaktörü kurup plütonyum üretmeye yönelik çabaları nükleer güç edinme girişiminin bir göstergesi olarak algılanabilir. Üstelik nükleer teknolojinin öğeleri üzerindeki "know-how" tekeli giderek zayıflamaktadır. Dolayısıyla doğal uranyum rezervleri, belli bir teknolojik birikimi ve sanayi altyapısı olan bir ülkenin nükleer güç elde etmesinin önünde teknik bir engel mevcut olmamaktadır (TISOĞLU, 2006, s.8).

Bu nedenle nükleer silahlar 1945-1970 yılları arasında hızla yayılmakta ve ABD, İngiltere, SSCB, Fransa ve Çin nükleer silahlar geliştirilmektedir. 1970'ten sonra da nükleer silahlanma; İsrail, Güney Afrika, Hindistan ve Pakistan'a yayılmaktadır. Nükleer silah geliştiren ilk beş ülke, büyük ölçüde bu silahların tekeli ellerinde tutma güdüsüyle 1970 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı hazırlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İRAN VE NÜKLEER SİLAH EDİNME PROJELERİ

20. İran'ın Nükleer Çalışmalarının Kısa Tarihi

İran'da nükleer çalışmaların başlaması Soğuk Savaş'ın bir parçası olarak değerlendirilmektedir. ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran'da etkinlik kazanmıştır. 1945'te İran'ın sınırları içindeki Azerbaycan'dan (Güney Azerbaycan) SSCB ordusunu çıkartmayı başaran ABD 1952'de darbe ile Muhammet Musaddık'ı iktidardan uzaklaştırmıştır. Bu vesile ile Muhammet Rıza Pehlevi rejimini kendisine bağlamıştır. ABD, komünizmin yayılması ve SSCB'nin yeniden İran'a girme endişesi ile İran'ın askeri kapasitesini artırma yoluna gitmiştir. İran'da ilk nükleer çalışma 1957'de ABD'nin desteği ile başlatılmıştır.

ABD ve İran arasında yapılan antlaşmanın ardından 1958'de İran, Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı üyesi olmuştur. 1968'de ABD tarafından Tahran Üniversitesi bünyesinde beş megavatlık bir araştırma reaktörü (Atomic Research Centre affiliated to Tehran University) kurulmuştur. İran 1970'te Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na imza atmış ve 1973'te İran'da Atom Enerji Kurumu kurulmuştur.

Rıza Pehlevi bölgenin en büyük askeri gücü olma niyetindeydi. Bu doğrultuda Pehlevi, İran'ın nükleer güce sahip olma yolunda önemli adımlar atmıştır. 1974'te Şah Pehlevi 20 bin Megavat güce sahip olan 20 adet nükleer reaktör inşa etmek istediğini bildirmiştir. 1973 dünya petrol krizinin sağladığı ekonomik getiriler İran'a nükleer güç olmak için ekonomik fırsat vermiştir. Ancak Şah sadece altı nükleer reaktör kurabilmiştir. İran nükleer enerji çalışmalarının gelişmesinde sadece ABD değil Avrupalılar da çok önemli rol oynamıştır. 1974'te İran ve Almanya arasında İran'ın Buşehr kentinde 1200 Megavatlık bir santralin kurulması kararlaştırılmıştır. Buşehr'deki nükleer santral antlaşması Batı Almanya

şirketi olan Kraftwerk Union (KWU) tarafından imzalanmıştır. Ayrıca aynı yıl 900 Megavatlık bir nükleer santralin Benderabbas'ta yerleştirmesi için Fransa ile antlaşma yapılmıştır. Bu dönemde Belçikalılar tarafından Karj'da Nükleer Tıp Merkezi kurulmuştur.

Şah döneminde İran'ın nükleer çalışmaları sadece reaktör inşa etmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda uranyum zenginleştirme şirketlerine ortak olmuştur. İran, Fransızların dünyanın en büyük uranyum zenginleştirme şirketi olan Eurodiff'in yüzde 10 ortağı olmuştur.

1979'da gerçekleşen İslam Devrimi, İran nükleer çalışmalarını da ciddi şekilde etkilemiştir. Devrimin hemen ardından nükleer çalışmalar durdurulmuştur. İslam devriminin ardından nükleer çalışmalarının durdurulmasının çok çeşitli sebepleri vardır. İran'daki rejimin ABD ve Batı karşıtı olması nedeniyle nükleer konusundaki bütün antlaşmalar Batılılar tarafından iptal edilmiştir. Diğer taraftan İslam rejimi yöneticileri de nükleer çalışmalarını devam ettirmek istememişlerdir. İslam rejimi yöneticileri nükleer çalışmaları, petrol ve doğal gaz enerjisine sahip olduğu için doğru bulmamışlar ve bu işin çok masraflı olduğu gerekçesi ile bütün çalışmalarını durdurmuşlardır. Humeyni ve yandaşları Muhammet Rıza Pehlevi'nin nükleer politikalarını israf olarak değerlendirmişlerdir. İran İslam rejimi nükleer çalışmanın din açısından sakıncalı olduğu gerekçesi ile Pehlevi'nin bütün çalışmalarını durdurmuştur. Nükleer çalışmanın durdurulmasının en önemli sebeplerinden biri de 1980–1988 Irak-İran savaşı olmuştur. Bu savaş, İran'ı ciddi ekonomik sıkıntıya sokmuştur. Savaş sırasında İran'ın böyle masraflı bir işe girişmek için ekonomik gücü de bulunmamaktaydı.

İran, 1986'dan sonra nükleer çalışmalarına başlamış, Arjantin ve Çin ile işbirliğine girmiştir. Irak'ın, Buşehr nükleer santralına yaptığı askeri saldırı İran'ın çalışmalarını durdurmuştur. İran İslam rejiminin nükleer enerji konusunda 1989'dan sonra yeniden atağa geçmiş ve nükleer güce sahip olma iradesine yeniden kavuşmuştur. İran'ın nükleer politikasının değişmesinde Irak savaşı ciddi şekilde etkili olmuştur. Irak savaşı İran'a askeri kapasitesini daha fazla geliştirme zorunluluğunu göstermiştir. İran 1989'dan sonra askeri gücü ve kapasitesini artırmak için ciddi çalışmaya girişmiştir. 1989'dan sonra nükleer çabasını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bu doğrultuda ilk önemli işbirliğini de Rusya ile yapmıştır. 22 Ocak 1989'da İran ve SSCB arasında teknolojik,

ticari, ekonomik ve bilimsel alanda işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmanın devamı olarak İran ve Rusya arasında 1992'de nükleer işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Almanlar tarafından yapıyı başlatılan Buşehr nükleer santralının yeniden inşası 1995'te Rusya'ya verilmiştir. Bu sürecin devamı olarak nükleer çalışmaları çerçevesinde ilişkilerini genişleterek Almanya, Arjantin, İspanya, Çin, Kuzey Kore, Pakistan, Belçika ile işbirliğine girmiştir. Bu işbirliğinin sonucu olarak İran 20'den fazla nükleer tesise sahip olmuştur. İsfahan, Natanz, Arak ve Buşher'de yerleşen nükleer tesisleri İran'ın en önemli nükleer tesisleri olarak bilinmektedirler (SADJADPOUR, 2007, s.128).

İran'ın nükleer programı 1979'daki rejim değişikliğinden sonra başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin sürekli tepkilerini çekmiştir. Ancak, meselenin bir bunalım haline dönüşmesi ve uluslararası politik gündemin ilk sırasına oturması 2002 yılından sonra gerçekleşmiştir. İran başlangıçtan beri nükleer programın barışçıl amaçlı olduğunu ve artan enerji ihtiyacı için en uygun çözüm olarak nükleer enerjiyi kullanması gerektiğini öne sürmektedir. Şah döneminde İran'ın nükleer programının meşruluğu hiçbir zaman sorgulanmamıştır. Yani mevcut bunalım nükleer enerjinin kullanılmasıyla ilgili hassasiyetten ziyade İran'da hakim olan rejimin bu teknolojiye sahip olup olmamasıyla ilgili gözükmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu bunalım sadece bir nükleer problem bağlamında ortaya çıkmış değildir (ÇAĞIRAN, 2006, s.232).

21. İran'ın Nükleer Enerji ve Silahlanma Gereksinimi

Tarihi ve çalkantılı komşuları göz önünde bulundurduğunda, İran'ın nükleer kapasitesini artırma tartışmaları, her ne kadar Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile yüz yüze yapılan son diplomatik faaliyetler bir nebze daha özgür bir tartışma ortamı oluşturduysa da, halk forumlarından çok, özel sürdürülmektedir. Yine de İran'ın nükleer seçeneğin peşinden gitmesinin ardındaki mantığı anlamak için, İran'ın akademik gazete ve basınında yer alan güvenlik konusundaki zengin literatürden faydalanılabilir. Din alimlerinin sık sık İsrail'in nükleer kapasitesine yönelik söylemlerin yanı sıra, İran'ın programının tek nedeni İsrail değildir. Irak'ın işgali ve savaş deneyimiyle birlikte telkin edilen muazzam güvensizlik hissine ek olarak, kitle imha silahlarının iki önemli etkisi daha olduğuna dair yaygın görüş birliği vardır: prestij ve baskı aracı. Prestij, İran'ın önemli bir karakteristik özelliği olan ulusal onuru yansıtmaktadır; siyasi yelpazede, ekonomisi

toplumu ve siyasi olgunluğu açısından çok daha aşağıda gördükleri komşu Pakistan'ın daha ileri askeri teknolojiye sahip olması İranlılar için kesinlikle kabul edilemezdir. İran'ın nükleer seçeneklerini değerlendirmesine neden olan ikinci faktör olan baskı aracı, İran'ın temel stratejik yetersizliklerinden biri olan Birleşik Devletlerden uzaklaşmasını daha da ortaya çıkarmaktadır. Tahran'daki birçok kişi için uygun bir nükleer programa sahip olmak, ülkenin Washington'la pazarlık konumunu güçlendiren en önemli etkendir (BRZEZINSKI-GATES, 2006, s.42).

İran'a göre nükleer çalışmalarının meşruiyet kaynakları (DURMUŞ, 2005, s.2):

1. İran gelecekte enerji bakımından, diğer ülkelere bağımlı olmak istememektedir. İran'ın sahip olduğu önemli petrol ve doğalgaz kaynakları, nükleer enerjiye sahip olmaması için mantıklı bir sebep olamaz. Bugün doğal kaynaklar yönünden zengin olan İngiltere, Fransa ve Almanya ve Rusya da nükleer enerji kullanımına büyük önem vermektedirler.

2. Bu mesele artık İran için sadece enerji boyutunda kalmayıp, milli bir dava ve saygınlık meselesine dönüşmüştür. ABD'nin her istediğini yaptıramayacağını göstermek ve uluslararası hukukun müsaade ettiği çerçeve de bu çalışmaların devam ettirilmesi İran dış politikasının önemli bir unsuru haline gelmektedir.

3. Genel mana da Ortadoğu'nun, özel manada ise İran'ın, nükleer silahlara sahip ülkeler tarafından evrenmiş olmasıdır. Bugün İsrail, Pakistan, Hindistan ve Rusya nükleer silahlara sahiptir. Böyle bir ortamda, her ne kadar İran kabul etmese de, nükleer silaha (en azından nükleer silah teknolojisine) sahip olmak, İran için bulunmaz bir kalkan ve caydırıcı güç olacaktır. İran'ın nükleer silaha sahip olma ihtimali kulaklara pek hoş gelmese de, Ortadoğu'da keyfi ABD müdahalelerinin önlenmesi ve İsrail'in anlaşmaz tutumunu terk etmesine yardımcı olması bakımından çok büyük önem arz etmektedir. Kaldı ki İran, 1973 yılındaki Birleşik Arap Emirliği ile olan adalar bunalımından beri herhangi bir ülkeye karşı saldırgan bir tavır içersinde olmamıştır. Bunu destekler nitelikteki bir diğer olay ise, Soğuk Savaş döneminde mevcut iki kutup arasındaki olası bir çatışmayı engelleyen en büyük etken, her iki tarafında karşı vuruş yapabilme yeteneğine ve nükleer silahlara sahip olmalarıdır.

4. İran'ın nükleer enerji konusunda ısrar etmesi, bir takım pozitif tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Dünyanın bu konuya odaklanması, önemli nükleer silahlara sahip olan İsrail'in de neden benzer yaptırımlara maruz kalmadığını sorgulama imkânı doğurmuş ve nükleer silah ayrıcalığına sahip olan Güvenlik Konseyi daimi üyeleri İngiltere, Fransa, Çin, Rusya ve ABD'nin de nükleer silahsızlanma için gereken fedakârlığı yapmaları gerektiği (yani nükleer silahlarını tamamen imha etmeleri) ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Mesela bir defasında İran'ın ortaya atığı, Ortadoğu'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturma teklifi, öncelikle İsrail tarafından reddedilmiş ve diğer ülkeler tarafından ciddiye alınmamıştır. Bugünse İran, haklı olarak nükleer enerjiye sahip olmayı, bağımsız bir devlet olmanın en doğal hakkı olarak görmektedir.

İran daha aktif bir siyaset izlemek istemektedir ve içinde bulunduğu bölgede gerçekleşen olaylarda etkin bir güç olarak söz sahibi bir ülke olmak için nükleer güce sahip olmak istemektedir. Yüksek politik, ekonomik ve askeri potansiyele sahip ülkelerin bu coğrafyada etkin ve baskın birer güç olarak yer alabildiğidir. Bundan dolayı İran bu etkin ülkelerden biri olmak istiyorsa nükleer silahlanma projesine başlamalıdır çünkü Ortadoğu ülkelerinin güç tanımının temelini askeri potansiyel oluşturmaktadır. Keza nükleer silahlanmayı savunan kesimlere göre de; İran bölgede bir güç olmak istiyorsa mutlaka nükleer silahlar edinmelidir. Ayrıca nükleer silahlanma İran için güçlü bir askeri unsur olmanın en ucuz yoludur. Bu sayede İran, ekonomisini çok zorlamadan bölgesinde önemli bir askeri güç olabilir. Çünkü konvansiyonel bir ordu kurmak için onlarca milyar dolara ihtiyaç duyulurken, nükleer bir güç olmak birkaç milyar dolara halledilebilecek bir problemdir. Nükleer silahlara sahip olmak nükleer silah taraftarlarına göre İran'a sosyal bir hareketlenme ve uluslararası ilişkilerinde itibar kazandıracaktır. Yani nükleer silahlanma güvenlikten çok itibar arttırmaya yarayacaktır (FARHI, 2001, s.46).

Nükleer silahların İran'ın güvenlik amaçları üzerindeki potansiyel rolü üzerine bir analiz yapmak nükleer silahların rolü, fonksiyonları ve İran'ın güvenliği konusunda tartışma yaratacaktır. İlk olarak İran'ın güvenliği, tarihsel süreç ve geçmiş tecrübelerden etkilenen mevcut tehditlerin ve çıkar tanımlamalarının bir fonksiyonudur. En kaba anlatımla İran'ın çıkarları şunlarla ilgilidir; toprak bütünlüğü, etki alanı (statü) ve ekonomik kalkınma. Bunlarda geçmiş tecrübelerden etkilenerek; bağımsızlık, yalnız kendine güven, hazırlıklı olma ve kültürel olarak kendini ifade etmek gibi değerlere büyük

önem yüklemiştir. Tarihsel yanılığ ve hak ettiği statüye sahip olmama duyguları da dikkate değerdir (CHUBIN, 2001, s.18).

İran'ın nükleer sorunu Batı ile İran arasındaki güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Batılılar İran'ın nükleer çalışmalarındaki gerçek niyetin, nükleer silah edinme iradesi olduğu düşüncesindedir. İran'a karşı olan güvensizliğin, bu ülkenin bölgesel, küresel ve nükleer faaliyetleri bağlamında çeşitli sebepleri vardır. İran'ın şeriat kuralları ile yönetilmesi, ABD ve İsrail ile ilişkilerinin gergin olması ve bölgede radikal örgütlerle geliştirdiği diyalog, nükleer çalışmalara karşı duyulan kuşkuyu beslemiştir. Ayrıca askeri konseptte gerçekleştirdiği nükleer çalışmalarını 13 yıl dünyadan saklaması ve sürekli eksik bilgi vermiş olması, krizin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Dahası, İran petrol ve doğalgaz zengini olan bir ülke olmasına rağmen uranyum zenginleştirme konusunda ısrarcı bir tavır sergilemesi kuşku artırmaktadır. Ahmedinejad'ın iç ve dış politikada özellikle İsrail konusundaki radikal açıklamaları da endişeleri desteklemektedir. Batılıların İran'ın nükleer çalışmaları karşısındaki politikaların temelini bu güven krizi oluşturmaktadır. Bu nedenle İran'ın nükleer silah elde edebileceği tüm yollar tutulmaya çalışılmaktadır. İran'ın yakıt döngüsünün tüm aşamalarını kendi başına yürütme kapasitesine sahip olmaktan vazgeçmesi ve bu çalışmalarını Rusya topraklarında gerçekleştirmesi, mevcut şartlarda anlamlı bir öneridir. İran, Batılıların bu iddialarını kesinlikle kabul etmemekte, nükleer silah üretme niyet ve iradesi olmadığını ısrarla vurgulamaktadır. Güven krizini aşmak için nükleer silaha dair dini yorumda geliştirmiştir. İran'a göre nükleer silah üretimi İslam dini açısından doğru değildir ve İslam rejimi olarak nükleer silah edinmeyi istemeleri söz konusu olamaz. Ayrıca nükleer teknolojiye sahip olmak, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf olmasından dolayı İran için bir haktır. İran nükleer enerjiyi teknolojik gelişmenin, özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçı amaçlarla kullanmak için sahip olmak istediğini söylemektedir. Nükleer faaliyetlerini şeffaf, güvenilir ve hukuksal bir zeminde yürüttüğünü söylemekte ve bütün çalışmalarını NPT ve Ek Protokol çerçevesinde devam ettirdiğinde ısrar etmektedir (KESKİN, 2007, s.21).

İran'ın nükleer çalışmalarının son dönemdeki güvenlik ve dış politika konsepti çerçevesinde anlam ifade etmektedir. İran iç ve dış politikadaki hamlelerini nükleer programı etrafında yoğunlaştırmıştır. Nükleer çalışmalara iki düzlemde bakmaktadır.

Birincisi; resmi söylemde saklasa da, başarabilirse nükleer silaha sahip olma niyetindedir. Nükleer silaha sahip olma isteği Şah döneminden günümüze kadar devam eden bir devlet politikasıdır. Ancak İran nükleer silaha sahip olmanın kolay olmadığını da farkındadır. Bu girişimin ne denli tehlikeli olduğunu ve uluslararası sistemin buna izin verme olasılığının zayıf olduğu bilincindedir. İran diplomasisinin kolay geri atmayan ve sınırları zorlayan yapısı bilinen bir olgudur. İkinci düzlemde ise; İran, rejiminin bekası doğrultusunda nükleer çalışmalarına çeşitli stratejik misyonlar yüklemiştir. Bu çerçevede, dünya ile arasındaki sorunun mahiyetinin değişmesine çalışmaktadır. Daha önce terörizm ve insan hakları konularında sürekli olarak suçlanan İran şimdi de nükleer konusu ile gündemdedir. Demokrasi ve insan hakları konuları ikinci plana itilmiştir. Ayrıca nükleer sorun Batı ile İran arasındaki beka mücadelesinin ön cephesi sayılmaktadır. Çünkü İran rejimi birçok alanda değişmesi istenen bir yönetimdir. Bir başka ifade ile, İran'a göre, bugün nükleer çalışmalardan taviz verilirse, yarın diğer alanlarda taviz verilecektir. Bu görüşe göre, "Batılıların İran'dan istekleri nükleer çalışmalarla bitmeyecektir. Nükleer çalışmalarla ilgili istek kabul edildiğinde, arkasından insan hakları, demokrasi ve terörizm gibi farklı talepler gelecektir" görüşü hakimdir.

İran nükleer planlamasının geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Keza İran, 1957 yılında Birleşik Devletler atom için barış programının bir parçası olarak ABD ile nükleer işbirliği anlaşması imzalamıştır. Anlaşma koşul olarak teknik destek ve zenginleştirilmiş uranyum desteği öngörmekte ve barışçıl amaçlı kullanım için araştırma yapma işbirliğini deklere etmiş bulunmaktadır.

Hamaney ve Rafsancani gibi liderler, İran'ın nükleer silahla sahip olmasını ulusal güç ve otoritenin en önemli koşulu olarak görmüşlerdir. Bu liderler, politik liderler olup uluslararası stratejist ve teknolojist değildirler. Onlar İran'ın bağımsızlığının ve İsrail-ABD'nin diktelerinden ve işgalinden kurtuluşun tek yolunu nükleer silahlar olarak görmüşlerdir. Onlara göre bu nükleer silahlar Pers medeniyetinin ne kadar ileri bir uygarlığa ulaştığını da gösterecektir. Ayrıca Şii İranlılar, nükleer gücün rakip Suni Araplara göre kendileri için bir üstünlük olduğunu düşünmektedirler. Sonuçta İranlı milliyetçiler nükleer silahları iç güvenlik, bağımsızlık, küresel eşitlik ve diğer büyük güçler karşısında eşit olarak görmektedirler (PERKOVICH, 2003, s.4).

İran, füze programını güvenlik politikasına bağlı olarak değerlendirmektedir. Bununla ilgili iki tür füze vardır; Çin tarafından sağlanan cruise füze programı, Silk-vorm anti-gemi füzesi ve Sovyet Scud ve Kuzey Kore No-Dong'ların türevi olan SSM programı. En son geliştirilen SSM olan Şahab 4 iki defa test edilmiştir ve İsrail'e ulaşacak bir menzile sahip olduğu düşünülmektedir (KEMP, 2001, s.3).

22. İran'ın Nükleer Enerji Tesisleri ve Silahlanma Girişimleri

İran'ın bugün bilinen en az 4 nükleer tesisi bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi, Buşehr Nükleer Enerji Santrali'dir. Yapımına 1974'te başlanmıştır. Şimdilerde Rus uzmanların da katılımıyla, tesisteki inşaat çalışmaları sürdürülmektedir. İkincisi, İsfahan Uranyum Dönüştürme Santrali'dir. Ham uranyumdan zenginleştirilmiş uranyuma kadar uzanan nükleer yakıt döngüsünde ilk aşama burada gerçekleştirilmektedir. Uranyum düşük düzeyde zenginleştirildiğinde, nükleer enerji sahasında kullanılabilir; ama silah yapımında kullanılabilen uranyumun çok daha yüksek düzeyde zenginleştirilmesi gereklidir. Burada da devreye güneydeki Natanz Nükleer Santrali girer. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın verilerine göre İran, Natanz'da az miktarda da olsa nükleer silah yapımında kullanılacak kalitede uranyum zenginleştirmeyi başarmıştır. Dördüncü sırada ülkenin güneybatısındaki Arak Santrali geliyor. Burada, 'ağır su' üretilmektedir. 'Ağır su', zenginleştirilmiş uranyumun alternatifi olan plutonyumun üretiminde kullanılmaktadır (NATIONAL INTELLIGENCE ESTIMATE, 2007, s.6).

Bu tesisler dışında, Bonob, Ramsar ve Tahran'da nükleer araştırma reaktörlerinin bulunduğu bilinmektedir. Tesisler, tek bir belirleyici saldırıdan kaçınabilmek için yüzlerce kilometrelik geniş bir alana dağıtılmış durumdadır. Bazı üretim tesisleriye yeraltındadır. Havadan ve karadan çok sıkı bir biçimde korunmaktadırlar. Bir başka deyişle, İran'ın nükleer tesislerini ortadan kaldırmak hiç de kolay görünmemektedir (<http://.globalsecurityt.org/wmd/ world/iran/nuke.html>).

İran nükleer çalışmaları konusunda tutum ve politikaların belirlenmesi Muhafazakâr bloğun elindedir. Reformcu Cumhurbaşkanı Hatemi, nükleer diplomasinin belirlenmesinde çok etkili değildir. İran nükleer diplomasisi Hatemi Hükümetine bağlı olan Dışişleri Bakanlığı ve İran Atom Enerji Kurumu tarafından yürütülmemektedir. Nükleer politikanın

belirlenmesinde etkili olmayan Hatemi ve Reformcular, İran'ın nükleer bir güç olmasını savunmaktadırlar. Reformculara göre İran nükleer enerji konusunda haklı olsa da bu sorunu kendisi ve uluslararası sistemle İran arasında bir soruna çevrilmesini istememektedir. Nükleer konusunda çalışmalar Dini Lider Hameney tarafından idare edilmektedir. İran nükleer diplomasisi İran Güvenlik Yüksek Konsey (Şuray-e Aliy-e emniyet-e Milli) Sekreteri olan Hasan Ruhani tarafından yürütülmektedir. Nükleer diplomasinin Muhafazakârlar tarafından yürütülmesi bu konunun İran açısından ne kadar yüksek öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum ayrıca nükleer çalışmaların Muhafazakar bloğun zihniyeti, isteği ve eğilimleri çerçevesinde şekilleneceğini de göstermektedir. Muhafazakar blok kendi içinde nükleer diplomasi konusunda farklı görüşlere sahiptir. 7. Meclis'te çoğunlukta olan radikal muhafazakarlar, İran'ın nükleer konusunda AB'nin karşısındaki tutumunu kabul etmemektedir. Bu grup İran'ın nükleer konusunda daha radikal davranmasını ve gerekirse NPT'den çıkmasını önermektedirler. İran nükleer diplomasisi reformcu bloğun başarısızlığının ortaya çıktığı, siyasal sistem içinde en zayıf oldukları ve Muhafazakarların İslami Şura Meclisi (Mecles-e Şuray-e İslami)'nde çoğunlukta olduğu bir dönemde gerçekleşmektedir (AL-RODHAN, 2006, s.38).

İran nükleer konusundaki resmi görüşünü (devlet yetkililerinin açıkladığı) nükleer enerji ve nükleer silah ayrımı esasında belirtmektedir. İran, nükleer politikasında nükleer silah ve nükleer enerji arasında ayrımın dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. İran nükleer enerji elde etmek istediğini açıkça bildirmektedir. İran'a göre nükleer enerjiye sahip olmak bir haktır ve bu haktan vazgeçmek istememektedirler. İran nükleer enerjiyi; teknolojik gelişmenin, özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçı amaçlarla kullanma hedefi doğrultusunda sahip olmak istemektedir. Buna karşılık İran, nükleer silah üretmek niyet ve iradesinde olmadığını ısrarla bildirmektedir. İran'a göre nükleer silah üretmek, İslam dini açısından da doğru değildir ve İslam rejimi olarak nükleer silah üretmeyi kabul etmediklerini vurgulamaktadır. İran'a göre nükleer silah elde etmek İslam dininin tasvip etmediği bir olay olduğu için İran'ın niyet ve iradesinin dışındadır.

OPEC üyesi ülkeler içinde İran nükleer güç olmaya çalışan tek ülkedir. İran 1992'den günümüze kadar Uluslararası Atom Enerji Ajansına eksik bilgi verdiği ortaya çıkmıştır.

Nitekim İran'ın birçok nükleer tesisleri ve çalışmaları rejim muhalifi gruplar tarafından ifşa edildikten sonra İran'ın bunları kabul etmek zorunda kaldığı da bilinmektedir. 14 Ağustos 2002 yılında Humeyni muhalifleri, yurtdışında yaptıkları açıklamayla dünyaya Natanz ve Arak'ta iki adet gizli nükleer tesis olduğunu duyurmuştur. Humeyni rejiminin nükleer silahlara ulaşmak üzere olduğunu, belki de ulaştığını duyurmuştur. Tahran önceleri bu iddiayı yalanlayarak, muhaliflerin intikam duygusu ile hareket ettiklerini öne sürmüştür. ABD casus uydusunun çektiği nükleer tesis fotoğrafları 13 Aralık 2002'de CNN'de yayınlanmıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı rejim muhaliflerinin açıklamalarını ve CNN'in yayınlarını ihbar kabul ederek İran'dan bilgi istemiştir. Bu tesisleri incelemek istediğini Tahran yönetimine duyurmuştur. İran bu konuyu ağırdan alarak, bu tesislerin ağır su tesisleri olduğunu açıklamıştır. ABD'nin tutumuyla UAEA Başkanı Muhammed El Baradei, bir ekiple birlikte 2003 Şubat'ta İran'a gitmiştir. Nükleer tesislerde inceleme yapılmış fakat incelemenin ayrıntıları kamuoyuna duyurulmamıştır. UAEA tesislerin sivil amaçlı olduğunu öne süren İran'a NPT'nin Ek Protokolü'nü imzalamasını istemiştir. Bu Ek Protokolle UAEA ani denetim şansı bulmaktadır. İran'ın bunu kabul etmemesi üzerine 16 Haziran 2003 tarihini taşıyan raporla İran'ın NPT'ye aykırı hareket ettiği resmen ilan edilmiştir (BALBAY, 2006, s.20).

İran'ın nükleer silah üretme kuşkusunu yaratan diğer konu ise uranyum zenginleştirme ve yakıt döngüsü teknolojisinden vazgeçmek istememesi olmuştur. Söz konusu maddeler nükleer silah üretimi sağlayan maddelerdir. Başka bir ifade ile uranyum zenginleştirme ve yakıt döngüsü teknolojisine sahip olan bir ülke kolayca nükleer silah üretme kapasitesine de sahip olabilmektedir. İran söz konusu teknolojilere sahip olduğunu ve bu güçten vazgeçmeyeceğini açıkça bildirmektedir.

İran'ın nükleer silah ürettiğine dair ortada yeterli kanıt yokken üretmediğini de ispat etmekte zorlanmaktadır. Ayrıca İran'ın nükleer silaha sahip olmak için kendince çok önemli gerekçeleri de vardır. İran rejimi 1979'da gerçekleşen İslam devriminin ürünüdür. İslam devrimi ortaya çıktığından itibaren ABD gibi süper güçlere ve bölge devletlerine meydan okumaya başlamıştır. Bu doğrultuda siyasal İslam olgusu çerçevesinde Devrim ihraç politikasını benimsemiştir. Söz konusu durum İran'ın küresel sistemdeki konumunu belirlemektedir İran, ABD ve İsrail düşmanlığını dış politikasının temel söylemi haline getirmiştir. Bölgede ve dünyadaki siyasal arayışlarını bu çerçevede tanımlamaya ve

düzenlemeye girişmiştir. İran; dünyanın en büyük gücünü düşman olarak tanımlaması, sürekli tehdit algılaması içine girmesi, bekasının istenilemediği ve sınırlandırıldığı, güçsüzleştirildiği ve dünya sisteminden dışlanmak istendiği endişesine kapılması kendisini güvenlik devleti haline getirmiştir (BURGER ve diğerleri, 2006, s.21).

İran, 1980–88 Irak Savaşında potansiyel tehditlerin fiili tehditlere dönüşebilme olasılığını da çok iyi anlamıştır. SSCB'nin yıkılması ile beraber Soğuk Savaş'ın bitmesi ile ortaya çıkan küresel durum İran'ın yalnızlaşmasına ve ABD ile tek başına karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu dönemden sonra İran, dış politikada pragmatist davranış çerçevesinde komşuları ile iyi ilişki kurma çabasına girmiş ve ayrıca AB ile yeni ve farklı bir ilişki modeli geliştirmeye çalışmıştır. Bu dönemden itibaren askeri ve savunma gücünün geliştirilmesi, devletin temel politikası haline gelmiştir. İran nükleer silah üretme çabasına bu dönemden itibaren girmeye başlamıştır. İran, nükleer silah elde etme istek ve eğilimine ABD ve İsrail'in tehditlerini durdurmak için girişmiştir. İran kendisinin, ABD ve İsrail tarafından çevrelendiğini ve ayrıca nükleer silaha sahip olan komşuları (Hindistan, Pakistan, İsrail) tarafından kuşatıldığını düşünmektedir. Görüldüğü gibi İran, nükleer silah elde etme çabasına ABD ve İsrail karşısında caydırıcılık gücüne ve bölgede denge kurma arayışları çerçevesinde girişmiştir (LEWIS, 2007, s.15).

İran, Şah rejiminin sona ermesinden bu yana bölgede ABD'nin baş düşmanlarından olmuştur. Zbigniew Brezinski'ye göre; İran açıkça bölgesel hakimiyete adaydır ve ABD'nin etkisini kırmaya da hazırdır. Ayrıca İran'ın bir imparatorluk geleneği vardır ve bölgedeki Rus ve Amerikan varlığıyla yarışmak için hem dini hem de milliyetçi motivasyona sahiptir (BİLGİN, 1999, s.24).

İran nükleer çalışmasının nasıl sonuçlanacağı konusunda ABD, AB, İsrail ve Rusya'nın tutumu belirleyicilik taşımaktadır.

ABD İran'ın nükleer çalışmasını bitirme niyetindedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, Sovyetler Birliği tarihe karışıyor ve ABD tek süper güç haline geliyordu. Tek süper güç haline gelen ABD'nin İran'a bakış açısı da giderek katılıyordu. 1995 sonrası Washington yönetiminin İran ile ilişkisini etkileyen önemli unsurlardan birisi

Çin'in Körfez Bölgesi'nde giderek artan etkinliği ile birlikte gelişen Tahran-Pekin yakınlaşmasıdır (<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=77>).

23. İran'ın Nükleer Enerji ve Silahlanma Konusunda İşbirliği Yaptığı Ülkeler

1979 devrimi ile Batı ile bağlarını koparan İran, Çin ve Rusya'ya dönmüştür. 10 Ekim 1992'de Rafsancani, Çin'den bir ya da iki 300–330 megavatlık reaktör satın almasına ilişkin görüşmelerin sona erdiğini açıkladığı ziyaret Pekin'de gerçekleştirilmiştir. İran Savunma Bakanı tarafından bir reaktör daha alınmasına ilişkin görüşler ziyaret boyunca da dile getirilmiştir. Temmuz 1994'te İran ile Çin Tahran yakınlarında Çin'in 300 megavatlık bir reaktör inşa edeceği bir anlaşma imzaladıklarını açıklamışlardır. O zamandan beri İran, Çin'deki Quinshan ve Zhejiong bölgelerindekilere benzer iki tane 300 megavatlık hidrolik nükleer reaktörünü Çin'den satın alma isteğini açıklamaya başlamıştır. İranlı görevliler anlaşmada 800–900 milyon dolarlık bir peşin ödeme yaptıklarını belirtmişlerdir. Raporlar 1995 Ekim'inde Çin'in, Tahran'ın 160 km kuzey doğusundaki Karaij'de Calutron üretiminin kolaylık tesislerinin gelişiminde İran'a yardım ediyor olduğunu su yüzüne çıkarmış ve İçişleri Bakanlığı Çin'in 1996'da İsfahan civarındaki gaz difüzyonu kolaylık tesislerinin gelişiminde İran'a yardım ettiğini belirtmiştir (CANKARA, 2006, s.120).

İran, Rusya'dan nükleer reaktör araştırmaya 1980'lerin ortalarında başlamıştır ve bundan sonra da Rusya ile görüşmeler yürütmüştür. Kasım 1994'te İran, Şah zamanında Alman şirketleri ile başlayan Buşer'deki reaktörü tamamlamak için Rusya ile 780 milyon dolarlık bir anlaşma yapma konusunda anlaşmıştır. İran, bu anlaşmayı 1995'te imzalamıştır (CORDESMAN, 2000, s.20).

Rusya, İran'a yalnızca nükleer programında ve füze programında kullanacağı malzemeyi değil bunun dışında denizaltıları, denizden ateşlenen ve karadan karaya füzelerinde içinde bulunduğu gelişmiş konvansiyonel silahlar da tedarik etmektedir. Rusya ve İran bunun dışında –özellikle ABD İran'ın Hazar enerjisine ulaşmasını ve Rusya'nın Hazar enerjisini planlamasını engellediği zamanlarda – Hazar'da ortak menfaatlere sahiptirler. Rusya ile İran arasındaki ilişkileri tetikleyen asıl gelişme ise aslında Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin küresel bir güç olma amacına yönelik politikaları olmuştur. Özellikle SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin getirdiği tek

süper güç olmanın avantajlarını değiştirerek dünya politikasında inisiyatifi ele almayı düşünen ABD, bununla paralel olarak artan ekonomik avantajları da sonuna kadar kullanarak siyasi üstünlüğünü ekonomik üstünlükle perçinlemek istemiştir. Bu doğrultuda Orta Asya ve Hazar Bölgesi'ndeki petrol paylaşımından önemli paylar edinerek bir anlamda Rusya'nın arka bahçesine gelip yerleşmiştir (ARI, 2004, s.326).

İran'ın önemli bir jeopolitik dost olduğunu hatırlayan Rus politikacılar, Tahran ile olan bağlarını önemsedikleri için olası bir politik hamlelerinin sonuçlarının ağırlığı hakkında dikkatli davranmaktadırlar. Rus yetkililerin sadece sivil nükleer tesis ile sınırlandırarak güvence verdiği Moskova'nın İran'la olan işbirliği, Rus liderlerin kendi dış ve stratejik politikalarını inşa etmeye kalkışmaları şeklinde göze çarpan en önemli konu olarak ortaya çıkmıştır (MIZIN, 2004, s.74).

Rusya, ABD'nin izlediği Orta Asya'da güçlenme ve varlığını arttırma çabalarını dengelemek için üçlü stratejik işbirliğini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Çin yönetimini kendi yanına çekmek isteyen Rusya bu ülke ile askeri alanda stratejik işbirliği içine girmiştir. Çin yönetiminin, ihtiyaç duyduğu askeri teknolojiyi bu ülkeye transfer eden Rusya, Çin yönetimine, stratejik silah sistemlerinin modernize edilmesi için önemli derecede destek sağlamıştır. Diğer yandan Rusya yönetimi, İran ile ilişkilerini arttırmaya gayret etmiştir. Bu amaçla Rusya, İran'a milyarlarca dolar tutarında balistik füze sistemleri satmıştır ve nükleer teknoloji transfer etmiştir (EFEGİL, 2001, s.11).

1990'ların ortalarında İran, Rusya ile Buşer'de suyla soğutulan bir nükleer reaktör inşa edilmesi için 800 milyon dolarlık bir anlaşma imzalamıştır. İki ülke arasındaki altyapı anlaşması, ikisi Buşer'de inşa edilen reaktör benzeri VVER-1000 tipi, diğer ikisi de VVER-440 tipi olmak üzere dört nükleer reaktörün inşasına imkan tanımaktaydı ki bunların toplamı da 3 milyar doları bulmaktaydı (ALBRIGHT, 2007, s.12).

ABD'nin giderek Orta Asya ve Hazar'da askeri siyasi varlığını arttırarak Rusya'ya kuşatmaya çalışması bu ülkeyi tedirgin etmektedir. Dolayısıyla ABD tarafından Rusya'ya yönelik baskılar ve bu devleti İran'la ilişki kurmaktan alıkoymaya yönelik çabalar başarılı olmamıştır. Kaldı ki; Rusya birçok alanda ortak çıkarları olduğunu düşündüğü İran'a silah

satmasını ABD'nin güvenliğini tehdit ettiği savını da inandırıcı bulmamaktadır (ARI, 2004, s.328).

Akademik ve düşünce kurulları, “çevreleme” politikalarının İran'ı Rusya'ya daha fazla yaklaştırdığını ve Batı'yı daha fazla dışlamasına neden olduğunu söylemektedirler. Böylece, Rusya-İran yakınlaşması yalnızca enerji değil, silah alım satımı alanlarına da kaymıştır (TÜSİAD, 2002, s.25).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İRAN'IN NÜKLEER SİLAH EDİNME POLİTİKASINA YÖNELİK DIŞ AKTÖRLERİN TUTUMU

30. ABD'nin Tutumu

İran'ın uzun yıllardır nükleer enerji bilgisine sahip olduğu, hatta Şah Rıza Pehlevi döneminde bu teknolojinin ilk adımlarının ABD tarafından, desteklendiği bilinmektedir. Ancak devrimin hemen sonrasında değişen dengeler sonucunda çalışmalar aksadığı gibi, İslam devriminin Ortadoğu'da yarattığı rüzgârın önünü kesmek için o yıllarda uygulanan “çifte kuşatma” politikasıyla İran ve Irak karşı karşıya getirilerek, hem insan unsuru hem de ekonomik anlamda İran çökertilmiş, nükleer proje uzun yıllar rafa kaldırılmıştır. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin hemen ardından, yeni nükleer projenin saklanıp gizlenmeden tüm dünyaya duyurulması, yeni cumhurbaşkanının içeriye ve dışarıya yönelik “güç gösterisini” uygulamaya koymasıyla, ABD'nin “terörle mücadele” bahanesiyle İran'ı bir kez daha hedef göstermesi “haydut ülkeler” kategorisini bir kez daha gündeme getirmesinin aynı zamana denk gelmesi dikkat çekicidir. Üstelik bu kez Irak'ta olmayan Kitle İmha Silahlarının (KİS), ABD ve beraberindeki işgal kuvvetlerinin sahte kanıtlarının tersine, İran elindeki nükleer silaha dönüşebilecek gücü saklayıp gizlemeden ve hatta “gurur” duyarak dünyaya ilan edince, ABD uzun süredir beklediği bahaneyi bulmuştur. Çünkü açıkça söylemek gerekirse, İran'ın uranyumu zenginleştirdiğini açıklaması bir anlamda ABD'nin işini kolaylaştırmıştır (ÇUBUKÇU, 2006, s.19).

1979 İran-İslam Devrimi sonrası, İran-ABD arasında ciddi gerginlikler yaşanmaya başlamıştır. 1979'dan sonra ABD'nin en önemli hedefi İran İslam Cumhuriyeti'ni değiştirmek doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. ABD, İran İslam Cumhuriyeti'ni değiştirmek istese de bu değişimin sınırı ve nasıl yapılacağı konusunda net bir projeye sahip olamamıştır. ABD, 1979'dan günümüze kadar İran'ı değiştirme konusunda çıkmazlarla karşı karşıya kalmıştır. ABD, İran'ı değiştirme konusunda isabetli bir projeye

sahip olamazken, İran ile ilişki kurma konusunda da başarılı olamamıştır. ABD- İran ilişkisi yaklaşık çeyrek asırdır böyle devam etmektedir. ABD'nin bu kadar yıl İran sorununu istediği gibi çözmemesi ABD dış politikasında İran'ı çıkmaz haline sokmuştur. ABD'de İran sorununu çözüme eğilimi ve arzusu her geçen gün gittikçe güçlenmektedir (KESKİN, 2005, s.1).

ABD, İran'ı "şer eksenini" olarak tanımlayarak onu "bölge ve dünya barışı için bir tehdit" olarak göstermektedir. Böyle bir devletin nükleer silaha sahip olmasını felaket senaryosu olarak göstermektedir. Bu sebepten dolayı ABD, İran'dan Libya'nın yaptığı gibi bütün nükleer çalışmalarını durdurmasını istemektedir. ABD, İran'ın nükleer çalışması bağlamında askeri saldırıya maruz kalabileceği olasılığını da gündemde tutarak bu sorunun çözümü için konunun ilk önce BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını istemektedir. İran'ın nükleer çalışmalarına yönelik ABD'nin askeri operasyon ihtimali, dünya devletlerini harekete geçmeye ve İran'dan daha ölçülü davranmasını istemeye itmektedir. ABD'nin askeri saldırı ihtimali İran ve dünya üzerinde ciddi bir psikolojik baskı kurmaktadır (BURNS, 2007, s.255).

Avrasya coğrafyasında, siyasi denklemin yapısı ve işleyiş tarzının, ABD-İran arasında ortaya çıkacak ilişki modeli çerçevesinde seyir edeceğini söylemek mümkündür. ABD'nin Irak ve Afganistan'a yerleşmesi ve Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde İran'ın jeopolitik konumu, ideolojik kimliği, bölgede ve küresel sistemde duruşu ona çok çeşitli stratejik önem yüklemektedir. Söz konusu faktörler İran'ı, Irak ve Afganistan'dan daha önemli kılmaktadır.

İran, Orta Asya ve Kafkasya ile geniş toprak sınırları olan bir ülkedir. İran'ın bu bölgelerde Rusya merkezli bir dış politika takip etmesi, ABD'nin bölgedeki siyasi alanını daraltmaktadır. ABD, Orta Asya ve Kafkasya'da İran sorununu çözmeden istediği ortamı oluşturması imkansız gibi gözükmektedir. İran'ın, Hazar Havzası ve Basra Körfez 'inde kendisinin de zengin petrol ve doğalgaza sahip olması ona enerji hatları bağlamında ciddi önem kazandırmaktadır. İran'ın şeriatçı kimliği, siyasal İslam söylemi ve Orta Doğu 'daki radikal İslami gruplar ile olan ilişkisi nedeniyle ABD'nin Orta Doğu politikasında İran'ın ayrıcalıklı bir yeri olduğu da gerçektir.

İran'ın sahip olduğu önem itibari ile ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi'nde anahtar konuma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebepten dolayı ABD'nin Avrasya bölgesinde politikalarını gerçekleştirmek için önce İran sorununu çözmek istemektedir. Bu açıdan bakıldığında iki devlet arasında ortaya çıkan ilişki modeli dünyayı çok yakından ilgilendirmektedir. Çünkü İran, ABD'nin dünya hegemonyası projesinde önemli bir yere sahiptir.

Yakın zamanda ABD'den İran'a geniş çaplı bir askeri müdahale beklemek doğru olmayabilir. Çünkü ABD'nin Irak ve Afganistan'da karşılaştığı durum çerçevesinde İran'a askeri müdahalenin kendisine ne kadar büyük sorunlar yaratabileceğini anladığını söylemek mümkündür. ABD, Irak ve Afganistan sorununu çözmeden onlardan daha sorunlu ve karmaşık yeni bir savaş alanı yaratmak istemeyebilir. Ayrıca İran'ın nükleer tartışmasının sonuçlanmadığı bir safhada İran'a askeri müdahale, Irak ve Afganistan operasyonu sonucunda bölgede ve dünyada yükselen anti Amerikanizm dalgasını çok ciddi şekilde körükleyebilir. Söz konusu durum, bölgedeki radikal grupları güçlendirir ve başta El Kaide gibi gruplar için meşru bir zemin oluşturur. İran'a askeri bir müdahale, Batı dünyasındaki (ABD ve AB) ilişkileri de çatışmalı hale getirebilir. Bu açıdan bakıldığında yaşadığımız bu süreçte durum ve şartların, ABD'nin İran'a askeri müdahalede bulunması için uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak bu durum her zaman böyle kalmayabilir.

Aslında İran'ın nükleer güç olma istikametindeki gayretleri ABD'den çok İsrail'i ilgilendirmekte ve İsrail bu tehdidi oluşmadan yok etmek istemektedir. ABD'nin çıkarları ise nükleer program ile birlikte daha çok nükleer yeteneklerin radikal grupların eline geçme olasılığı, İran'daki rejim, bu rejimin radikal gruplara verdiği destek, enerji kaynakları, enerji ulaştırma hatlarının güvenliği, İran'ın jeopolitik konumu ve bu jeopolitik konumun ABD'ye sağlayabileceği avantajlar ile ilgilidir. ABD aslında İran'ın enerji kaynakları ile birlikte, Avrasya'nın yeni yaşam sahasında çok kritik bir bölgede olan İran'ın coğrafyasını da kontrol ederek bu coğrafya üzerinden Ortadoğu ile Orta Asya'yı birleştirmek istemektedir. ABD'nin öncelikli stratejik sorunu ise İran nükleer caydırıcı yetenekler elde etmeden ve Çin-İran ilişkileri ABD'nin çıkarlarını zora sokmadan İran'da kendisine müzahir bir rejim oluşturmak ile ilgilidir. Bu nedenle de ABD'nin İran stratejisinde zaman boyutu giderek önem kazanmaktadır (RADİKAL, Mart 2005).

Ancak, gerçekte nükleer güç olma girişimlerini sürdürse bile İran'ın ABD'nin üzerindeki stratejik baskısını kaldırabilmesi ve dünya kamuoyunun desteğini sağlayabilmesi için nükleer programını iptal ettiğini açıklaması ve bunu kanıtlaması gerekmektedir. İran'ın böyle bir yaklaşımı bir süre de olsa İran'a zaman kazandırabilecektir. Bununla beraber, böyle bir girişim bir süre için ABD'nin İran stratejisini zora soksa bile İran'ı hedef olmaktan kurtaramayacaktır. Çünkü çıkarları nedeniyle İran, ABD'nin vazgeçilmez hedefidir. Bu gerçekten hareket edildiğinde, ABD ve İsrail tehdidini dağıtmak için İran'ın gecikmeden nükleer yetenek kazanması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Gücün caydırıcı olabilmesi için ise stratejik inandırıcılık da gerekmektedir. Bu stratejik amaç ise ancak gücün gösterilmesi ile gerçekleşebilmektedir. Yani gerçek caydırıcılık için İran'ın hem nükleer yeteneğe sahip olması ve hem de bu silahın varlığını kanıtlaması gerekmektedir (KESKİN, 2005, s.1).

ABD, İran'ın nükleer çalışmalarını, nükleer silaha sahip olmak olarak değerlendirirken bu konuda ileri sürdüğü tez, İran'ın yeterince petrol ve doğalgaza sahip olduğudur. Bu bağlamda ABD, İran'ın üretim ve bakım masrafları açısından doğal kaynaklardan daha aşağı olmayan nükleer enerji tercih etmesinin gizli askeri niyetleri dışında bir açıklamasının olmadığını ileri sürmektedir. Olaya İran açısından bakıldığında, İran'ın doğal kaynaklara sahip dünyanın en zengin ülkelerinden olduğu açıktır. İran elektrik üretiminin petrol ve doğalgaz santrallerinden elde etmektedir. Gelecekteki elektrik ihtiyacını karşılaması için bu kaynaklara alternatif yaratmak durumundadır. Ayrıca maliyet ve çevre temizliği dikkate alındığında nükleer enerji zorunluluk gibi görünmektedir. ABD ve Batılı devletler, İran devriminden önce nükleer enerji programı konusunda İran'a bu programın zorunluluğunu anlatırken, ileride karşılıklarına nasıl bir İran çıkacağını tahmin edememiş gibi görünmektedir.

31. AB'nin Tutumu

AB aynı ABD gibi İran'ın nükleer silaha sahip olmak istediğini düşünmekte ve bunu engellemek istemektedir. Nükleer çalışmalarını güvenilir bulmamakta ve güvenilir, şeffaf ve uluslararası kuruluşlar tarafından denetlenebilir bir nükleer çalışmaya sahip olmasını istemektedir. AB sorunun müzakere ve diplomasi mekanizması çerçevesinde çözülmesini

istemektedir. Müzakere için uranyum zenginleştirmenin askıya alınmasını bir zorunluluk olarak görmektedir. Bu nedenle sorunun BM kararları ile çözülmesi ve İran'ın kararlara uyması konusunda çok ciddi bir duruş sergilemektedir. AB ayrıca, İran'ın nükleerleşmesinden endişe duyduğu kadar İran'a yönelik bir askeri müdahale de istememektedir. Bu nedenle İran nükleer sorunu konusunda en büyük çaba AB ülkeleri tarafından gösterilmektedir. Bu görüşler ABD tarafından da desteklenmektedir (KESKİN, 2007, s.22).

İran nükleer enerjisinin kaderinin sonuçlanmasında etkili olan diğer faktör ise AB'dir. AB'nin İran politikası ABD'den farklı olmuştur. ABD'nin İran politikası "ilişki koparmak", "ambargo uygulamak" ve "rejim değişikliği" esasında şekillenmiştir. AB'nin İran politikası rejim değişikliği yerine iç ve dış politikada reform talebi temelinde şekillenmiştir. Bu sebepten dolayı kapıları kapatmak ve ilişki kurmamak yerine ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi yolunu seçmiştir. İran ile diyalog kurarak onu "akıllılaştırmayı" ve küresel sistemle bütünleştirmeyi daha uygun bulmuştur. AB'nin İran nükleer çalışmasına yönelik politikası da bu çerçevede şekillenmiştir. AB diplomatik ilişki ve diyalog yolunu seçmiştir. AB de aynı ABD gibi İran'ın nükleer silaha sahip olmak istediğini düşünmekte, bu durumu kabul etmemekte ve bu süreci de engellemek istemektedir. AB, İran'ın nükleer çalışmalarını güvenilir bulmamakta ve İran'dan güvenilir, şeffaf ve uluslararası kuruluşlar tarafından denetlenebilir bir nükleer çalışmaya sahip olmasını istemektedir. İran, şayet AB ile kendisi arasında memnun edici bir güven ortamını tesis edemezse sorun BM Güvenlik Konseyine taşınabilir. Bu da ABD'nin istediği ancak AB ve İran'ın istemediği bir sonuçtur (KESKİN, 2005, s.1).

Konunun BM Güvenlik Konseyi'ne getirilmesini istemeyen AB; İngiltere, Fransa ve Almanya aracılığıyla İran nezdindeki arabuluculuk girişimlerini Eylül 2004'ten itibaren yoğunlaştırmıştır. Yapılan görüşmelerde Avrupalı yetkililer, İran'a, uranyum zenginleştirmesini durdurması karşılığında dört öneri sunmuşlardır. Bunlar;

1) İran'ın nükleer enerji santralleri için gerekli olan zenginleştirilmiş uranyum ve diğer teknik desteğin AB tarafından karşılanması,

2) Ticaret ve İşbirliği Anlaşması müzakerelerine yeniden başlanması,

3) Rusya'nın İran'da nükleer santral yapmasının AB tarafından desteklenmesi ve

4) İran'a politik ve diplomatik konularda verilen desteğin artırılmasıdır (<http://www.tusam.net/değerlendirme.asp?id=102&sayfa=15>).

AB'nin tepkisi İngiltere, Fransa ve Almanya'nın birlikte yaptığı girişimler çerçevesinde şekillenmektedir. EU-3 adıyla anılan bu grupla İran arasında 2003 Eylülünden itibaren çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Amerika'nın saldırgan ve tek taraflı politikalarının Irak Savaşı benzeri bir senaryoya dönüşmemesi amacıyla 3 Avrupa Birliği ülkesi; Fransa, İngiltere ve Almanya duruma müdahale etmiş ve müzakereleri diplomasi yoluyla sürdürmeye başlamışlardır. Bu krizin başlangıç döneminde AB'nin yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir (BALBAY, 2006, s.56):

- İran'a tecritte bulunmak ne bu ülke ne de bizim için yararlıdır. Öncelikle İran'ın uluslar arası ailenin bir parçası olmasını sağlamak gereklidir.
- İran'ın uluslar arası kamuoyu ile ilişkilerinin ilerlemesi, ülke içindeki reformcuları güçlendirir. Onların güçlü olması, rejimi ister istemez yumuşatacaktır.
- Bu yumuşama beraberinde İran'ın nükleer silahlarda ısrarını ve terörizme desteğini azaltacaktır.

AB, İran'ın barışçı nükleer teknolojiyi geliştirme hakkını resmen tanımış, İran'a yüksek nükleer teknolojiyi transfer etme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Elbette İran üstlendiği taahhütleri yerine getirme sürecini AB ülkelerinin ahde vefasına ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın tarafsız bir tutum izlemesine bağlı kılmıştır. Çünkü AB, İran'ın Ek Protokolü imzalaması halinde, İran nükleer dosyasını UAEA Yönetim Kurulu'nun gündeminden çıkaracağı sözünü vermiştir (<http://turkish.trib.ir/makale/370.htm>).

Nükleer İran'ın Batı açısından temel sakıncalarını şu şekilde sıralayabiliriz (KOÇ, 2006, s.62):

- İran, coğrafyası, enerji kaynakları, nüfusu, sınır ötesindeki Şii müttefikleri ve uzun yıllara dayanan devlet tecrübesinin üstüne bir de nükleer silahını eklerse bölgenin en önemli gücü haline gelecektir. İran nükleer gücünü dış politika kazanımlarına tahvil etmeye çalışabilir, bölgesel politika ve söylemlerinde daha da sertleşerek uzlaşmaz ve saldırgan hale gelebilir ve nükleer gücünü “korkutma, şantaj” aracı olarak kullanabilir.
- İran, nükleer güce ulaşması durumunda “müdahale edilemez” bir ülke haline gelecektir. Kendisine misilleme yapılamayacağını hesaplayarak konvansiyonel güç kullanmaya daha istekli olabilir.
- Nükleer İran, bölgedeki başka devletlerde de nükleer güç edinme isteği uyandırabilir, bu da silahsızlanma rejimini zayıflatabilir.
- Molla rejiminin nükleer güç kazanması halinde İran’da rejim değişikliği ve demokratikleşme ihtimali azalır.
- İsrail’e karşı varoluşsal bir tehdit olur.
- Nükleer silahlar, siyasi bir kararla ya da rejim içinden bazı teröristlere verilebilir.

Son olarak söylenmesi gereken şey, orta yolun bulunabilmesi için hem İran hem Batı’nın daha yapıcı ve esnek olması gerektiğidir. Görünen bu tabloda İran, cezalandırma yoluyla dize getirilmeye çalışılıyor ki bu olayda bu yöntemin başarılı olması düşük bir ihtimaldir. Zira konu edilen ülkenin birkaç stratejik kartı bulunmakta ve gerektiğinde bu kartları kullanma yoluna gideceği ise tüm devletlerce bilinmektedir. En basitinden kararın ardından petrol fiyatlarının artması buna bir örnek teşkil etmektedir. Kaldı ki kendisine ve ekonomisine zarar vermek pahasına da olsa İran petrol arzını durdurma noktasına geldiğinde, bu durumdan tüm dünya olumsuz etkilenecektir.

32. Rusya ve Çin'in Tutumu

İran, Rusya ve Çin ile iktisadi, ticari ve askeri alanda yakın ilişkiler içinde bulunmakla birlikte, nükleer programın yürütülmesi bakımından teknolojik avantajları, mevcut tesislerin daha önce Batılılar tarafından yapılmış olması gibi sebeplerle öncelikle Batılı devletler ve UAEA ile işbirliği kurma yolunu denemiştir. Diğer bir deyişle, bu devletler nükleer işbirliğinde alternatif olarak düşünülmüştür. İran'ın istediği şartlarda Batı ile işbirliğinin gerçekleşmeyeceği ortaya çıktıktan sonra Rusya ve Çin ile anlaşma yoluna gidilmiştir. Rusya ve Çin, uluslararası sistemin ABD önderliğindeki tek kutupluluktan çok kutuplu bir dünyaya geçmesini de arzulamaktadır. Bu nedenle bu iki ülkenin İran'ın nükleer programına yaklaşımlarını bu açıdan incelemek gerekmektedir. Günümüzün yükselen yeni gücü Çin, askeri alanda da kendisini geliştirmiştir. Ülkenin nükleer kapasitesi ise hiç de azımsanmayacak bir seviyededir. Yaklaşık üç yüz kadar bomba başlığına ve dış ülkelere satabilecek kadar nükleer bilgi paketine sahip durumdadır. Bu alanda dünyanın üçüncü büyük nükleer gücüdür. Çin bu teknolojiyi kullanarak hegemonya sahasını genişletmek istemekte ve dünya üzerinde askeri varlığını diğer ülkelere de kaydırarak arttırma çabasıdadır (KARACA, 2003, s.33).

ABD'den sonra dünyanın en büyük petrol tüketicisi olan Çin, petrol ihtiyacını Ortadoğu ülkelerinden karşılamaktadır. Bu nedenle Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler içerisinde. Bu ilişkilerde İran özel bir yere sahiptir. İran'dan en geniş biçimde petrol ve doğalgaz alan ülkelerin başında Çin gelmektedir. Çin petrol şirketlerinin İran'da çok büyük yatırımları vardır. İran ile Çin arasında 2004'te varılan bir anlaşmaya göre; Çin 25 yıl içinde İran'dan 250 milyon ton sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) alacaktır. Ayrıca İran'ın Yadeveran petrol sahasında petrol üretim imtiyaz hakkı bir Çin şirketine verilecektir. Günde 300.000 varil petrol üretim kapasitesine sahip bu alanın petrol rezervi 2 milyar varildir. Bu geniş kapasite, üretimin 30 yıl süreceği anlamına gelmektedir. Projenin tutarı 100 milyar ABD dolarıdır (SİLAHÇIOĞLU, 2006, s.120).

İran-Çin işbirliği 1985'te başlamasına rağmen 1990'da resmi bir nükleer araştırma işbirliği anlaşması imzalamışlardır. İranlı nükleer mühendisleri Çin'de eğitim görmeye ve Çin'de nükleer reaktör kurmak için gerekli nükleer araştırma teknolojisi ve başka teknolojileri Isfahan'daki bir nükleer tesise transfer etmiştir. İran, Çin'den nükleer reaktör

almak istemesine rağmen bu ABD tarafından sürekli engellenmiştir. İran, Çin'den konvansiyonel silah alımları yapmaktadır. Bunun haricinde İran, Çin için bulunmaz bir ticari kaynaktır. Tahran'daki milyar dolarlık yeraltı treni inşaatı Çinli firmalar tarafından yapılmaktadır. Pekin, Tahran'ı Hazar Denizi sahillerine bağlayacak olan yeni otoyol inşaatına 200 milyon dolarlık yatırım yapmayı planlamaktadır. Bunun haricinde birçok proje de oluşum aşamasındadır (CANKARA, 2005, s.11).

Çin'in İran ile ilişkisinde, bu ülkeyle olan enerji ticareti belirleyici olmuştur. Özellikle Çin açısından artan enerji ihtiyacını karşılamak için İran petrolü ve doğalgazı büyük önem taşımaktadır. Alternatif tedarik kaynakları bulunması durumunda dahi, muhtemel bir müdahale sonrası İran'ın piyasadan çekilmesi petrol ve gaz fiyatlarını önemli oranda arttıracığından bu alanda dışarıya bağımlı olan Çin'e ilave ağır maliyetler getirecektir. Bunun yanında diğer iktisadi ve politik etmenler - Çin-İran ticari ilişkileri ABD'nin Irak'tan sonra İran'a da yerleşmesi veya bu ülkeyi denetim altına alacak duruma gelmesi, Çin'in 1990 sonrası etkisini kaybetse de üçüncü dünya ülkeleriyle yakın ilişkisi gibi- Çin'i İran meselesinin hiç olmazsa barışçı yollarla halledilmesini savunmaya itmektedir (ÇAĞIRAN, 2005 s.241).

İran-Rusya ilişkisi tarih boyunca inişli çıkışlı da olsa SSCB'nin dağılmasının ardından iyileşme, derinleşme ve çok boyutluluk kazanarak devam etmiştir. Çünkü İran ve Rusya bölgesel açıdan ortak çıkar alanlarına veya her iki ülkenin bölgedeki çıkar tanımlamaları birbirine yakındır. Rusya açısından İran'ın ABD karşısında direnmesi ABD'nin işini Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'da zorlaştırmakta ve bu durum Rusya'nın işine yaramaktadır. ABD'nin eline geçmiş bir İran Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki konumunu altüst etme gücüne sahiptir. Bu açıdan bakıldığında nükleer güce sahip olan İran ABD'nin işgaline girmekten uzak kalır ve bu da Rusya'nın istediği durumdur (KESKİN, 2004, s.11).

Rusya-İran ilişkilerinin arka planı İran'ın nükleer silah programına yapılan desteğe kadar götürülebilir. İlişkiler Batı Almanya'nın 2 tane 1300 MW elektrikli hafif su reaktörlerini Tahran'ın 750 km güneyinde bulunan Buşer'de kurmaya karar verdiği 1970'li yıllara dayanmaktadır. Reaktör inşaatı 1974'te başlamıştır ama Şah'ın seküler hükümeti, 1979'da yapılan İslam Devrimi ile son bulmuştur. Savaş sırasında reaktörün bitirilmiş

bölümleri ağır hasar görmüştür ve daha sonra Almanya bunları tamamlamayı ABD baskısı sonucu reddetmiştir (ALBRIGHT, 1995, s.5).

Rusya'nın, İran'ın nükleer politikası konusundaki tutumu İran ve dünya açısından ciddi önem arz etmektedir. Rusya'nın bu konudaki tutumu açık olmadığı gibi belirsiz ve çelişkili bir görüntü sergilemektedir. Rusya'nın Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın İran hakkında çıkardığı kesin uyarıyı desteklemesi ve ardından Putin tarafından da İran'ın nükleer çalışmalarının barışçıl amaç taşıdığını belirtmesi çelişkili tutumunun açık göstergelerdir. İran'a yönelik kesin uyarıyı destekleyen Rusya, İran nükleer tesislerinde önemli paya sahiptir.

Rusya'nın karmaşık duruşu İran nükleer enerjisi konusunda da kendini açıkça göstermektedir. Rusya bir taraftan İran'a önem vermektedir. İran-Rusya ilişkisi tarih boyunca inişli çıkışlı olsa da SSCB'nin dağılmasının ardından iyileşme, derinleşme ve çok boyutluluk kazanarak devam etmiştir. Çünkü İran ve Rusya bölgesel açıdan ortak çıkar alanlarına sahiptir. Ayrıca her iki ülkenin bölgedeki çıkar tanımlamaları birbirine yakındır. Ayrıca İran ve Rusya küresel sistem konusunda da ortak bakış açısına sahiptir. Her iki ülke tek kutuplu dünya düzeninden ve ABD'nin hegemonya arayışından ciddi şekilde rahatsızdır. Rusya, AB'den farklı olarak demokrasi ve insan hakları meselesini dış politikasında takip etmediği için bu açıdan bölgedeki otoriter ve totaliter devletlerin en yakın müttefiki olabilecek potansiyele de sahiptir (NATIONAL INTEREST, 2007, s.71).

İran'ın ABD karşısında direnmesi ABD'nin işini Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'da zorlaştırmakta ve bu durum da Rusya'nın işine yaramaktadır. ABD'nin eline geçmiş bir İran Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki konumunu önemli derecede olumsuz etkileme gücüne sahiptir. Dolayısıyla Rusya, İran'a önem vermektedir. Bu açıdan bakıldığında nükleer güce sahip olan bir İran ABD'nin işgaline girmekten uzak kalır ve bu da Rusya'nın işine gelebilir. Rusya, İran'ın nükleer çalışmalarından önemli derecede ekonomik fayda sağlamaktadır. Söz konusu ekonomik çıkar Rusya'nın ekonomisi açısından önem ifade etmektedir. Dolayısıyla İran'ın nükleer çalışmalarının durdurulması, Rusya'ya ekonomik açıdan zarar verilmesi demektir.

Diğer taraftan İran'ın ABD'ye ve İsrail'e karşı durmasında Rusya, İran'ın yanında açıkça gözükmemek istememektedir. Çünkü söz konusu durum Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerini istemediği bir düzeye getirebilir. Rusya ayrıca nükleer güce sahip olan İran'dan da tehdit algılamaktadır. Çünkü nükleer güce sahip olan bir İran, Rusya'nın Orta Asya, Kafkasya ve Hazar havzasındaki çıkarlarını etkileyebilir. Ayrıca İran-ABD ilişkilerinin geleceğinin belirsizliği de bu tehdit algılamalarını daha karmaşık hale getirebilmektedir. Nükleer güce sahip ve ABD ile iyi ilişkisi olan bir İran, Rusya'nın istemediği bir seçenektir. Bu açıdan bakıldığında Rusya, İran'ın elinde nükleer silah olmasını bir yerde istemeyebilir.

Rusya ayrıca İran'ın nükleer meselesini, ABD ile kendi arasında pazarlık konusu yapmak fikrini de taşımaktadır. Rusya içeride ciddi etnik sorun ile karşı karşıyadır ve bu sorunu çözmek için uluslararası desteğe ciddi ihtiyaç duymakta ve bu bağlamda uluslararası sistemden destek almadığından yakınmaktadır. İran'ın nükleer çalışmaları Rusya ve Batı arasında pazarlık konusu olabilir. Rusya, ABD'ye bu konuda koşullu destek verebilir ve bunun karşılığında kendi etnik sorununu çözmek bağlamında ABD'nin yardımını da isteyebilir. Ancak bu olasılık ciddi de olsa Rusların ABD'nin politikalarına olan güvensizliği bunu olumsuz etkileyebilir (CHANG, 2007, s.27).

Rusya'nın bu çelişkili tutumu hem İran açısından, hem de ABD açısından sorunludur. Çünkü Rusya her iki tarafın bakışı açısından da güvenilirliğini yitirmektedir. İran'ın çelişkili eğilim ve isteklere sahip olan Rusya'nın gelecekteki tutumuna güvenerek politika üretme şansı bulunmamaktadır. Zira Rusya'nın nasıl davranacağını kestirmek mümkün değildir. Rusya'nın güvenilirliği sorunu ABD açısından da geçerlidir. BM Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına sahip beş üyesinden birisi de Rusya'dır. Rusya'nın istemediği bir kararın BM Güvenlik Konseyi'nden çıkması mümkün değildir. Rusya'nın tutumu ABD açısından önemli olsa da onu kestirmek zordur.

Rusya'nın İran ve ABD arasındaki nükleer gerginlik konusundaki tutumu, özellikle BM Güvenlik Konseyi'ne taşındığı takdirde belirleyici olabilir. Rusya bu doğrultuda İran'ı koruma değil temel çıkarlarını tahakkuk ettirme yoluna gidebilir. Bu açıdan bakıldığında İran'ın nükleer çalışmaları Batı ve Rusya arasında yeni bir işbirliği alanı olabilir. Bu işbirliği ancak Rusya'nın güveni kazanıldığı takdirde ortaya çıkabilir. Batılıların, Rusya'nın güvenini kazanmaları olasılığı yakın zamandaki gelişmeler ışığında bakıldığında çok zor

gözükmektedir. Diğer taraftan bakılırsa İran'ın nükleer konusu ABD-Rusya arasında tansiyon ve gerginlik konusu da olabilir. Çünkü İran, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Rusya açısından önemli bir ülkedir. Bu önem Rusya'nın yaşamsal çıkarları ile ilintilidir. Ayrıca Rusya akılcı ve rasyonel politika üretemezse İran'ı da kaybedebilir. Söz konusu durum Orta Asya ve Kafkasya'daki güvenlik sistematüğini Rusya'nın zararına değiştirebilir (YAVUZ, 2008, s.1).

Rusya'nın İran'a desteği 1995 yılında, İran ile Rusya arasındaki Nükleer İşbirliği Anlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşma gereğince (CELALİFER, 2006, s.2):

- Her yıl İran'dan Rusya'ya nükleer alanda uzmanlık eğitimi almak üzere 20–30 yüksek lisans ve doktora öğrencisi gönderilecek,
- Buşehr'de Alman firması KWU (Siemens) tarafından yarım bırakılan tesislerde her biri 1000 MW'lık olan Rus teknolojisi hafif su reaktörleri kurulacak,
- Bilimsel-teknolojik konularda gelişmiş işbirliği yapılacaktır.

ABD'nin itirazlarına rağmen, Rusya ile İran arasında devam eden nükleer enerji alanındaki işbirliği, 2005 yılında Buşehr nükleer santraline yakıt satışı anlaşmasıyla yeni bir aşamaya gelmiştir. Son olarak 13 Mart 2007 tarihinde İran'ın ilk nükleer enerji santralini kuran Rusya'nın devlet kontrolündeki Atomstroieksport şirketi, tesisin planladığı gibi Eylül ayında hizmete açık hale gelemeyeceğini açıklamıştır. Şirketin sözcüsü, Buşehr kentindeki reaktörün açılışının iki ay kadar erteleneceğini çünkü İran'ın projeye ödemelerini geciktirdiğini belirtmiştir. Rus şirket, tesise nakledilesi planlanan nükleer yakıt ikmalinin de erteleneceğini belirtmiştir. Tahran ile Moskova arasındaki ilk anlaşmaya göre Rusya, nükleer yakıt çubuklarını Buşehr'e reaktörün inşasının tamamlanmasından altı ay önce yollayacak ve böylece tesis 2008 yılının ocak ayında çalışır hale gelecektir (http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070313_iran_un.shtml).

Rusya tesisin açılmamasına gerekçe olarak ödemelerin yapılmamasını göstermiştir. Fakat İran bu iddiaları reddetmektedir. İranlı yetkililere göre Rusya aldığı bu kararlar, ABD'nin baskılarına boyun eğmiş ve nükleer sürece darbe vurmuştur. Şirketin

açıklamasında, İran ne kadar erken ödeme yaparsa, nükleer yakıtında o kadar erken tedarik edileceğine dikkat çekmiştir. Ancak, İran'daki gelişmeleri yakından izleyen Amerikalı ve İsraili uzmanlar Rusya'nın bu yaklaşımının altında yatan tavrın borçların ödenmesinin ötesinde sebepleri olduğu görüşündedir. Uzmanlar, Rusya'nın stratejik bir karar vererek diplomatik yaklaşımını değiştirdiği kanaatindedirler. Geçen beş yıl boyunca Rusya, düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun Busehr santraline transferinin ertelenmesi konusunda çeşitli mazeretler gündeme getirmiştir. Rusya her ertelemeye çeşitli teknik sorunları öne sürmüş ve Rusya Başbakan Yardımcısı ve Rusya Atom Enerjisi Ajansı Başkanı Sergey Kiriyenko, Busehr santralinin inşasının ertelenmesinin “siyasi bir adım” olmadığını söylemiştir. Fakat göstergeler, Rusya'nın İran'ın nükleer programına destek verme konusunda ikinci bir endişesi olduğunu ortaya koymaktadır (<http://www.wordpress.com/2007/03/15/rusyanin-nukleer-yardim-endisesi.shtml>).

Aslında Rusya, nükleer güce sahip olacak bir İran'dan endişe duymaktadır. Çünkü nükleer güce sahip olan bir İran, Rusya'nın Orta Asya, Kafkasya ve Hazar havzasındaki çıkarlarını etkileyebilir. Ayrıca İran-ABD ilişkilerinin geleceğinin belirsizliği de bu tehdit algılamalarını daha karmaşık hale getirebilir. Nükleer güce sahip ve ABD ile iyi ilişkisi olan bir İran, Rusya'nın istemediği bir seçenektir. Bu açıdan bakıldığında Rusya, İran'ın elinde nükleer silah olmasını bir yerde istememektedir. Rusya ayrıca İran'ın nükleer meselesini, ABD ile kendi arasında pazarlık konusu yapmak fikrini de taşımaktadır. Rusya içeride ciddi etnik sorun ile karşı karşıyadır ve bu sorunu çözmek için uluslararası desteğe ciddi ihtiyaç duymakta ve bu bağlamda uluslararası sistemden destek almadığından yakınmaktadır. İran'ın nükleer çalışmaları Rusya ile Batı arasında pazarlık konusu olabilir. Rusya, ABD'ye bu konuda koşullu destek verebilir ve bunun karşılığında kendi etnik sorununu çözmek bağlamında ABD'nin yardımı isteyebilir. Ancak bu olasılık ciddi de olsa Rusların ABD'nin politikalarına olan güvensizliği bunu olumsuz etkileyebilir. Rusya'nın bu çelişkili tutumu hem İran açısından hem de ABD açısından sorunlu bir siyasal olgudur. Çünkü Rusya her iki tarafın bakış açısından da güvenilirliğini yitirmektedir. İran'ın çelişkili eğilim ve isteklere sahip olan Rusya'nın gelecekteki tutumuna güvenerek politika üretme şansı bulunmamaktadır. Zira Rusya'nın nasıl davranacağını kestirmek mümkün değildir (KESKİN, 2006, s.71).

33. Bölge Ülkeleri ve Komşu Ülkelerinin Tutumu

330. İsrail'in Tutumu

1979'daki İslam devrimi öncesine kadar İran-İsrail ilişkileri sıkı bir bağ içerisindeydi. 1948 yılında İsrail'i ilk tanıyan devletlerden biri İran olmuştur. İran ile İsrail arasındaki ilk yakın işbirliği 1948-1949 yılları arasında yeni kurulan İsrail Devleti'ne göç etmek isteyen Yahudi İranlıların nakli konusunda olmuştur. Hatta bu dönem içinde İsrail ile İran Şah'ı arasında, 1958 yılında askeri ve istihbarat işbirliği programı gerçekleştirilmiştir. 1977'de İran ile İsrail arasında milyar dolarlık bir silah anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma devrim sonrasında feshedilmiştir. Görüldüğü gibi bu işbirliği, çoğu ülkenin İran'la ilişkilerinde olduğu gibi, İslam Devrimine kadar sürmüştür. Devrimden sonra İsrail-İran ilişkileri gerilmeye başlamış hatta soğuk çatışmaya dönüşmüştür. Bu dönemde İsrail, İran'ı bölgesel bir tehdit olarak algılamıştır. İran'daki Azerileri İran'a karşı kışkırtma yoluna gitmiştir. Buna karşılık İran'da devrim ihraç etme politikasını kullanıp bölgedeki Müslüman Devletleri kendi nüfuz alanına çekmeye çalışmıştır. Özellikle İsrail'e karşı Lübnan ve Filistin'de radikal islamcı örgütleri desteklemiştir (RITTER, 2007, s.53).

İsrail için stratejik açıdan tüm Ortadoğu üzerine egemen olmak, İsrail topraklarında Yahudi yayılımından ve hâkimiyet kurmasından daha önemlidir. 1990'lardan sonra SSCB'nin de dağılmasıyla birlikte ABD'nin tek başına süper güç olması İsrail'in işini kolaylaştırmıştır. İsrail'in ABD ile olan iyi ilişkilerine, bölgesel diğer ülkelerin önemli destekçisi olan SSCB'nin artık ortadan kalkması eklenince İsrail hem diplomatik hem de stratejik açıdan rahatlamıştır. 1991 ve 2003 Irak Savaşları bölgedeki büyük askeri güce sahip Irak'ı devre dışı bırakmıştır. İran, İsrail'in Ortadoğu'ya egemen olma arayışlarının önündeki tek engel olarak kalmıştır. İsrail, her fırsatta kendisini yok etmekten söz eden İranlı yetkililerin, kendi topraklarına kadar ulaşabilecek balistik füzelerin bulunmasını ve bunların üzerine nükleer silah konulması olasılığını hayati bir tehdit olarak değerlendirmekte ve her ne pahasına olursa olsun İran'ın bu yeteneğini geliştirmesine engel olunması gerektiğini ifade etmektedir. İran'ı Irak'tan daha önemli bir tehdit yapan iki neden vardır: Birincisi; Irak, BM silah ambargosu ve denetimi altındaydı, oysa İran, füze denemeleri yapmakta ve geliştirdiği füzelerin bazılarını son savaşta da görüldüğü gibi Hizbullah'a vermektedir. İkincisi; Irak'ın nükleer macerası uzun süre önce darbeye

uğramıştı, İran ise bu yolda önemli gelişmeler göstermiş durumdadır. İsrail'in İran konusundaki tehdit algılamalarında kendisi açısından haklılık payı olduğu son iki yıldaki gelişmelerden anlaşılmaktadır. Özellikle, İran Cumhurbaşkanı'nın İsrail'i hedef alan açıklamaları ve İran'ın nükleer projesinde geldiği aşama, İsrail için bugün temel tehdit kaynağı olmuştur (ERKMEN, 2006, s.2).

İsrail'in Körfez Savaşı'ndan itibaren güvenliği açısından 6 önemli faktörü öne çıkardığı varsayılmaktadır. Bunlar:

- İsrail için asıl tehdit füzelerden gelmektedir.
- Füze tehdidin engellenmesinde, istihbarat –erken uyarı sorunu daha da önemli bir hale gelmiştir.
- Füze saldırısının önlenmesinde hava kuvvetlerine düşen rol artmıştır.
- Kitle imha silahlarından kaynaklanan tehdit artmıştır.
- Ülkenin büyüklüğünün ve stratejik derinliğinin önemi artmıştır.
- Önleyici savaşın önemi artmıştır.

1990'lı yıllardan beri İsrail halkı İran'ı tamamen yıkıma uğratacak bir savaş ihtimaline karşı psikolojik olarak hazırlanmaktadır. İsrail bu savaşta yıllardır destek gördüğü ABD ile birlikte AB'yi de uyguladığı propagandalarla yanına çekmek istemektedir. İran'ın nükleer enerji konusundaki ısrarı, UAEA'nın ani denetimlerine olanak sağlayacak olan NPT'nin Ek Protokolünü imzalamış, fakat onaylamamış olması İsrail'in işini kolaylaştırmaktadır. İran'ın Rusya'dan nükleer teknoloji elde etme çabaları ve Rusya'dan İran'a yapılan gizli füze teknolojisi transferleri dikkate alındığında İsrail'in tedirginliğini anlamak daha da kolaylaşmaktadır. Ancak şu an için bir gerçek vardır ki; o da İran'ın nükleer silaha sahip olduğuna dair hiçbir kanıt olmadığıdır. İsrail, İran'ın Libya gibi davranmasını, bütün nükleer çalışmalarına son vermesini istemektedir. İran ise nükleer çalışmalarını durdurmak niyetinde olmadığını her fırsatta belirtmektedir.

Meseleye İran açısından bakacak olursak, gerçektende İsrail karşıtı bir politikaya sahip olduğu rahatça görülmektedir. İranlı yetkililer “İsrail’in haritadan silinmesi gerekli” gibi cüretkâr açıklamalar yapmaktan kaçınmamaktadır. İran sürekli olarak İsrail’i tanıyan Arap ülkelerine karşı çıkmış ve Filistin’in direnişini destekleyen bir çizgide hareket etmiştir. Bölgede iki ülkenin üstünlük kurma çabaları ve her ikisinin de bu üstünlüğü diğerinin yok edilmesine bağlaması, mevcut krizi daha da derinleştirmektedir (SHAKAK, 1996, s.116).

Irak’ın 1970’li yıllarda nükleer silah geliştirme projesi olduğu iddiasıyla kritik aşamaya geldiğini düşündüğü Osirak nükleer reaktörüne İsrail’in 1981 yılında bir hava saldırısı düzenlemesini hatırlayan birçok uzman, İran’a karşı da böyle bir olasılığın varlığından söz etmektedir (KİBAROĞLU, 1999, s.18).

İsrail’i endişelendiren bir diğer konu ise; İran’ın nükleer silah elde etmesi halinde Ortadoğu’da bir nükleer silahlanma yarışının başlayabilecek olmasıdır. İran’ın nükleer çalışmaları henüz bir sonuca bağlanmamışken Mısır’ın nükleer çalışmalara yeniden başlama kararı alması ve Türkiye’nin de gündeminde nükleer enerjinin olması bu konuyu daha da derinleştirmektedir. Ortadoğu’nun nükleer silahlanma yarışına girmesi sadece İsrail’in değil, ABD ve Rusya’nın da bölgeyi etkileyebilme gücünü azaltacaktır (<http://www.haberklik.com/ortadogu%E2%80%99da-nukleer-yaris>).

İsrail’in İran nükleer politikası konusundaki tutumunun, ABD ve AB’nin tutumundan çok daha önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bunun çeşitli sebepleri vardır: İsrail için İran birinci düşman konumundadır. Nitekim bazı İsrailli yetkililer "İsrail'in kuruluşundan günümüze kadar İran gibi büyük bir tehdit ile karşılaşmadığı" açıklamasını yapmaktadırlar. ABD-İran arasındaki düşmanlığın boyutunun İsrail-İran arasındaki kadar olduğu söylenemez. Ayrıca ABD-İran arasındaki gerginliğin önemli sebebi de İsrail-İran ilişkileridir. İsrail için birinci tehdit olarak nitelendirilen İran, AB ile iyi ilişkilere sahiptir. Nitekim AB’nin en önemli ülkesi olan Fransa’nın Orta Doğu’da birinci ticari ortağının İran olduğu bilinmektedir.

Ne AB ne de ABD İran’ın nükleer çalışmalarından İsrail kadar etkilenmemektedir. Dolayısıyla İran konusundaki farklı tutumları, İran’ın nükleer çalışmalarından duyulan tehdidin oranını da etkilemektedir. Söz konusu durum AB’yi İran konusunda daha

tahammüllü davranmaya itebilir ancak aynı davranışı İsrail'den beklemek mümkün değildir. İran'ın nükleer çalışmalarında bakılacak en önemli yer İsrail'dir. İsrail'in tatmin olmadığı bir ortam, her zaman potansiyel çatışma barındıran bir durumdur. İsrail bu konuda İran'ın Libya gibi davranmasını, bütün nükleer çalışmalarına son vermesini istemektedir. İran ise nükleer çalışmalarını durdurmak niyetinde olmadığını açıkça bildirmektedir.

331. Komşu Devletlerin Tutumu

ABD'nin bölgedeki müttefiklerinden Suudi Arabistan, İran'ın bölgedeki etkisinden çekinmektedir. Nükleer bir İran, İsrail gibi Suudi Arabistan'ın da en büyük endişelerinden biridir. Bazı söylentilere göre; Arabistan Ulusal Güvenlik Danışmanı Prens Bender'in ABD'nin Ortadoğu'da İran'a karşı yürüttüğü operasyonların finansal ve lojistik olarak desteklediğini ve Suudi yönetiminin İran'a karşı girişilen gizli operasyonların da finansmanını sağladığını söylemektedir. İran ve ABD'nin "nükleer bilek güreşi" devam ederken ABD, İran karşıtı ittifakı genişletme çabası içindedir. Bir taraftan nükleer konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde yaptırım kararı çıkarma arayışında olan Washington, diğer taraftan Sünni Arap devletleri ile İran karşıtı blok oluşturma peşindedir. ABD'nin Arap Orta Doğusundaki İran karşıtı hesaplarında Suudi Arabistan büyük önem taşımaktadır. ABD'nin bölgesel hesaplarında Suudi Arabistan tarihsel olarak önemli bir rol oynamıştır. Suudi Arabistan, 1960'larda Nasır'ın ve daha sonraki süreçlerde Suriye ve Irak'ın karşısında yer almıştır. Irak işgali sonrası Suudi Arabistan-İran ilişkilerinde yükselen tansiyon bu tarihi olguları hatırlatmaktadır. Suudilere göre İran'ın nükleerleşmesi bölgedeki durumu daha da karmaşık hale getirebilir. "nükleer silahlardan arınmış bir Ortadoğu" isteyen Suudiler, İsrail'in nükleer silahlarını da eleştirmektedir. İran'ın nükleer çalışmaları durdurulmadığı takdirde ise Suudilerin de bu yola gitmesi yüksek bir ihtimal olarak görülmektedir. Suudiler, İran'ın nüfuzunun ABD tarafından sınırlandırılmasını istemektedir (KESKİN, 2007, s.11).

Filistin'e destek veren İran'ın bölgede giderek güçlenmesini de engellemek istemektedir. Bu konuda ABD, Suudi Arabistan ve diğer Suni ülkelere destek vererek bölgedeki Şii yükselişinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Bölge ülkelerinin büyük çoğunluğu İran'ın barışçıl nükleer programını desteklerken, Suni Müslüman ülkelere

Suudi Arabistan ve Mısır nükleer silaha sahip bir Şii İran fikrinden hiç de hoşnut kalmamaktadır. Mısır böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi halinde, dünyaya kendi nükleer faaliyetlerini başlatacağı sinyali vermektedir. Suriye ve Kuveyt’li yetkililer, komşu ve Müslüman İran halkının barışçıl nükleer faaliyet haklarının yasal ve bu hakların tartışılmaz olduğunu belirtmektedirler (UYGUR, 2008, s.1).

İran-Hindistan arasında önemli doğalgaz anlaşmaları olmasına rağmen Hindistan, İran’ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından hazırlanan dosyasının BM Güvenlik Konseyi’ne sevk edilmesi yönünde olumlu oy kullanmıştır. Bunu son dönemde ABD ile olan iyi ilişkilerinde aramak yersiz olmayacaktır. Bu olumlu ilişkilere rağmen daha sonra İran konusundaki tutumunda bir yumuşama görülmektedir (<http://www.dunyagundemi.com/ydg/index2.php=com content&do pdf=1&sid=706>).

Bölgedeki bir diğer devlet Pakistan, İran’ın nükleer çalışmalarının barışçıl olduğunu düşünmektedir. 1987’de iki ülke arasında nükleer işbirliği anlaşmaları da yapılmıştır. Ayrıca Pakistan’ın İran’a santrifüj sattığı konusundaki söylentiler de devam etmektedir. Pakistan’ın 1998 yılında gerçekleştirdiği nükleer silah denemesinden sonra, Pakistan’a ilk üst düzey ziyareti İran yapmıştır. Pakistan nükleer silaha sahip olan tek Müslüman ülkedir. Pakistan’daki nükleer çalışmaların babası olarak bilinen Abdül Kadir Han’ın İran’la da ilişkileri bulunduğu iddia edilmektedir. Bir takım iddialara göre Abdül Kadir Han, İran’a nükleer silah teknolojisi vermeye çalışırken yakalanmıştır. Bu nedenle şimdiki Pakistan yönetimi Han’ı ev hapsinde tutmaktadır. Uluslararası Atom Enerji Ajansı (UAEA)’nın talebi üzerine Pakistan’ın nükleer tesislerinde kullandığı yakıtla İran’ın kullandığı yakıtı karşılaştırmak üzere Pakistan, UAEA uzmanlarına nükleer yakıt örnekleri vermiştir. Araştırma sonucu yakıtlar arasında benzerliğin olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırma Kadir Han’ın İran’la nükleer ilişkisinin bulunup bulunmadığını tespit etmek için yapılmıştır. Pakistan İran’ın nükleer silaha sahip olmasını istemese de sorunun diplomatik yolla çözümünden yanadır. Pakistan ABD’nin İran’a yönelik olası bir askeri müdahalesine karşı çıkmaktadır Bu Pakistan-İran ilişkilerinde olduğu kadar iki ülkenin sınır ve toprak güvenliğinin birbirin bağımlı olmasından da kaynaklanmaktadır. Pakistan Dışişleri Bakanı Hurşit Kasuri İran’a yönelik olası bir askeri müdahalenin İslam dünyasında değişik sonuçlar doğurabileceğini vurgulamış ve Pakistan’ın da Müslüman bir ülke olduğunu ve

radikalliğin ve ABD karşıtlığının hükümete karşı yönelebileceğinden endişelendiğini dile getirmiştir (VELİEV, 2006, s.25).

332.Türkiye'nin Tutumu

Dünyanın önemli güçlerinin içinde bulunduğu ve ilgilendiği bir konuda Türkiye'nin görüşlerinin olmaması mümkün değildir. Hele ki bu ilgi alanı, içinde bulunduğu coğrafyada yer alıyorsa daha da kaçınılmaz bir hale gelmektedir. İran, rejiminden nükleer hedeflerine kadar her haliyle Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'nin İran nükleer krizi karşısında nasıl bir tavır sergileyeceği hem İran'ın hem de küresel aktörlerin merakla beklediği bir konudur. Türkiye'nin bu durum karşısında nasıl bir davranış sergilediğini incelemeden önce Türkiye-İran ilişkilerine kısaca değinmekte fayda vardır. Bu ilişkinin ana hatlarını, İran'ın rejimi, İran ile ekonomik ilişkiler ve PKK sorunu oluşturmaktadır.

İran, 1979 İslam Devrimi'nden bu yana Devrimi ihraç etme politikası izlemiş ve bunu da fırsat buldukça dile getirmektedir. Bu bağlamda İran'ın Türkiye'deki İslami hareketlere destek verdiği ve İran Basını'nda, Türkiye'nin laik rejiminin sürekli eleştirildiği görülmektedir. Bu ve benzeri nedenlerle İran ve Türkiye arasında sürekli bir sessiz çatışma yaşanmaktadır. Yapılan yorum ve değerlendirmelerde, Türkiye'nin asıl yerinin İslam dünyası olduğu vurgulanmakta ve Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini arttırmakla kendi halkına kötülük ettiği iddia edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail ile yaptığı ikili anlaşmalar, İran'a karşıymış gibi algılanıp karşı çıkılmakta ve Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini kesmesi veya yeniden gözden geçirmesi istenmektedir (BALBAY, 2006, s.75).

“Kürt Meselesi”nin jeokültürel/jeoetnik temelinde de Kürt nüfusun Ortadoğu'nun diğer 3 önemli yerleşik unsuru olan Türk, Arap ve Acem nüfusun etkinlik alanlarına yayılmış olması yatmaktadır. Bu sebeptendir ki; bu 3 temel unsur ile ilişkili politika geliştiren her büyük güç, Kürtleri şu ya da bu şekilde stratejik denklemin bir yerinde kullanmaya çalışmaktadır. 70'li yıllarda Sovyet yanlısı Baas rejimi karşısında baba Barzani liderliğinde bir Irak meselesi haline dönüşen Kürt meselesi, İran Devriminden sonra bir İran meselesi haline getirilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona erme sürecinin getirdiği dengelerde Türkiye'nin Asya derinliğini tehdit eden PKK terörü ile bir Türkiye meselesi haline getirilen Kürt

meselesi, Körfez Savaşı'na koşut bir tarzda da oğul Barzani öncülüğünde bir Irak meselesi olma niteliğini sürdürmektedir (DAVUTOĞLU, 2003, s.439).

İran, bölgede uyguladığı politika ile Türkiye'ye dost olmadığı imajını vermektedir. Yıllardır yapılan ortak güvenlik toplantılarında İran'ın PKK'yı desteklediği belirtilmesine karşın, İran bunları reddetmekte ve bu haberin iki ülke ilişkilerini bozmak isteyenler tarafından çıkarıldığını ifade ederek gerçeklerden kaçmaktadır. İran'ın da PKK'yı destekleyen ülkeler gibi Türkiye'nin gelişmesini istemediği ve Türkiye'nin bölgesel bir güç haline gelmesini önlemek için PKK'yı desteklediği ve zayıf bir Türkiye'nin İslam ihracı için daha elverişli olacağına düşünülmesinden dolayı böyle bir politika izlediği değerlendirilmektedir (BALBAY, 2006, s.76). Ancak yakın zamanda İran güvenlik güçleri ile PKK terör örgütü elemanları arasındaki sınır çatışmaları, İran'ın PKK konusunda tutum değişikliğine girdiğini göstermektedir (KESKİN, 2004, s.28).

İran devrimi sonrasında gelişen İran-İrak Savaşı döneminde, Türkiye-İran arasındaki ekonomik mübadeleler artış göstermiştir. 1981 yılı itibariyle İran'ın Türkiye'den yaptığı dış alım miktarı 128 milyon dolara ulaşarak, iki yıl için de on kat artış göstermiştir. Coğrafi yakınlık faktörü değerlendirildiğinde, doğalgaz tüketiminde tüketici bir ülke konumunda olan Türkiye'nin, doğalgaz gereksinimini en uygun ve en güvenilir şekilde karşılayabileceği kaynağın İran olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda, 1996 yılının Ağustos ayında İran İslam Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında doğalgaz satımına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; doğalgaz taşıma faaliyetleri için belirlenen tarih 1998 yılının başlangıcı ve yıllık taşınacak gaz miktarı da 2 milyar metreküp olarak belirlenmiştir. Bir takım sorunlar neticesinde belirlenen tarihte faaliyetler başlamamış ve daha sonra gaz satım anlaşması ile teknik konuları kapsayan ilgili bir anlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşma ışığında, doğalgaz taşınması faaliyetlerinin 30 Temmuz 2001 tarihi itibari ile başlamasına karar verilmiş ve daha önceden 22 yıl olarak belirlenen anlaşma süresinin 25 yıla çıkarılması ve 2007 yılına kadar anlaşma kapsamındaki 2 milyar metreküp olan miktarın 7 milyar metreküpe kadar yükselbileceği öngörülmüştür (CELALİFER, 2006, s.92).

Türkiye her ne kadar İran'ın nükleer programından doğrudan bir tehdit algılamasa da, yanı başında böyle bir sorunun yaşanmasından rahatsızdır. İran'ın barışçıl amaçlarla

nükleer programını sürdürme hakkı olduğuna inan Türkiye, konunun tansiyonun yükselmiş olması nedeniyle İran'ın bir takım konularda daha ılımlı bir tavır sergilemesinin başta kendisinin, daha sonra bölge istikrarının yararına olacağını düşünmektedir. Türkiye'nin İran'la yürütülen nükleer program müzakerelerinde ABD'nin safında yer almasını sağlamak amacıyla, ABD'den heyetler gelmektedir. Ancak, konun hassasiyeti ve bölgesel çıkarlar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin herhangi bir tarafta yer alması kendisi açısından olumlu sonuçlar doğurmayabilir. Birincisi; bu atmosferde ABD'nin yanında yer alması, PKK sorunu başta olmak üzere güvenlik konularında ve ekonomik konularda İran ile son dönemlerde geliştirdiği ilişkilerin duraksama dönemine girmesine neden olabilecektir. Diğer taraftan, ABD'nin İran'a yönelik uygulamaya çalıştığı politikalar bağlamında Türkiye dışarıda kalmayı tercih ederse, daha önce Irak işgali sırasında yaşanan "1 Mart Tezkeresi" benzeri bir sorunla karşılaşabilir. Dolayısıyla, tam arada kalan Türkiye'nin küresel çıkarları açısından, İran'la ilişkilerini dengede tutabilecek ve ABD'yi karşısına almayacak bir politika saptamasında fayda olacaktır (<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=17&id=215>).

İran'ın nükleer tutumuyla ilgili Ankara'nın 2005 sonunda yaptığı bir değerlendirmeyi olduğu gibi aktarmakta fayda vardır (AYMAN, 2006, s.43).

- İran'ın nükleer programı, 1980'lerde dini rejim tarafından başlatılmasından bu yana, özellikle yabancı nükleer tedarikçi firmaların İran ile işbirliğinden kaçınmasından dolayı çok büyük ilerleme kaydedememiştir. Buna karşın İran, nükleer silah kabiliyetini desteklemek üzere ihtiyaç duyabileceği altyapı ve uzmanlık alanlarını geliştirmektedir.
- Ancak İran'ın projeleri, günümüzde Rus tedarikçilerin nükleer yakıt çevrimi aşamalarının hemen her alandaki desteği kapsamında geçmişe nazaran daha gelişmiş ve bilinçli şekilde devam etme potansiyeline sahiptir. Bu yardımlar önlenemediği takdirde, İran'ın nükleer silah üretme imkan ve kabiliyetine sahip olması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Böyle bir gelişme sadece halen çalkantı ve çatışmalar içinde olan Ortadoğu için değil, Batı'nın güvenlik kaygıları ve Rusya'nın çıkarları için istikrarı bozucu önemli faktör olacaktır.

- İran'ın temel ihtiyacı nükleer hammaddedir. Plütonyum teknolojisiyle ilgilendiğini göstermeye devam etse de, uranyum zenginleştirme çalışmalarına konsantre olmuştur. İran önümüzdeki yıllarda nükleer hammadde üretim kapasitesine ulaşabileceği doğrultusunda bir görüntü sergilemektedir. İran'ın çalışmalarını aynı düzeyde sürdürmesi durumunda, UAEA yetkililerine göre üç veya dört yıl içerisinde nükleer silaha sahip olabileceği zımnen kaydedilmektedir.
- İran, 2003 yılı ortalarına kadar UAEA' dan gizli olarak çok sayıda nükleer tesis inşa etmiş, bir dizi uranyum zenginleştirme faaliyeti veya testi gerçekleştirmiş ve söz konusu tesislerini yeraltına gömerek gizlemiştir. İran tüm bu tesislerin askeri amaçlı olmadığını iddia etmekte, enerji ihtiyacı kapatmak amacıyla nükleer faaliyetlerini yürüttüğünü ileri sürmektedir. İran'ın yüzde 15 ile dünyanın ikinci büyük doğalgaz rezervine ve küresel petrol rezervini yüzde 11'ine sahip olması itibarıyla, bu tür gerekçelerin kabul edilmesi mümkün görülmemektedir.
- İran, NPT ek protokolünü imzalayarak UAEA denetçilerinin, nükleer tesislerini ani olarak denetlemesini ve 3 AB ülkesi ile imzaladığı Paris Anlaşması kapsamında zenginleştirme faaliyetlerini süresiz olarak askıya almayı kabul etmiştir. Bu aşamada İran'ın, nükleer silah programını devam ettirebilmesi oldukça zorlaşmıştır. Ancak görünür gelecekte İran'ın verdiği sözleri ne kadar tutacağı ve anlaşmalara ne kadar sadık kalacağı tahmin edilememektedir.
- İran'ın taraf olduğu uluslar arası anlaşmalar, nükleer silah programı ile bağlantılı olmaması durumunda nükleer tesis inşasına izin vermektedir. İran'a yönelik uygulanan uluslararası baskı, bu tesisleri zamanında UAEA'na bildirmemesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda yer alan bilgiler ışığında, uluslararası hukuk ve taraf olduğu anlaşmalar kapsamında, İran'ın bazı ihlalleri bulunmasına karşın, konunun bu aşamada BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını gerektirecek bir durum olmadığı görülmektedir.
- Ancak, gelinen bu aşamaya karşın, İran'ın nükleer silah programından tamamen vazgeçtiğini söylemek mümkün değildir. Bölgesel güç olma hedefinde olan İran'ın dini rejimi, gerek ABD ve İsrail'e gözdağı vermek, gerekse İran halkına karşı güçlü

görünmek için bu hedeften asla vazgeçmeyeceği, konuyu sadece erteleyebileceği değerlendirilmektedir. Erteleme konusundaki en büyük etkeni, ABD'nin İran'ın nükleer faaliyetlerini BM Güvenlik Konseyi'ne götürmesini engelleyerek kendisine yönelik bir askeri müdahale için zemin yaratılmaması oluşturmaktadır.

- Halen İran'ın nükleer faaliyetleri, 3 AB ülkesinin ön safta ABD'nin ise arka planda olduğu bir Batı stratejisi ile engellenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda İran, kısa vadede, UAEA ile işbirliğine devam edeceği yönünde bir görüntü sergilemektedir. Ancak UAEA'nın İran'ın geçmiş aktivitelerini araştırmaya çalışması ve İran'ın denetleme alanlarıyla ilgili olarak milli güvenliği gerekçesiyle gösterdiği çekinceleri, önümüzdeki dönemde muhtemel tartışma alanları olacağı tahmin edilmektedir.
- ABD ve İsrail tarafından son dönemde yapılan açıklamalar ve suçlamalar göz önüne alındığında, İran üzerinde psikolojik bir baskı yaratılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. ABD'nin, 1981 yılında İsrail'in Irak'taki Osirak nükleer merkezine yaptığı saldırı benzeri, bir önleyici taarruz ile İran'ı vurarak nükleer güç olmasını önlemesi gündeme gelmiştir. Ancak, İran'ın çok sayıdaki nükleer tesisi, coğrafi durumu, petrol üretimi ve dağıtımındaki stratejik önemi dikkate alındığında, olası önleyici taarruzun, İsrail'in Irak'a karşı uyguladığı saldırıdan daha karmaşık olacağı değerlendirilmektedir.
- Diğer taraftan, başta 3 AB ülkesi olmak üzere RF ve ÇHC'nin küresel çıkarlarını dikkate alarak, ABD'nin muhtemel bir harekâtına karşı çıkacağı ve İran'a destek vererek sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesi yönündeki gayretlerine devam edeceği değerlendirilmektedir.

Tüm bunlara karşın İran'ın, nüfusunun yarısına yakın bir kesiminin Türk ve Azeri kökenlilerden oluşması, Türkiye'nin açılımlarına olumlu sinyaller vermeye başlaması ve komşumuz durumunda büyük bir devlet olması nedeniyle Türkiye açısından önem arz eden bir ülke konumunda olduğu bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak İran'a yönelik politikalarımızın, başka ülkelerin yanlış bilgilendirmesi doğrultusunda şekillenmemesi, milli siyasetimizin ortaya konulabilmesi ve yanı başımızda bir devletin nükleer silaha sahip

olmasının da kabul edilemeyeceği gerçekleri çerçevesinde, sağlam, dengeli ve gerçek temellere oturan bir yaklaşım ile oluşturulmasında yarar görülmektedir. Bir taraftan Irak'ta iç savaşın çıkabileceğini düşündüren gelişmeler, diğer taraftan İran nükleer krizi tüm enerjisini AB müzakeresine vermesi gereken bir süreçte Türkiye'yi zorlamaktadır. ABD'nin İran'ı vurması üzerine inşa edilen senaryolar çerçevesinde Türkiye'nin karşı karşıya geleceği sıkıntılar ve göreceği zararlar bir tarafa, BM'den İran'a yönelik yaptırım kararı çıkması durumunda bile Türkiye'nin ciddi bir sıkıntı içine gireceği açıktır. Türkiye, İran nükleer krizi karşısında olabildiğince tarafsız kalarak kendisini çatışma ortamına sokmamak, ancak bu arada da Ortadoğu'da barış ve güvenliğin sağlanması konusunda uluslar arası toplumla birlikte hareket etme arzusundadır.

Uluslararası Atom Enerjisi Dairesi Başkanı Mohamed Elbaradey 6 Temmuz 2006 Perşembe günü yaptığı açıklamada, Müslüman ve komşu bir ülke olarak Türkiye'nin, İran'ın nükleer programı konusunda bu ülkeyle uzlaşma sağlanmasında önemli rol oynayabileceğini ima etmiştir. Elbaradey, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri, AB ve ABD ile geleneksel iyi ilişkilerine işaret ederek, Ankara'nın uygun bir arabulucu olabileceğini ileri sürmektedir(<http://www.balkantimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/newsbriefs/2006/07/07/nb-03>. NTV, TurkishPress.com - 06.07.06).

Türkiye ile İran arasında geçmişten beri bir çekişme yaşanmaktadır. İki ülke arasındaki mücadele, benzer güç yapısına sahip olmalarından ve herhangi bir sınır sorunu yaşamadıklarından belli sınırlar içerisinde yaşanmıştır. Bölgedeki iki denk güçten hangisinin öne çıkacağı yaşanan nükleer süreçte biraz daha belirgin olacaktır. Türkiye, komşusunun ve rakibinin her ne kadar nükleer bir güç olarak sivrilmesini istemese de bu sürecin bir çatışmaya dönüşmesi de arzulanmamaktadır. Şu an için Türkiye'nin nükleer bir güç olamayacağı açıktır. Bu gücü elde etmiş olsa bile bu İran'ı dizginlemeyecek aksine bölgede bir silahlanma yarışı başlatma tehlikesini de içinde barındıracaktır. Nükleer güce sahip olan İran, Orta Asya ve Kafkasya'da etkinliğini ciddi şekilde arttırabilir ve Rusya ile geliştireceği işbirliği Türkiye'nin çıkarlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Ayrıca nükleer güce sahip bir İran, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin karşısında çok güçlü davranma şansına da sahip olacak ve bu durum hem Azerbaycan hem de Türkiye'nin enerji politikalarını ciddi bir şekilde etkileyebilecektir.

Tüm bu sebeplerden dolayı Türkiye dengeli bir siyaset izlemektedir. ABD ve İsrail'in saldırgan tavırlarına pek fazla destek olmamakta, sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi için arabuluculuk dahil tüm yolları denemektedir. Dışişleri Bakanlığı açıkça askeri bir operasyon halinde Türkiye'nin üs ve sınırlarının kullanılmasına izin verilmeyeceğini daha en baştan açıklamıştır. Aynı zamanda Türkiye, İran'ın nükleer silahlara sahip olmasını da istememektedir. Türkiye'nin bu tavrı daha çok kendi çıkarlarına yöneliktir. İki ülke Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti oluşumuna karşı ortak kaygılar taşımakta ve birlikte hareket etmektedirler. Türkiye'nin amacı, İran'ın uluslararası kamuoyunu ikna etmeden nükleer programına devam etmemesi, diğer taraftan da Batı'nın askeri seçenekleri düşünmemesi şeklindedir. İran'ın herhangi bir müdahaleye uğraması Irak savaşı ile altüst olan dengelerin daha da akıl almaz boyutlara geleceği gerçeği ile bölgede istikrar arayan Türk politikasına uygun düşmemektedir.

Türkiye bu konuda sessiz olsa da İran nükleer çalışmaları Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Nükleer güce sahip olan bir İran ABD'nin saldırısından uzak kalır. ABD böyle bir İran'ı işgal etme hayalinden vazgeçebilir, bu da Türkiye için faydalıdır. Çünkü İran'ın işgali Irak'ta başlayan jeopolitik kayma ve dönüşümü ciddi şekilde derinleştirir. İran nükleer çalışmalarının ABD ve İsrail karşısındaki caydırıcılığı Türkiye'nin işine yarayabilir. Çünkü Türkiye, ABD ve İsrail'in Kürt politikalarından dolayı tehdit altındadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye için İran; ABD ve İsrail'e nazaran daha güvenilir bir konum arz etmektedir. İran'ın nükleer güce sahip olması ABD ve İsrail destekli bölgedeki jeopolitik kaymaya yönelik hareketleri engelleyebilir.

İran'ın nükleer güce sahip olması Türkiye'nin bu konudaki çalışmalarını "meşrulaştırır" ve nükleer güce sahip olması için ciddi yardım kazanma fırsatı verebilir.

Nükleer güce sahip olan İran, Orta Asya ve Kafkasya'da etkinliğini ciddi şekilde artırabilir ve Rusya ile geliştireceği işbirliği Türkiye'nin çıkarlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Ayrıca nükleer güce sahip bir İran, Azerbaycan'ın karşısında çok güçlü davranma şansına da sahip olur ve bu durum hem Azerbaycan ve hem Türkiye'nin enerji politikalarını ciddi şekilde etkileyebilir. İran'ın nükleer çalışmaları Ortadoğu bölgesindeki Arap devletlerini de bu çalışmalara itebilir.

Türkiye'nin İran'ın nükleer programına bakışı, barışçıl nükleer çalışmalarını kabullenmek, nükleer silaha sahip olmaması, sorunun sıcak bir çatışmaya dönüştürülmemesi, BM kararları çerçevesinde çözüme ulaşılması, İran ile ilişkilerin zedelenmemesi hususları çerçevesinde şekillenmiştir. Türkiye bu bakış açısını pasif ve sessiz bir şekilde sürdürmektedir. İran nükleer sorunu bağlamında öncelik almak istemediği şeklinde bir görüntü çizmektedir.

Türkiye'nin İran'ın nükleer politikası konusundaki sessizliği anlamlıdır. Türkiye bu konuda sessiz olsa da, İran'ın nükleer çalışmaları Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'nin bu sessizliği de uzun sürmeyebilir, çünkü gelişmelerin hızı ve içerdiği ağır riskler, Türkiye'yi aktif olmaya itebilir (KOÇ, 2006, s.61).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA İRAN'IN NÜKLEER SİLAH EDİNME POLİTİKASI

40. Uluslararası Hukuk ve Nükleer Silahlanma

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ABD'nin Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atom bombası atması sonucunda dünya yeni bir döneme girmiştir. Bu döneme "Nükleer Çağ" denilmektedir. Bu bombalamanın sonucunda 200 binden fazla kişi hayatını kaybetmiş ve Japonya koşulsuz olarak savaştan çekilmiştir. Atom Bombasının sahneye çıkmasıyla güç dengeleri de değişmiştir. İlk başta bu dengelerin ABD lehine değiştiği düşünülse de SSCB'nin 1949'da ilk nükleer denemesini yapması bu fikri çürütmeye yetmiştir. ABD'nin 1952 yılında Hidrojen Bombası'nı geliştirmesine SSCB hemen karşılık vermiş, aynı bombayı üretmiştir. Nükleer silahlanmada yeni bir döneme girilmesi 1957 yılında SSCB'nin uzaya Sputnik uydusunu göndermesiyle başlamıştır. Bu SSCB'ye hem uzun menzilli füze gönderme imkânını hem de ABD'nin başarısız uydu gönderme denemelerine karşı bir saygınlığı beraberinde getirmiştir (WORLD ALMANAK, 2008, s.851).

1945 sonrası oluşan iki kutuplu dünya düzeninde ortaya çıkan silahlanma yarışı, Soğuk Savaş süresince sayıları sürekli artarak gelişmiştir. ABD tarafından 1945'te ilk kez atılan atom bombası bir daha kullanılmamasına rağmen nükleer silahlara sahip iki ülkenin, topluca yok olma korkusu ve silahların kullanılabileceği endişesi ülkelerin kendilerini frenlemelerini sağlamıştır.

1959 yılında ABD yanlısı hükümeti devirerek iktidara Fidel Castro'nun geçmesiyle birlikte ABD'nin yanı başında yer alan bir ülke SSCB ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. SSCB sahip olduğu füzeleri Küba'ya yerleştirmek isteyince de bundan haberdar olan ABD ile SSCB çok ciddi bir şekilde karşı karşıya gelmiştir. Bu da iki ülkenin sahip oldukları gücün önemini kavramalarını sağlamıştır.

1972 yılında Salt-1 (Strategic Arms Limitation Talks)'in imzalanmasıyla saldırı amaçlı silahlanmayı sınırlandırma, nükleer silah kullanımının önüne geçmek ve olası bir istem dışı durumun önüne geçmek planlanmıştır. Anlaşma imzalandığı tarihlerde SSCB'nin 1500'yakın ICBM (Kıtalararası Balistik Füze)'i 400'e yakın SLBM (Denizaltından Atılan Balistik Füze)'i bulunmaktaydı. ABD'nin ise 1000'e yakın ICBM'i ve 600'den fazla SLBM'i mevcuttu. SALT-1'in imzalanmasıyla yumuşayan ortam Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, Orta Avrupa'daki sert tutumu ve Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etmesiyle gergin hale gelmiştir. 1972 yılında başlayan SALT-2 görüşmeleri ancak 1979 yılında imzalanabilmiştir (TISOĞLU, 2006, s.7).

SALT-2 Anlaşmaları, 1922 Washington ve 1930 Londra Deniz Silahsızlanmaları Anlaşmaları'ndan beri, son 50 yıl içinde gerçekleştirilmiş bir silahsızlanma anlaşmasıdır. Asıl önemli tarafı ise, stratejik ve dolayısıyla uzun menzilli nükleer silahlara getirilen sınırlamadır (<http://www.globalsiyaset.com/ideolojiler/soguksavas/saltiki.html>). Fakat SALT-2 Antlaşması Afganistan'ın işgal edilmesinden dolayı ABD tarafından onaylanmamıştır.

SALT-1 ve SALT-2 Soğuk Savaş döneminde bahsi geçen iki anlaşma olmuştur fakat SALT-1 ile yumuşayan ortam çok sürmeden yerini gerginliğe bırakmıştır. 1991 yılında Soğuk Savaş'ın kesin olarak son bulmasıyla birlikte uluslararası sistemin başlıca aktörleri (özellikle ABD) kendilerini yeni bir tehdit dalgasıyla karşı karşıya bulmuşlardır. Bu tehditler daha çok Soğuk Savaş'ın baskı altına aldığı, açığa çıkmayan ve daha çok tali nitelikte kalan tehditlerdir. Devletlerin uluslararası güvenliği açısından değerlendirildiğinde, oluşan yeni uluslararası sistemin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi iki kutupluluk gösterdiği iddia edilmektedir. Kutuplaşmanın taraflarından birisi “özgür dünya” diğeri ise “diğerleri” olarak sunulmuştur. “Diğerleri”nin, “radikal gruplar” ve “başiboş ülkeler” olduğu belirtilmektedir. Sayıları az da olsa “diğerleri”nin özgür dünyayı tehdit eden niteliklerinin nükleer silahlara sahip olma çabaları ve terörizme verdikleri destekler olarak değerlendirilmektedir. Bu devletlerin, nükleer silahlara sahip olmakla, bilinen güçlerinin çok ötesinde bir etki yaratarak özgür dünya için ciddi bir tehdit haline gelecekleri düşünülmektedir (ACER, 2005, s.7).

Nükleer silahların kullanılmasını yasaklayan çok taraflı ve geniş kapsamlı uluslararası bir sözleşme henüz tam olarak oluşturulabilmiş değildir. Mevcut anlaşmalar ve sözleşmeler nükleer silahların kullanımını yasaklamaktan ziyade bu silahların sınırlandırılmasını ya da yayılmasını önlemeye yöneliktir. Bu nitelikte bir uluslararası hukuk prensibinin var olup olmadığı sorusu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Uluslararası Adalet Divanı'na, bu konuda bir danışma görüşü almak için yöneltilmiştir. BM Genel Kurulu, 15 Aralık 1994 tarihli ve 49/75 sayılı kararı ile Divan'a "uluslararası hukuk her durumda nükleer silahların tehdit olarak kullanılmasına ya da fiilen kullanılmasına izin verilmekte midir" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Genel Kurul bu soru ile nükleer silah sahibi olunmasının uluslararası hukuka uygun olup olmadığını değil, bu silahları bir tehdit unsuru olarak ya da bizzat kullanımının uluslararası hukuka uygun olup olmadığını sormuş olmaktadır. Divan 8 Temmuz 1996 tarihinde Nükleer Silah Tehdidi ya da Kullanımının Hukuka Uygunluğu başlığını taşıyan danışma görüşünde sorunun yanıtını şu şekilde vermiştir (HÜSEYNOV, 2006, s.96).

1. Ne yapılageliş ne de sözleşme kökenli uluslararası hukukta nükleer silah tehdidine ya da kullanımına ilişkin herhangi bir özgül yetkilendirme vardır. (oybirliği)

2. Ne yapılageliş ne de sözleşme kökenli uluslararası hukukta nükleer silah tehdidine ya da kullanımına ilişkin herhangi bir kapsamlı ve evrensel yasak vardır. (üç karşı on bir oy)

3. Nükleer silahlar aracılığıyla, Birleşmiş Milletler Anlaşmasının 2. madde 4. paragrafına aykırı olan ve 51. maddenin bütün gereklerini yerine getiremeyen bir kuvvet kullanma tehdidi ya da kuvvet kullanımını hukuka aykırıdır. (oybirliği)

4. Nükleer silah tehdidi ya da kullanımının, silahlı çatışmalarda uygulanabilir uluslararası hukukun, özellikle uluslararası insani hukukun ilke ve kurallarının gerekleriyle, bunun gibi açıkça nükleer silahlarla ilgili olan anlaşma ve diğer üstlenimlerden kaynaklanan özgül yükümlülüklerle bağdaşır olması gerekir. (oybirliği)

5. Yukarıda değinilen gereklerden, nükleer silah tehdidi ya da kullanımının silahlı çatışmalara uygulanabilir uluslararası hukuk kurallarına ve özellikle insani hukukun ilke ve

kurallarına genel olarak aykırı olduğu sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte divan, uluslararası hukukun bugünkü durumunu ve elindeki olgusal verileri göz önüne aldığı anda, doğrudan doğruya bir devletin varlığını sürdürmesinin tehlikede olduğu meşru savunmanın olağanüstü koşullarında, nükleer silah tehdidi ya da kullanımının hukuka uygun ya da hukuka aykırı olup olmadığı konusunda keskin bir sonuca varamamaktadır. (yedi karşı yedi ve Başkan'ın ağırlıklı oyuyla)

6. Nükleer silahsızlanmayı bütün boyutlarıyla sıkı ve etkili bir uluslararası bir denetim altına almaya yönelik görüşmeleri iyi niyetle sürdürme ve bir sonuca ulaştırma yükümlülüğü vardır. (oybirliği)

Uluslararası Adalet Divanı'nın yanıtının, birçok özelliği ile Divan'ın en ilginç ve en tartışmalı kararlarından birini oluşturduğu söylenebilir. Divan'ın, Genel Kurul'un sorusuna verdiği yanıt, nükleer silahların taraftarları bakımından bir zafer, nükleer silahların her koşulda hukuka aykırı olduğunu savunanlar bakımından da bir yenilgi olarak nitelendirmek mümkündür.

Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku'nun en temel prensiplerinden birisi, sivil ve asker ayrımı yapmayan, yani kullanıldığında sivillerin de ölümüne yol açan veya çevreye ciddi zararlar veren türden silahların kullanımının yasak olduğudur. Divan 1996 tarihli görüşüyle nükleer silahların sivillere ya da çevreye zarar vermeyecek şekilde kullanılabileceğini varsaymaktadır. Oysa böyle bir durumun teknik olarak mümkün olmadığı bilindiğine göre uluslararası hukukun nükleer silah kullanımını yasakladığını söylemek doğru olacaktır.

Avrupa'daki konvansiyonel silahların sınırlandırılması amacıyla 1989 yılı Mart ayında NATO ve Varşova Paktı üyeleri arasında Avrupa Konvansiyonel Silahları Anlaşması imzalanmıştır. NATO'nun, silahların kontrolü, silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme konularını destekleme politikası İttifak'ın güvenlik hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamış ve oynamaya devam etmektedir. NATO'nun bu alandaki taahhüdü çok uzun yıllara dayanmaktadır. NATO, savunma, silahların kontrolü, silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme konusundaki genel hedefleri arasında bir uyum olmasını garanti etmeye devam etmektedir. Müttefikler, Nisan

1999 yılında Washington’da yaptıkları Zirve toplantısında, kitle imha silahları ve bunları atma vasıtalarını önleme konusundaki İttifak çabalarını arttırmaya karar vermişlerdir. Washington Zirvesi’nde müttefikler, genel stratejik gelişmeler ve nükleer silahlara karşı azalan ilgiyi dikkate alarak, güven ve güvenlik artırıcı önlemler, denetim ve silahların yayılmasını önleme konusundaki seçenekleri gözden geçirmeye karar vermiştir. Zirve toplantısından bu yana, sorumlu NATO organları müttefiklerin bu alandaki çabalarını dikkate alarak genel gelişmelerin geniş ve kapsamlı bir değerlendirmesine başlamışlar ve gelecek için çeşitli seçenekler üzerinde durmuşlardır (<http://www.nato.int/docu/other/tr/2000/p00-12tr.pdf>).

41. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması

Nükleer güce sahip olma durumlarına göre farklı kategorilere ait devletlerin, belirli bir dış politika amaçlarını gerçekleştirmek açısından bazı silahsızlanma ve silahların denetimi çabalarını ve bu çabalar sonucunda imzalanan anlaşmaları bir araç olarak kullanmalarının en çarpıcı örneklerinden birisi de, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması’dır (SÖNMEZOĞLU, 1995, s.403).

Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi çabaları BM tarafından başlatılmış ABD ve Sovyetler Birliği öncülüğünde devam etmiştir. 1958 yılında İrlanda tarafından başlatılmış olan bir girişim, Birleşmiş Milletler çerçevesinde artan sayıda ülkenin katılımı ve katkılarıyla 1968 yılında imzaya açılan ve 1970 yılında yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yaygınlaşmasını Önleme Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Anlaşma hükümlerince (madde 9 paragraf 3) 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer patlayıcıya sahip olmuş konumdaki ülkeler uluslararası hukuk nezdinde yasal olarak “Nükleer Silaha Sahip Devlet” olarak tanımlanmıştır. Diğer ülkeler ise “Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devlet” olarak tanımlanmıştır (KİBAROĞLU, 1999, s.25).

11 ana madde, 16 alt maddeden oluşan anlaşmanın yalın anlatımı şu şekildedir (<http://www.un.org/events/npt2005/npttreaty.html>):

- Hiçbir ülke bir diğer ülkeye doğrudan ya da dolaylı olarak nükleer silah ya da diğer nükleer patlayıcı maddeleri veremez.

- Hiçbir ülke nükleer silahlara sahip olmayan bir ülkeyi, nükleer silah ya da diğer nükleer patlayıcı maddeler üretmesi için teşvik edemez.
- Hiçbir ülke nükleer silahları ya da diğer nükleer patlayıcı maddeleri başka ülkelerin kontrolüne bırakamaz.
- Hiçbir ülke nükleer silahlara sahip olmayan bir ülkeyi, nükleer silah ya da diğer nükleer patlayıcı maddeleri kontrol altında bulundurması için teşvik edemez.
- Hiçbir ülke nükleer silahlara sahip olmayan bir ülkeye, nükleer silah ya da diğer nükleer patlayıcı maddeleri üretmesi ve kontrol altında bulundurması için yardım edemez.
- Nükleer silahlara sahip olmayan ülkeler, doğrudan ya da dolaylı olarak nükleer silahlar ya da diğer nükleer patlayıcı maddelere sahip olamaz.
- Nükleer silahlara sahip olmayan ülkeler, doğrudan veya dolaylı olarak nükleer silahları ya da diğer nükleer patlayıcı maddeleri kontrol altında bulunduramaz.
- Nükleer silahlara sahip olmayan ülkeler, nükleer silahlar ve diğer nükleer patlayıcılar üretmez, elde edemez.
- Nükleer silahlara sahip olmayan ülkeler, nükleer silahların ve diğer nükleer patlayıcıların üretilmesi konusunda yardım alamaz.
- Anlaşmanın hiçbir kuralı, nükleer enerjinin barışçıl amaçlardan yararlanmak isteyen, üretimde ve araştırmada bulunan devletlerin –hiçbir ayırım gözetmeksizin- haklarına zarar verecek şekilde yorumlanamaz.
- Anlaşmaya taraf devletler, nükleer enerjinin barışçıl yollarla kullanılması amacıyla nükleer teçhizatı, maddeleri, bilimsel ve teknolojik bilgiyi en geniş şekilde mübadele etmeyi kolaylaştırır ve bu mübadeleye katılma hakkına sahiptir.

- Anlaşmaya taraf devletler, tek başına veya diğer devletlerle yahut uluslararası örgütlerle birlikte nükleer enerjiden barışçı yollarla daha fazla istifade etmek isteyen, özellikle anlaşmaya taraf olup nükleer silahlara sahip olmayan kalkınmakta olan ülkelerle işbirliği içinde olur.

Günümüzde ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti, Pakistan, Hindistan, Brezilya, Arjantin, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kazakistan, Ukrayna, Beyaz Rusya nükleer güce sahip devletlerdir. NPT'ye taraf olmayan ve resmen ifade edilmese de nükleer silah sahibi olduğuna kesinlikle inanılan bir diğer ülke de İsrail'dir. Ortadoğu'daki coğrafi ve sosyo-politik konumu sebebiyle büyük güvenlik endişeleri bulunan İsrail, hayati çıkarlarını böylesi tahrip gücü yüksek stratejik bir silaha sahip olmakta görmüştür ve 1960'lar itibariyle yoğun olarak bu silahı üretme çabaları içine girmiş ve başarılı olmuştur.

Kural olarak, NPT'ye taraf olan UAEA ile denetim anlaşması imzalayan ülkeler sınırları içerisindeki nükleer tesisleri ve nükleer malzemeleri bildirmek zorundadırlar. UAEA da belirli aralıklarla yaptığı denetlemelerle bu tesislerin ve malzemelerin statüsünde şüphe uyandırıcı bir değişiklik olup olmadığını doğrulamak durumundadır. Bu doğrulama işlemi, ülkelerin beyan ettikleri tesislerin belirli bölümlerinde nükleer malzemenin sayılması yoluyla gerçekleşmektedir. UAEA denetçileri tesislerin başka bölümlerine giremez ve denetleme yapamaz. Ayrıca, UAEA sadece rapor tutmakla sorumludur, herhangi bir polis gücü yoktur ve bu sebeple beyan edilmeyen tesisleri aramak gibi bir yetki ve sorumluluğu da bulunmamaktadır. Ancak, şüpheli durumları UAEA Yönetim Kurulu'na bildirerek BM Güvenlik Konseyi'ne giden süreci başlatabilmektedir. Mevcut beş nükleer güç – Birleşik Devletler, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin – NPT anlaşmasında kurucu rolündedir ve bu da nükleer silahlarını koruyabilecekleri anlamına gelmektedir (KEMP, 2001, s.3).

Bu ülkeler NPT yaptırımları altındadır ancak bu yaptırımlar cephanelerindeki nükleer silah sayısının düşürülmesi ve diğer üye ülkelere enerji ve araştırma için nükleer alt yapı sağlamak şeklindedir. Çifte standart bu sebepten kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu ülkelerin dört tanesi de "Nükleer Tedarik Grubu"nun üyesidir ki bu örgüt de nükleer teknolojinin NPT'yi imzalamamış diğer ülkelere ihracını engellemektedir.

NPT'nin en temel sorunu, anlaşma tarihi olan 1 Ocak 1967'den önce nükleer deneme yaptığı için nükleer silah üretme hakkını halen elinde tutan ve kısıtlamaya tabi olmayan ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere'nin bulunduğu 5 ülkenin varlığıdır. Anlaşmayı imzalayan diğer ülkeler kendilerini kısıtlama altına almışlardır, fakat bu 5 “nükleer” ülkenin varlığı diğer ülkelerin anlaşmaya karşı çıkması sonucunu doğurmuştur. İlk karşı çıkanlardan biri de Hindistan olmuş ve “anlaşma içeriğinin ülkeler arasında ayrım gözettiğini” öne sürerek “hiçbir zaman anlaşmaya taraf olmayacağını” ifade etmiştir. Nihayetinde önce 1974 yılında barışçıl olarak tanımladığı bir nükleer deneme yapmış, ardından da 1998 yılının Mayıs ayında bir dizi deneme daha gerçekleştirerek, nükleer silah sahibi ülke konumuna geldiğini göstermiştir. NPT'nin en önemli zayıflığı, her şeyden önce uluslararası camiada egemen devletlere yönelik kısıtlamalar öngörmesidir. Her ne kadar, anlaşma koşullarına uymayan devletler BM Güvenlik Konseyi'nin, BM Şartı'nın VII. Bölümü'nde ifade edilen kuvvet kullanma dahil yaptırımlarıyla karşı karşıya kalabilecekse de, bu her devlet tarafından caydırıcı unsur olarak algılanmamaktadır. Yine, NPT'nin yapısal ve teknik sebeplerden kaynaklanan zayıflıkları vardır. Anlaşmanın doğrulama mekanizmasını oluşturan denetimlerin gerçekleşme şeklini belirleyen belgelerin hazırlanış sürecinde bazı ülkelerin nükleer yayılma endişesinden çok ticari kaygılarını ön plana getirmesi, denetimlerin gerçekte oldukça kısıtlı yapılmasına sebep olmuştur (<http://www.answers.com/topic/nuclear-non-proliferation-treaty>).

Nükleer silahların geliştirilmesini ve kullanılmasını yasaklayan konvansiyonun 25 yıllık süresi ve yasal geçerliliği 1993 yılında sona ermiştir. Bu süre 1993'te yeniden uzatılıp, imzalandığında, bu anlaşmanın ilkelerinin 1995 yılına kadar hazırlanıp, onaylanıp yürürlüğe konulacağı kaydedilmiştir. Bu yüzden bu konvansiyonun eki ve başka bir deyişle yürürlük genelgesi “93+2” olarak ya da “Ek Protokol” olarak nitelendirilmiştir. Ek Protokol uyarınca, nükleer kulüp (ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin ve Fransa) dışındaki ülkeler, nükleer enerjisini askeri amaçlarla kullanamazlar. Bu süreci denetleyebilmek için de Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetleme heyetleri, ajansa üye ülkelerin nükleer tesislerini kesintisiz olarak denetleme ve askeri nükleer gücün geliştirilmesini engelleme hakkına sahiptir. Böylece Ek Protokol uyarınca nükleer silahları ve başlıklarını üretilen, depolanmış olan ülkeler –ABD, Fransa, İngiltere, Rusya, Çin, Pakistan, Hindistan ve İsrail dışındaki ülkeler, tamamen ve daimi bir şekilde nükleer silah

geliştirip, kullanma yetkisini kaybetmiş bulunmaktadır (<http://www.boelltr.org/docs/Tum%20yonleriyle%20200'de%20nukleerenerji.doc>).

İran, 1968 yılında NPT olarak adlandırılan nükleer silahların geliştirilmesini yasaklayan konvansiyonu imzalamıştır. 2003 yılında da Ek Protokolü imzalamış fakat henüz onay süreci sonuçlanmamıştır. İran; İsrail, Hindistan ve Pakistan'dan farklı olarak NPT'yi imzalamıştır ve iyi bir uygulayıcısı durumundadır. İran ayrıca nükleer silah kısıtlama rejiminin, Cenevre'deki Silahsızlanma Komitesi'nde ve her beş yılda bir New York'ta toplanan NPT güncellenmesini gündemine alan toplantılarda, bazı uluslararası forumlarda sıkı bir savunucusu konumundadır. Bu toplantılarda İran diğer gelişmekte olan ülkelerin de desteğini alarak nükleer silah kısıtlamaları konusunda ABD çifte standardı olduğunu savunmaktadır (CANKARA, 2005, s.108).

NPT'nin en önemli zayıflığı, her şeyden önce uluslararası camiada egemen devletlere yönelik kısıtlamalar öngörmesidir. Her ne kadar anlaşma koşullarına uymayan devletler BM Güvenlik Konseyi'nin, BM Şartı'nın VII. Bölümü'nde ifade edilen kuvvet kullanma da dahil yaptırımlarına tabi olabilecekse de, bu her devlet tarafından caydırıcı unsur olarak algılanmamaktadır. Ayrıca, NPT'nin yapısal ve teknik sebeplerden doğan zayıflıkları da bulunmaktadır. Anlaşmanın doğrulama mekanizmasını oluşturan denetimlerin gerçekleşme usulünü belirleyen belgelerin hazırlanış sürecinde bazı ülkelerin nükleer yayılma endişesinden çok ticari kaygılarını ön plana getirmesi, denetimlerin gerçekte oldukça kısıtlı yapılmasına sebep olmaktadır (JO DONG- GARTZKE, 2007, s.186).

42. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun İran'daki Denetimleri

Uluslararası nükleer silahları yasaklayan NPT uyarınca, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, söz konusu ülkelerin nükleer faaliyetlerini denetleme hakkı ve yükümlülüğüne sahip olup, barışçı nükleer teknoloji ve faaliyetlerine sahip ülkelerin askeri nükleer faaliyete yönelmesini engellemektir. Diğer yandan nükleer enerji teknolojisine sahip olmayan ülkelerin de bu teknolojiyi elde etmelerine yardımcı olmak da yine bu kurumun görevlerinden biri olarak kabul edilmektedir (<http://globalissues.org/Geopolitics/ArmsControl/Nuclear.asp#IranandNuclearweapons>).

UAEA 1957’de “barış için atom” sloganı ile BM’nin bir alt kurumu olarak kurulmuştur. Bu yapının kurulmasında iki amaç güdülmüştür. Birincisi; nükleer enerjiden barış amaçlı yararlanmak ve dünya genelinde barış, sağlık, kalkınma ve refah yolunda nükleer enerjinin kullanılmasını sağlamak, ikincisi; nükleer enerjiden askeri amaçlar doğrultusunda yararlanılmamasından emin olmaktır. UAEA’nın yetkili olduğu konular şunlardır: (<http://esa.un.org/un-energy/mapping/IAEA.access.html>).

- Atom enerjisinin dünyada barışçıl amaçla kullanılmasına yönelik çalışmaları desteklemek ve çalışmalara yardımcı olmak.
- Materyallerin, hizmetlerin, donanım ve tesislerin sağlanmasında aracılık görevini yerine getirmek.
- Teknik ve bilimsel bilginin değerlendirilmesini teşvik etmek.
- Bilim adamlarının ve uzmanların değişimini ve eğitimini teşvik etmek.
- Ajans tarafından sağlanan yardımın kötü amaçlarla kullanılmamasına yönelik koruma tedbirleri almak ve uygulamak.
- Güvenlik standartlarını belirlemektir.

UAEA tüm bu yetkilerini kullanarak İran’ın nükleerleşme konusunda hangi konumda olduğunu belirlemeye çalışmaktadır. Nükleer silah anlamında tam kanıtlara ulaşamamasına rağmen kuşku uyandıran davranışları İran’ın nükleer silah sahibi olabileceği düşüncesini her geçen gün arttırmaktadır. İran nükleerleşme konusunda UAEA ile işbirliği yapmasına rağmen uranyum zenginleştirmeye devam etmektedir.

İran NPT’yi, kimyasal ve biyolojik silahların kullanılmasını yasaklayan Cenevre Protokolü’ne (1925), Kimyasal Silah Konvansiyonu’na (Chemical Weapon Convention, CWC, 1993), Biyolojik Silah Konvansiyonu’na (BWC, 1975) taraftır ve henüz onaylamakla beraber, nükleer tesisleri yasaklayan Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT)’yi imzalamıştır (SAVYON, 2004, s.2).

NPT ve UAEA bariz değeri olan bir dizi kontrol ve değerlendirme olanağı temin etmektedir, ancak bir silah programında kullanılabilecek ve silahlanma için içeriği suistimali sağlayacak ‘barışçı’ nükleer teknolojinin ithalatını meşru görebilmektedirler. NPT’nin imzalayıcısı olarak, İran UAEA’na nükleer tesislerini incelemesi için izin vermek zorundadır. İlk baştaki denetleme yönetiminde, bu incelemelerin imkanları kısıtlanmıştır. NPT’nin V. Maddesi gereğince; İran’ın belirttiği tesislerde UAEA’nın denetlemelerine izin verdikleri müddetçe İran nükleer reaktör ithal etmeye ve kısıtlı miktarda nükleer teknolojiye mecbur bırakılmaktadır. Bu ‘barışçı’ nükleer teknoloji transferi; sonuçta İran’a gizli reaktör tesisleri, merkezden uzak tesisler ve /veya kimyasal ayrım tesisleri üretimi kabiliyetini veren nükleer teknoloji üslerini sürekli olarak geliştirme imkanı vermektedir (CORDESMAN, 2000, s.22).

İran’ın, NPT’nin maddelerini kabul ettikten sonra UAEA’nın düzenli olarak İran’ın belirttiği nükleer tesisleri inceleyebileceğine ve kontrol etmesine rağmen, bu İran’ın nükleer tesisleri silahlanma için kullanmadığına dair yeterli garantiyi sağlamamaktadır. İran Körfez Savaşı sonrasında oluşturulan ve barışçıl amaçlı olduğu açıklanan nükleer materyallerin dnştrlmemesini en st derecede garantilemek için ek koruma oluşturulan, aynı zamanda açıklanmamış nükleer materyaller ve faaliyetlerin eksikliği için 93+2 olarak da bilinen Ek Protokolü onaylamamıştır. NPT’deki 93+2 revizyonundan önce, UAEA sadece nükleer materyal olarak veya reaktörlere sahip olarak deklere edilen tesisleri topluca incelemiştir. Diğer tesisleri ziyaret etmek kısıtlıydı ve doğal olarak, yasal bir nükleer tesisle gizli silah yapımına adanmış olan ayırt eden habersiz ziyaretler konu kapsamında değildi. Örneğin, UAEA, Irak’ın bildirdiği  reaktörün NPT’ye uygun olduğunu defalarca söylemiştir. Fakat nceki NPT rejimi altındaki diğer tesisleri denetlemede başarısız olmuştur (CANKARA, 2005, s.155) .

2002 yılında Ulusal Direniş Konseyi’nin eski bir yesi (Bu kuruluş ABD ve Avrupa Biriliği’nde terörist grup olarak ilan edilmiştir) ve Tahran’ın önde gelen eleştirmenlerinden Alireza Jafarzadeh, İran rejimi içerisindeki sağlam kaynaklardan edindiği bilgilere dayanarak Natanz ve Arak’taki iki gizli nükleer tesisi ifşa etmiştir. Bu açıklamaların ardından ABD, İran’ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlamış ve nükleer kriz süreci başlamıştır. Tahran yönetimi bu iddiayı yalanlamış ve muhaliflerin bu haberleri intikam duygusuyla böyle bir haberi ortaya attıklarını ne srmiştir. Bunun zerine

UAEA Genel Direktörü Muhammed El Baradey'in İran'ı ziyaretiyle birlikte Ajans'ın denetimleri de başlamıştır. İran daha sonraki aşamalarda Ajans ile ılımlı ilişkiler içerisinde girmiş ve Ek Protokol'ün imzalanmasına olumlu yanıt vermiştir. UAEA'nın denetimleri sırasında zenginleştirilmiş uranyum zerreciklerinin bulunmasına rağmen yayınladığı raporda, İran'ın nükleer silah ürettiğine dair bir iz rastlanılmadığını belirtmiştir. Haziran 2004 tarihinde El Baradey, İran'ı beklenenden daha az işbirliği yapmakla suçlamış ve bir an önce hızlandırılmış işbirliğine girmesi çağrısında bulunmuştur. Bu açıklamayı takiben İran, UAEA tarafından takılan mühürleri kırmış ve Natanz'daki santrifüjlerin inşaatına başlamıştır. Ayrıca daha önce gönüllü olarak durdurduğu uranyum zenginleştirme faaliyetlerini tekrar başlatacağını ilan etmiştir. Bunun üzerine ABD'de buradaki amacın nükleer silah üretmek olduğunu yinelemiştir. 24 Ekim 2004 tarihinde Avrupa Birliği, İran'ın daimi olarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesi karşılığında, kendisine sivil nükleer teknoloji transferi yapma önerisinde bulunmuş ancak; verilen imtiyaz ve ödünleri yetersiz bulan İran, bu hakkından vazgeçmeyeceğini yinelemiştir. Bu aşamadan sonra ipler biraz daha gerilmiş ve Güvenlik Konseyi söylemleri artmaya başlamıştır. 22 Kasım 2004'te İran, müzakerelere başlayabilmek için gönüllü olarak zenginleştirme faaliyetlerini durduracağını açıklamıştır. Avrupa Birliği de geçici olarak durdurulan bu faaliyetlerin kalıcı olması yönündeki arayışlarını devam ettirmek için İran'a siyasi ve ekonomik imtiyazlar sağlama yönündeki isteğini ortaya koymuştur (BERMAN, 2007, s.16).

15 Kasım 2007 tarihinde de UAEA kendisinden beklenen raporu açıklamıştır. Yayımlanan raporda UAEA, İran'ın programında şeffaflık sağlama konusunda önemli adımlar attığını, Ajans'la tam bir işbirliği içerisinde olduğunu, sorulan sorulara gerektiği şekilde yanıtlar verdiğini belirtmiştir. Ayrıca Ajans'ın, İran'ın deklere ettiği tüm nükleer materyaller ve faaliyetleri hususunda herhangi bir sapma olmadığını söyleyebilecek konumda olduğunu da söylemiştir. Ancak daha fazla şeffaflık sağlanmasına ihtiyaç olduğunu da rapora eklemiştir.

Rapor aynı zamanda, İran'ın 3000 santrifüjle faaliyetlerine devam ettiği ve bir yıl içerisinde nükleer yakıt üretebilme kapasitesine sahip olacağına da vurgu yapmıştır. İsminin açıklanmasını istemeyen bir UAEA uzmanı İran'ın mevcut tesisatlarıyla tam kapasite çalışması durumunda 1-1,5 yıl içerisinde nükleer silah için gerekli yakıtı

üretebileceğini ancak UAEA denetimi altındayken bunu yapmasının olanaklı olmayacağını söylemektedir (CELALİFER, 2007, s.17).

43. BM Güvenlik Konseyi ve İran

Birleşmiş Milletler'in hedef ve ilkeleri uyarınca devletlerin nükleer silah teknolojisini geliştirmesi, depolaması, ticaretini yapması ve kullanması uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle yasaklanmıştır. Buna bağlı olarak 1957 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı BM'ye bağlı bir kurum olarak kurulmuştur. Amacı; bilimsel ve barışçıl olarak nükleer teknolojiyi geliştirmek ve yaygınlaştırarak kullanmaktır. Bu kurumun kurulmasıyla birlikte BM Genel Kurulu'nun kararları uyarınca, nükleer silahların geliştirilip yaygınlaştırılmasını engelleyecek bir anlaşmanın yapılması gerekli kılınmıştır. Bu doğrultuda, 1968 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetiminde, nükleer silahları geliştirme, üretme ve çoğalmayı yasaklayan konvansiyon (Nuclear Non-proliferation Treaty) onaylanarak nükleer enerjinin sadece barışçıl ve bilimsel amaçlarla kullanılması ve silahların geliştirilmesini engellemek amaçlanmıştır.

Ocak 2006'da İran'ın askıya aldığı uranyum zenginleştirme çalışmalarına tekrar başlaması, EU-3 ve Rusya'dan gelen uzlaşma teklifini geri çevirmesi üzerine UAEA 4 Şubat 2006'da konuyu Güvenlik Konseyi'ne götürme kararı almıştır. Kararın alınmasında UAEA'na üye 27 ülke evet oyu verirken 5 ülke çekimser kalmış, 3 ülke de karşı oy kullanmıştır. Kararın gerekçesinde, ana hatlarıyla, şu tespitlere dayanmaktadır: Yaklaşık 2,5 yıl süren yoğun denetleme faaliyetlerine rağmen İran'ın nükleer programıyla ilgili birçok önemli noktada hala kapalı bir kutu olduğudur; keza UAEA İran'ın beyan etmediği nükleer çalışmalarının olup olmadığından da emin olmamaktadır. UAEA geçmişte İran'ın birçok olayda yükümlülüklerini ihmal ettiğini hatırlatarak, nükleer programıyla ilgili yarattığı şüpheleri gidermek için hiçbir sorunun cevapsız kalmayacağı sıkı denetimlere razı olması gerektiğini belirtmektedir. Meselenin Konsey'e gönderilmiş olmasına rağmen 6 Mart tarihine kadar herhangi bir karar alınmayacağını ve bu süre içerisinde İran'a tüm uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son verme fırsatı tanınacağı konusunda da fikir birliğine varılmıştır. Ancak İran bu süre içinde çalışmalarını şeffaflaştırma kararı almamıştır. UAEA'nın BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği 6 Mart 2006 tarihli raporla İran'ın nükleer programını artık Güvenlik Konseyi'nin bir meselesi haline getirmiştir.

Cumhurbaşkanı Ahmedinejad bir Arap gazetesine verdiği demeçte İran, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne havale edilirse petrol ihracını keseceği tehdidinde bulunmuş, ayrıca İran'ın uluslararası nükleer denetçilerle işbirliği yaptığını ancak Güvenli Konseyi'ne havale edilirse bu işbirliğin kısıtlanacağını da sözlerine eklemiştir (FOREIGN POLICY BULLETIN, 2006, s.68).

31 Temmuz 2006 tarihinde aldığı kararla BM Güvenlik Konseyi'ni İran'a 31 Ağustos'a kadar süre vererek nükleer faaliyetlerini durdurmasını istemiştir. Aksi takdirde bu ülkeye ekonomik yaptırımlar uygulanacağı uyarısında bulunmuştur. İran'ı BM Atom Enerjisi Ajansı ile işbirliği yapmamakla suçlamaktadır. Karar 14 kabul, 1 ret oyuyla kabul edilmiştir. 1696 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararına sadece Katar ret oyu vermiştir. Alınan kararla birlikte aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varılmıştır: (CELALİFER, 2006).

1. İran'ın vakit kaybetmeden tüm uranyum zenginleştirme, yeniden işleme, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine son vermesi
2. İran'ın gecikmeksizin UAEA GOV/2006/14 kararında güven ortamı yaratmak ve muğlâkta kalan konuları çözümlenmek maksadıyla gerekli görülen adımları atması
3. Tüm devletlere İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetleri ve balistik füze programlarında kullanılabilecek teknolojiye malzemelerin gönderilmesini engelleyen düzenlemeler yapmaları hususunda çağrıda bulunulması
4. İran'ın Ek Protokol hükümlerine uygun hareket etmesi ve devam edecek olan denetimler için UAEA'nın talep edeceği şeffaflık hükümlerini uygulaması
5. UAEA'nın İran nükleer programına ilişkin çalışmalarını sürdürmesi ve tüm belirsizliklere netlik kazandırması
6. İran'ın 31 Ağustos 2006 tarihine kadar belirtilen hükümleri yerine getirmesi ve faaliyetlerini durdurması

7. 31 Ağustos 2006 tarihinde UAEA Başkanı Muhammed El Baradeey'in İran'ın kararı uygulaması ve faaliyetlerini durdurmasına ilişkin genel raporunu sunması

Bu karar İran nükleer programına ilişkin alınan ilk resmi karar olup, karara uyulmaması durumunda ikinci bir toplantı yapılarak gerekli ekonomik yaptırım kararının alınacağı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Kısacası kararda UAEA'ndan 60 gün içerisinde askıya alma işlemleri ve İran'ın karara riayet etmesi hususunda bir rapor hazırlaması ve İran'dan da Ek Protokol'ü mecliste onaylaması, uluslararası güvenin oluşturulması hususunda işbirliği yapması istenmiştir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesi için İran'a tanıdığı süre 31 Ağustos 2006'da dolmasına rağmen Tahran yönetimi nükleer programını sürdürme kararlılığını tekrarlamıştır. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, nükleer program konusundaki kararlılığını yineleyerek: "Dünya bilsin ki, İran halkı hiçbir zaman zulmü, tecavüzü ve tehdidi kabul etmeyecek, kendi hakkının çiğnenmesine de izin vermeyecek" şeklindeki görüşlerini ifade etmiştir. ABD'nin yaptırım talebine karşı Rusya ve Çin'in bu konuda isteksiz olduğu bilinmektedir. Bu iki ülke ikna edilse bile, olası yaptırımların sembolik düzeyde kalacağı düşünülmektedir. Ayrıca böyle bir karar çıkması halinde dünyanın dördüncü büyük petrol ihracatçısı olan İran'ın petrol sevkiyatını durdurması ve uluslararası bir ekonomik krizi tetiklemesi olası ihtimaller arasında görülmektedir (http://www.kanala.com.tr/haber_detay.asp?id=2980).

Güvenlik Konseyi'nde İran nükleer programına yönelik olarak alınmaya çalışılan yaptırım kararı, nihayetinde 23 Aralık 2006 tarihinde oybirliği ile onaylanmıştır. İran'a yaptırım kararı alınmasına başta Rusya ve Çin karşı çıkmakta ve hazırlanan karar taslaklarına ilişkin itirazlarını her seferinde dile getirmekteydiler. Bu nedenle İran'a karşı sadece uyarı mahiyetinde bir karar çıkartılabilmisti ki İran bu karara rağmen nükleer programını sürdürmeye devam etmişti. Bu süre dâhilinde yapılan yoğun diplomasi sonucunda Fransa, İngiltere ve Almanya tarafından hazırlanan taslak metinde hem Rusya hem Çin'in ikna olabileceği değişiklikler yapılmış ve ortak bir zemin bulunabilmiştir. İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlı olduğunu garanti edebilecek bir çözümün bulunmasında siyasi ve diplomatik çabaların sürdürülmesine önemle vurgu yapan karar, daha önce alınan 1696 sayılı Güvenlik Konseyi kararına İran'ın uymasını sağlamayı

hedefleyen bir takım somut önlemler de almıştır. Bu önlemler sayesinde İran'ın nükleer ve füze programlarına destek sağlayabilecek hassas teknolojilerin geliştirilmesi kısıtlanacak ve İran'ın bu kısıtlamalar sayesinde karara riayet etmesi beklenecektir. Bu önlemler, alınan kararın amacına ulaştığına Güvenlik Konseyi ikna olana kadar da devam edecektir (LAFRANCHI, 2007, s.3).

İran için BM Güvenlik Konseyi'nden yaptırım kararı çıkması beklenirken Avrupa Birliği üyesi ülkelerin dışişleri bakanları Finlandiya'nın Lappeenranta kentinde resmi olmayan toplantılarda, İran'a biraz daha zaman verilmesini kararlaştırmıştır. Avrupa Birliği'nin Dış Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana, İranlıların pozisyonlarının netleşmesi için kendileriyle 1-2 toplantıya daha ihtiyaç duyduklarını, ayrıca bu müzakereler sürdükçe İran'a karşı bir ambargo uygulanmayacağını vurgulamıştır (<http://www.voanews.com/turkish/archi ve/2006-09/2006-09-01-voa8.cfm>)

1737 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı, İran'a hassas nükleer malzemelerin ve balistik füzelerin doğrudan veya dolaylı olarak satışını yasaklarken, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından tespit edilecek olan hassas nükleer faaliyetlerin derhal askıya alınmasını öngörmüştür. Askıya alınması beklenen faaliyetler içerisinde; araştırma geliştirme dâhil uranyum zenginleştirme ve her türlü dönüştürme faaliyetleri, ağır su reaktörlerine ilişkin mevcut projeler bulunmaktadır (ZUNES, 2007, p.31).

24 Mart 2007'de BM Güvenlik Konseyi, İran'ın nükleer programı ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almadığı için bu ülkeye karşı yaptırımlar içeren ikinci bir karar tasarısını oy birliğiyle kabul etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesi İngiltere ve Fransa ile Almanya tarafından sunulan yeni karar tasarısı, Konsey'in 15 üyesinin tümünün oylarını alarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. Kararda, İran bir kez daha nükleer faaliyetlerini durdurmaya çağrılıyor ve İran'ın buna uymaması durumunda İran'a yeni yaptırımlar getiriliyordu. Kararda İran, uranyum zenginleştirme, yeniden işleme, ağır su reaktörleri, nükleer silah sevkiyat sistemlerinin geliştirilmesi gibi faaliyetlerini, Uluslararası Atom Enerji Kurumu ile işbirliği yaparak askıya almaya çağrılmıştır. UAEA'nın, bu bağlamda İran'ın bu çağrıya uyup uymadığı konusunda 60 gün sonra bir rapor hazırlaması öngörülmüştür (http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=320165).

İran'a karşı 23 Aralık 2006 tarihinde yaptırımlar içeren 1737 sayılı kararı genişleten bu ikinci karar tasarısında, İran'ın nükleer faaliyetlerine katılan grup, kişi ve firmaların isim listesi genişletiliyor ve bunların mallarının da dondurulacağı belirtiliyor. Kararda ek olarak verilen bu genişletilmiş yeni listede İran devlet bankası Sepah ve İran Devrim Muhafızları tarafından yönetilen şirketler bulunuyor. Yeni yaptırımlar içeren bu karara göre: (http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=321118)

1. İran'ın diğer ülkelere geleneksel silah satışı yasaklanırken, BM ülkelerinin de İran'a ağır silah sevkiyatı olmaması konusunda çok dikkatli olmaları istenmektedir.

2. BM ülkelerini ve uluslararası finans kuruluşları, İran'a insani yardım ve kalkınma amacı dışında hiçbir şekilde "hibe, mali destek ya da kredi verme" sözünde bulunmamaya çağrılmaktadır.

3. BM ülkelerini, İran'ın nükleer faaliyetlerine katılan İranlı yetkililerin diğer ülkelere yaptığı seyahatler konusunda BM'yi bilgilendirmeye çağıran karar, bir anlamda İranlı yetkililerin yurtdışı seyahatlerini sınırlandırmayı amaçlamaktadır.

4. İran'ın Konsey'in taleplerine uyması ve bunları müzakere etmek istemesi durumunda, tüm yaptırımları askıya alınacağı, ancak tersi olursa yeni yaptırımların görüşüleceği belirtilmiştir.

Genel olarak, İran'a yönelik alınan Güvenlik Konseyi kararının şu aşamada kısıtlı ve sadece hassas nükleer teknoloji konusuyla sınırlı olduğu görülmektedir. Ancak İran'ın kendisinden istenen önlemleri almaması ve faaliyetlerine devam etmesi durumunda, Güvenlik Konseyi yeni ve daha katı önlemlerden oluşan başka bir karar alma yoluna gideceğini söylemiştir.

Bu kararın başarılı sayılabilecek yanı; İran'a istenildiğine Güvenlik Konseyi'nde ortak bir zemin bulunabileceğini ispatlamak ve İran'ın bu kozu kullanmasına mani olmak şeklinde açıklanabilir. Ancak kararın başka önemli olumsuz yanları da bulunmaktadır. Her şeyden önce İran'daki aşırı muhafazakârların bu durumu iç politika aracı olarak kullanmalarına ve başından beri savundukları saldırgan ve Batı karşıtı politikaların

beslenmesine vesile olma özelliğini taşımaktadır. Diğer taraftan; İran müzakereler çerçevesinde nükleer silah yapımına yarayan endüstriyel uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya alacağını ve sadece araştırma amaçlı faaliyetlerini devam ettireceğini söylemişti. Ancak bu kararın alınmasıyla birlikte İran Hükümeti, 2007 Şubat ayında İran'ın endüstriyel uranyum zenginleştirme faaliyetlerini başlatacağını ilan etmiştir. İşte bu noktada akla gelen soru: 'İran'ı müzakereler aracılığıyla kontrol altına tutarak, endüstriyel faaliyetlerini askıya alması mı daha etkili olurdu? Yoksa şimdiki gibi yaptırımlar kullanarak, endişe duyulan programın yeniden başlatılmasına seyirci kalmak mı?'. (YIHDEGO, 2007, s.126).

Diğer taraftan Güvenlik Konseyi kararının hemen ardından İran Hükümeti, İran'ın UAEA ile işbirliğini yeniden gözden geçirmesini isteyen bir yasa tasarısı hazırlamış ve bu tasarı mecliste onaylanmıştır. Her ne kadar İran, NPT Antlaşması'ndan çekilmeyeceğini açıklamış olsa da bu durum işbirliğini yavaşlatıcı bir etki yaratacaktır. Kaldı ki mevcut durum içerisinde, Güvenlik Konseyi kararına tek verilmesi gereken cevabın 'karara karşı direnmek' olduğunu savunanların sesi daha gür çıkmaya başlamıştır.

Ancak Batı'nın göz ardı ettiği husus, İran'da hâlihazırda baş göstermeye başlayan değişim sürecidir. Son seçimlerde daha önce yerlerini muhafazakârlara kaptıran reformistler önemli bir başarıyı sağlamışlar ve yeniden siyaset sahnesinde kendilerini hissettirmeye başlamışlardır. Kaldı ki Ahmedinejad Hükümeti kendisinden beklenen başarıyı sergileyememiş, bilakis izlediği dış politika nedeniyle hem muhafazakâr hem reformist kesimden eleştiriler almıştır. Dolayısıyla süre giden bu değişimi, çeşitli yaptırım kararlarıyla baltalamak mantıklı bir girişim olarak görülmemektedir. Daha da önemlisi kararın önemli çelişkili bir yanı bulunmakta. Bir taraftan yaptırım uygularken, diğer taraftan İran'ı müzakere masasına dönmeye çağırıyor. Kaldı ki daha birkaç gün önce İsrail Başbakanı'nın yaptığı açıklama sonrasında alınan bu karar, sistemdeki çifte standardı ve Silahsızlanma Rejiminin zaafalarını açıkça ortaya koyuyor (CELALİFER, 2007, s.1).

SONUÇ

1957 yılında nükleerleşme ile tanışan İran yola ABD ile başlamış fakat Şah'ın devrilmesinden sonra yoluna SSCB ile devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin süper güç olmasıyla birlikte kurulan yenedünya düzeninde yer alamayan SSCB'nin ortadan kalkmasıyla tek başına kalmıştır. Her ne kadar Şah'ın devrilmesinden sonra nükleer enerji programlarının gereksiz olduğu düşünülse de yaşanan Irak-İran Savaşı, nükleer güç olma gerekliliğini İran'a hatırlatmış ve çalışmalara tekrar başlamasını sağlamıştır.

İran Ortadoğu'da bir İsrail'in varlığını hiçbir zaman kabullenmemektedir. Bunun içinde askeri gücünü sürekli arttırmış ve tüm dünya tarafından nükleer silahı olduğu bilinen bir İsrail karşısında da aynı seviyede durmaya çalışmaktadır. İran'ın İsrail'le birlikte ABD'nin de bölgedeki davranışlarından hoşnut olmayan İran, kendi gibi düşünen ülkelerle anlaşmalar yaparak füze programını gereken teknolojiye ulaştırmıştır.

İran ve uluslararası toplum (ABD ve AB merkezli) arasındaki mevcut gerilimin yegâne sebebi nükleer enerji değildir. Nükleer enerji, bu sorunsalın sadece medyatik boyutudur. Aslında bu durumu iki şekilde açıklamak mümkündür. Birincisi, II. Körfez Krizi sonrası değişen güç dengeleri bağlamında Ortadoğu'da, ABD ve İsrail çıkarlarını negatif yönde etkileyebilecek güçlü bir İran'ın ortaya çıkması. Özellikle Afganistan'daki Taliban Rejiminin ve Irak'taki Saddam iktidarının devrilmesi, İran'ın bölgedeki bölgesel rakiplerini ortadan kaldırmıştır. Konunun diğer bir boyutu ise, bu iki olaydan sonra ABD'nin Ortadoğu ve Basra'da askeri etkisinin artmış olmasıdır. Aslında bu durum İran'ın zararına gibi gözükse de bir de olayın farklı bir algılamasını yapmak imkanlar dâhilindedir. Yani, Afganistan ve Irak'ın peş peşe işgali, Rusya, Çin ve İran'ı doğal bir işbirliğine itmiştir. Bu işgaller Rusya ve Çin'in, durumun ciddiyetini anlaması bakımından önem arz etmektedir. Dünyanın her neresinde olursa olsun anti-Amerikan oluşumlara destek sağlayan İran da mevcut duruşunu Çin ve Rus ittifakıyla güçlendirmiştir. Çok önemli hayati ve kilit

gelişmeler yaşanmadığı sürece, geçmişteki ABD- Rusya çekişmesi yerini ABD ve İran-Rusya-Çin ittifakının çekişmesine bırakacaktır.

Bu mevcut bloklaşma yaşanırken AB ve Türkiye gibi ülkelerin ise realist ve pragmatist yaklaşımlar ışığında iki güç merkezi arasında, 'arabulucu' gibi davranarak durumlarını güçlendirmeye çalışacaklardır. Aslında bu oluşum ABD'nin başlatmış olduğu ve 11 Eylül sonrasında daha da ısrarla vurguladığı 'Demokrasinin Doğu'ya Uzun Yürüyüşü' politikasının bir sonucudur. Yani bugün bir zamanlar komünizmin gölgesi altındaki Doğu Avrupa ülkeleri demokrasi şemsiyesinin altına girmiştir. ABD'nin asıl hedefi ise, bu gölgenin Çin ve Rusya'yı da kapsayacak şekilde genişlemesidir. Tüm bu güç dengeleri ve yeni oluşumlar, yeni ittifakları oluşturmaktadır. Benim kanaatimce, İran çok önemli bir karar verme aşamasında bulunmaktadır. Burada iki sonuçlu bir oluşuma doğru gidilmektedir. 1-Ya Batılı devletler İran'ı İslamcı ve modern oluşumuyla kabul edecekler ve Çin-Rusya-İran ittifakının oluşumunu önleyecekler ya da 2- İran'ın Batılı devletlerle aynı ekseninde yer almayı bırakıp Rusya ve Çin'le beraber hareket etmesine neden olacaklardır. Hem İran hem de uluslararası sistem açısından ilk şıkkın gerçekleşmesi daha iyi olacaktır. İşte bu yüzden İran'ın uluslararası sisteme yeniden kazandırılması çok önemlidir.

İran'ın devletler sistemine yeniden kazandırılması yolundaki en önemli engel mevcut durumda 'nükleer faaliyetler'dir. 1950'li yıllarda Amerikan yardımıyla başlayan nükleer çalışmalar daha sonra Fransa, Belçika, Almanya, Arjantin, Çin ve Rusya'nın da desteğiyle bugünkü aşamaya gelmiştir. Amerika, o zamanlar İran'ın güçlü bir ülke olmasını istiyordu çünkü Ortadoğu'daki çıkarlarının en önemli bekçileri Suudi Arabistan ve İran'dı. Ama günümüzde şartlar ve dengeler değiştiği için, bırakın İran'ın nükleer teknolojiye sahip olmasını, uzun menzilli füze sistemlerine (son zamanlar ŞAHAP 3) sahip olmasını bile tehlike olarak algılamaktadır. İran ise her devletin sahip olduğu savunma içgüdüsünden hareketle deniz, hava ve kara kuvvetlerini modernize ederek, bu gücünü uzun menzilli füzelerle pekiştirmek istemektedir. Buna ilaveten gelecek yıllar içinde artan İran nüfusu ve gelişen sanayisine paralel olarak, artmakta olan enerji ihtiyacını karşılamak için nükleer programını son hızla devam ettirmektedir. NPT'ye (The Non-Proliferation Treaty) göre ülkelerin nükleer enerjiyi sivil amaçlar için kullanmasında herhangi bir sakınca yoktur. Fakat asıl problem, uranyum zenginleştirme faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Yani, bir

ülke uranyum zenginleştirebiliyorsa, bunu enerji üretiminde kullanabileceği gibi aynı zamanda nükleer bomba yapımında da kullanabilir. İşte olayın düğümleme noktası burasıdır. ABD, İran'a güvenmemektedir ya da çıkarları gereği güvenmek istememektedir.

Kısacası, İran'ın nükleer çalışmalarına son vermeyeceği kesin gibi gözükmektedir. Çünkü bu, liderlerin inisiyatifinden ve normal bir dış politika meselesi olmaktan çıkıp milli bir mesele haline gelmiştir. Bu krizde, Avrupa Birliği'nin İran'ı desteklemeye devam edip etmeyeceği ise önemli bir konudur. Her ne kadar Avrupa Birliği ve ABD eski müttefikler olsa da, ABD-AB arasındaki çatlak son zamanlarda biraz daha belirginleşmektedir. 11 Eylül sonrası şekillenen şahinci Amerikan dış politikası önem derecesine göre Rusya, Çin, İran ve AB'yi huzursuz etmektedir. Bu da İran'ın daha esnek bir dış politika takip etmesini sağlamaktadır.

Sonuç olarak, hem İran'ın memnun edilmesi hem de uluslararası toplumun rahatlatılması için mevcut 'gergin durumdan', istikrar ve sükunet ortamına yumuşak bir geçiş yapılması en faydalı çözüm olacaktır. Yani, Irak örneğinde olduğu gibi, 'işgal' merkezli bir anlayış yerine, 'diplomasi' ağırlıklı çözümler üretilmelidir. Bu şekilde İran, Rusya-Çin bloğundan uzaklaşarak, uluslararası toplumla olan ilişkilerini düzeltebilecek ve sorun merkezli devlet olmaktan çıkıp, katılımcı ve istikrar merkezli bir devlet gelecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

- ARI, Tayyar : 2000'li Yıllarda Basra'da Güç Dengesi, Alfa Yayınları, Bursa, 1999.
- : Irak-İran ve ABD, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- BALBAY, Mustafa : İran Raporu, Cumhuriyet Yayınları, Mart, 2006.
- BİLGİN, Erdoğan : ABD'nin Orta Asya Siyaseti, Alfa Yayıncılık, Mart, 1999
- BRZEZINSKI, Zbigniew
- GATES, M. Robert : İran'ın Zamanı Geldi, Profil Yayınları, Aralık, 2006.
- CANKARA, Yavuz : Yeni Oyun: İran'ın Nükleer Politikası, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- DAVUTOĞLU, Ahmet : Stratejik Derinlik, 13. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.
- DURU, Nazif : Türkiye'de Enerji Sorunu ve Nükleer Enerjinin Kaçınılmazlığı, 1. Baskı, Orman fakültesi Yayınları, Trabzon, 1980.
- KARACA, R. Kutay : Dünyadaki Yeni Güç Çin, Tek Kutuptan Çift Kutuba, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- RITTER, Scott : Hedef İran, Yakamoz Yayınları, İstanbul, 2007.

- SHAKAK, Michael : Serseri Devletler ve Yasa Dışı Nükleer Güçler, Harp Akademileri Basım Evi, Mayıs, 1996.
- SİLAHÇIOĞLU, Doğu : ABD/İsrail-İran Denklemi ve Türkiye, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk : Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995.
- ÜSTÜN, İ. Sefa : Humeyni'den Hamaney'e İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999.

b. Makaleler

- ACER, Yücel : “Uluslararası Hukuk ve Nükleer Silahlanma”, **Usak Stratejik Gündem**, (Mayıs2005), [http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=31&type=7\(02.10.07\)](http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=31&type=7(02.10.07)).
- ALBRIGHT, David : “An Iranian Bomb?”, **Bulletin Of The Atomic Scientist**, <http://www.thebulletin.org/issues/1995/ja95/ja95.albright.html> (22.12.2007).
- AL-RODHAN, R. Khalid : “Iranian Nuclear Weapons?The Uncertain Nature of Iran’s Nuclear Programs”, **CSIS**,(April 2006), ss.4–87
- ALTIN, Vural : “Nükleer Silah Nasıl Yapılır?” **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 423, (Şubat 2003), ss.7-9.
- AYMAN, S. Gülden : “İran Nükleer Krizi ve Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:12, Sayı:2, 2006.

- Basın Bildirisi : **M-NAC-2(2000)121**, Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSBM'ler), Denetim, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme, Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Seçenekleri Üzerine Rapor, (Aralık 2000), (<http://www.nato.int/docu/other/tr/2000/p00-121tr.pdf>).
- BERMAN, Ilan : “Why Tehran Wants The Bomb”, **American Spectator**, (June 2007), Vol:40, Issue:5, ss.14–18.
- BOZBIYIK, A.
HANCI, İ. H. : “Nükleer Silahlar: Üretimi ve Etkileri”, **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 10, (Ankara 2001), ss.17-22.
- BURNS, R. Nicholas : “U.S. Policy Toward Iran”, **Vital Speeches of the Day**, Vol:73, Issue:6, (June 2007), ss:252–258.
- BURGER, J. Timothy
and others : “Reading Iran’s Mind”, **Time**, Vol:167, Issue:16, (April 2006), ss.20–21
- ÇAĞIRAN, Mehmet Emin : “İran’ın Nükleer Programına Münferit ve Kolektif Tepkilerin Meşruluğu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt.12, Sayı.2, 2006, ss. 229–250).
- CELALİFER, Arzu : “İran Nükleer Krizi Değerlendirme Raporu”, **Usak Stratejik Gündem**, (Şubat 2006), ss.3-4.
- : “Beklenen UAEA Raporu Yayınlandı”, **Usak Stratejik Gündem**, (Kasım 2007), s.17.

- CELALİFER, Arzu : “BM Güvenlik Konseyi’nin İran Nükleer Faaliyetlerinin Durdurulmasına İlişkin Kararı”, **Uşak Stratejik Gündem**, (Ağustos 2006), s.11-12.
- : “İran’a Verilen Süre Yine Doldu Peki Ya Sonuç?”, **Uşak Stratejik Gündem**, (Mayıs 2007), s.9
- : :“Türkiye-İran İlişkilerinde Dönüm Noktaları ve Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi”, **Turkishweekly**, (Şubat 2006), s.92.
- CHANG, Gordon G : “How China and Russia Threaten the World”, **Commentary**, Vol:123, Issue:6, (Haziran 2007), ss.24–30.
- CHUBIN, Shahram : “Iran’s Strategic Environment and Nuclear Weapons”, Iran’s Nuclear Weapons Options: Issue and Analysis, **The Nixon Center** , (January 2001), s.18).
- CORDESMAN, Anthony H : “Iran and Nuclear Weapons”, **CSIS**, (February 2000), ss.21-22.
- ÇUBUKÇU, Mete : “İran-ABD: Madalyonun İki Yüzü”, **Birikim Dergisi**, Sayı:206, (Haziran 2006), ss. 18–27.
- DURMUŞ, Mehmet : “Nükleer Enerji Bunalımı ve İran’ın Uluslararası Sisteme Yeniden Entegrasyonu”, **TÜRKSAM**, (Ağustos 2005), ss.2-3.
- EFEGİL, Ertan : “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya’nın Orta Asya Politikası (1991–1999)”, **Bilig-16**, (Kış 2001), s.11.

- ERKMAN, Serhat : “Yeni Ortadoğu: İsrail, İran, ABD ve Araplar Açısından Savaş Neler Getirdi”, (Eylül 2006), http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1127&kat1=32&kat2=#_edn2 (27.08.2007).
- ERSOY, Nuri : “Yeni Nükleer Silahlanma Yarışı”, **BGST Bilim ve Toplum**, (Mayıs 2006), ss.7-8.
- ESLEN, Nejat : “ABD’nin İran Hamleleri”, **Radikal Gazetesi**, (Mart 2005).
- : :“İran Üzerinde ABD ile Çin Arasında Güç Mücadelesi Var ABD Nükleer Darbe Yapabilir”, **2023**, Sayı:58, (Şubat 2006), ss.2–3.
- FARHI, Farideh : “To Have or Not To Have ? Iran’s Domestic Debate On Nuclear Options”, Iran’s Nuclear Weapons Options:Issue and Analysis, **The Nixon Center**, (January 2001), ss.46-47).
- GASIOROWSKI, Mark : “The New Aggressiveness In Iran’s Foreign Policy”, **Middle East Policy**, Vol:14, Issue:2, (Summer 2007), ss.125–133.
- HÜSEYNOV, Alov : “İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve UAEA’nın İran’daki Denetimleri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi,(Ankara2006), [http://www.kutup.org/item/show/1183374/\(28.09.2007\)](http://www.kutup.org/item/show/1183374/(28.09.2007)).
- JO DONG, Joon
- GARTZKE, Erik : “Determinants of Nuclear Weapons Proliferation”, **Journal of Conflict Resolution**, (February 2007), Vol:51, Issue:1, ss.167–194.

- KADİROĞLU, Osman
 ÇUBUKÇU, Erol. : “Plütonyum Ne Kadar Tehlikeli?” **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 323, (Ekim 1994), ss.12-13.
- KİBAROĞLU, Mustafa : “Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya’nın Güvenliği”, **Asam Yayınları Japonya Özel**, Cilt: 5, Sayı: 2, (Temmuz 1999), ss.24-25.
- KEMP, Geoffrey : “Iran Nuclear Options”, Iran’s Nuclear Weapons Options: Issue and Analysis, **The Nixon Center**, (January 2001), s.3.
- KESKİN, Arif : “Kolay Çözülmeyen Düğüm: ABD-İran İlişkisi”, **TÜRKSAM**, (Şubat 2005), <http://www.turksam.org/tr/a162.html>(11.08.2007).
- : “İran Nasıl Yönetiliyor?”, **Stratejik Analiz**, (Ağustos 2006), ss.71–75.
- : “İran Nereye?”, **Stratejik Analiz**, (Temmuz 2007), ss.19–34.
- : “ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran’da Etnik Milliyetçilik”, **Stratejik Analiz**, (Nisan 2006), ss.67–73.
- : “İran’ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar”, **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi**, (Ocak 2005), <http://www.asam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=53>(27.11.2007).
- : “Çelişkilerin Kısır Döngüsünde Belirsiz Politika Rusya’nın İran Nükleer Çabalarına Yönelik Politikaları”, **Stratejik Analiz**, (Eylül 2004), ss.11–12.

- KESKİN, Arif : “İran-Suudi Arabistan İlişkileri ve Şii Jeopolitiği”, **Stratejik Analiz**, (Mayıs 2007), ss.7–8.
- : Tüm Boyutları ile Türkiye İnan İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, Cilt:5, Sayı:53, (Eylül 2004), ss.5–7.
- KOÇ, Şanlı Bahadır : “Gurur Ve Ön Yargı: ABD İnan Gerginliği ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, Cilt 6, No. 72, (Nisan 2006), ss.59–66.
- LAFRANCHI, Howard : “UN Poised to Pass More Iran Sanctions”, **Christian Science Monitor**, (March 2007), Vol:99, Issue:76, ss.2–4.
- LEWİS, Jeffrey : “A Crisis Of Confidence”, **Bulletin Of The Atomic Scientist**, Vol:63, Issue:1 (January 2007), ss.13–16.
- MIZIN, Victor : “The Russia-Iran Nuclear Connection and U.S. Policy Options”, **Meria Middle East Review Of International Affairs**, Vol.8, No.1,(March 2004), s.74.
- PERKOVICH, George : ”Dealing with Iran’s Nuclear Challenge”, **Carnegie Endowment for International Peace**, (Nisan 2003), s.4
- SADJADPOUR, Karim : “The Nuclear Players”, **Journal of International Affairs**, Vol:60, Issue:2, (July 2007), ss.125–135.
- SAVYON, Ayalet : “Iran’s Nuclear Policy Crisis”, **Injuriy and Analysis**, No: 189, (September2004), ss.18-19.
- TISOĞLU, Seha : “Nükleer Silahlanma”, **Yazıyaz Dergi**, (Kasım 2006), ss.7-8.

- TÜSİAD : ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu, Temmuz 2002, s.25.
- UYGUR, Hakkı : “İran-Mısır İlişkileri”, **İran Araştırmalar Merkezi**, (Ocak 2008), <http://www.iramerm.org/Makaleler/428.html> (13.03.2007)
- VELİEV, Cavid : “Pakistan-İran İlişkileri”, **TUSAM**, (Eylül 2006), s.25.
- YAVUZ, Celalettin : “İran-ABD Nükleer Gerginliğinde Türkiye”, <http://www.turksam.org/tr/a1400.html>(11.04.2008).
- YIHDEGO, Zeray W : “The Role Of Security Council Arms Embargoes In Stemming Destabilizing Transfers Of Small Arms And Light Weapons (SAWL): Recent Developments and Challenges”, Netherlands **International Law Review**, Vol:54, Issue:1, (November 2007), ss.115–132.
- ZUNES, Spethen : “The Iranian Nuclear Threat”, **Tikkun**, (January, 2007), Vol:22, Issue:1, ss.29–33
- : “The View From Tehran and Moscow”, **National Interest**, Issue:88, (April, 2007), ss.70–72.
- : “Nuclear Power of the World”, **World Almanak&Book of Facts**, (February 2008), s.851.
- : “IAEA Refers Iran to UN Security Council; Iran Threatens to Cease Cooperation with IAEA”, **Foreign Policy Bulletin**, (May 2006), Vol:16, Issue:4, ss.34–71.

ZUNES, Spethen : İran İslam Cumhuriyeti-Yerinde Pazar Araştırması”, **İGEME**, (Nisan 2004), ss. 109–118. (<http://www.igeme.org.tr/tur/yerinde/iran/iran1.pdf>).

“Iran: Nuclear Intentions and Capabilities”, **National Intelligence Estimate**, (November 2007), ss.1-8.

c. İnternet

<http://www.answers.com/topic/nuclear-non-proliferation-treaty> (30.10.2007).

http://www.antinukleer.org/haber_php?m=1 (10.10.2007)

<http://www.balkantimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/newsbriefs/2006/07/07> (06.11.2007).

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070313_iran_un.shtml (16.11.2007).

<http://www.boelltr.org/docs/Tum%20yonleriyle%202007'de%20nukleerenerji.doc> (30.11.2007).

http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=321118 (29.12.2007).

http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=320165 (06.11.2007).

<http://www.dunyagundemi.com/ydg/index2.php=content&dopdf=1&id=706> (12.11.2007).

http://www.ekoses.com/ekolojikyasamportali/bpg/publication_view.asp?iabspos=1&vjob=vdocid,147239
(27.05.2007).

<http://esa.un.org/un-energy/mapping/IAEA.access.html>
(26.11.2007).

<http://www.globalissues.org/Geopolitics/ArmsControl/Nuclear.asp#IranandNuclearWeapons> (19.11.2007).

<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/nuke.html>
(17.08.2007).

<http://www.globalsiyaset.com/ideolojiler/soguksavas/saltiki.html> (17.08.2007).

<http://www.haberklik.com/ortadogu%E2%80%99da-nukleer-yaris> (22.12.2007).

<http://www.nato.int/docu/other/tr/2000/p00-12tr.pdf>
(27.11.2007).

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_04.html (20.10.07).

http://www.taek.gov.tr/ogrenci/bolum1_01.html
(22.06.07)

http://www.taek.gov.tr/ogrenci/bolum1_03.html
(22.02.2007)

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=77>
(22.09.2007).

<http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=102&sayfa=15> (26.11.2007).

<http://www.un.org/events/npt2005/npttreaty.html> (24.10.2007).

<http://vatan.wordpress.com/2007/03/15/rusyanin-nukleer-yardim-endisesi.shtml> (19.12.2007).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Manhattan_Projesi (15.05.2007).

http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/Japan/Japan2003.html (09.06.2007).

http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/USA/USA2003.html (09.06.2007).

http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/Argentina/Argentina2003.html (08.06.2007).

http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/SouthAfrica/SouthAfrica2003.html (08.06.2007).

http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/Russia/Russia2003.html (12.05.2007).

http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/France/France2003.html (10.06.2007).

http://wwwpub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2003/CNPP_Webpage/countryprofiles/India/India2003.html (10.06.2007).

<http://www.zamandayolculuk.com/cetinbal/atomikbomba.html> (17.05.2007).

<http://voanews.com/turkish/archive/2005-10/2005-10-01-voa6.cfm> (28.12.2007).

http://www.saafoonline.com/haber_detay.php?haber_id=871

http://www.kanala.com.tr/haber_detay.asp?id=2980 (27.12.2007).

<http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-09/2006-09-01-voa8.cfm> (28.12.2007).

<http://www.usakgudem.com/yazarlar.php?type=17&id=215> (17.17.2007).

ÖZGEÇMİŞ

Kasım 1981'de Trabzon'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Aydın'ın Söke ilçesinde tamamladıktan sonra 2000 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü kazandı. Hazırlık ve Lisans dönemi sonunda 2005'te bu bölümden mezun olarak aynı yıl Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler Programında Yüksek Lisans'a başladı.

Halen Havaş Yer Hizmetleri firmasında Harekat Memuru olarak görev yapmaktadır.

Bildiği yabancı diller İngilizce ve Rusça'dır.